

Sámediggi
Sámedigge Sámediggie Saemiedigkie Sametinget

KLIMATANPASSNING

Handlingsplan för samiska näringar och samisk kultur

2023

© Sametinget 2023

Sametinget, Box 90, 981 22 GIRON/KIRUNA
Besökadress: Adolf Hedinsvägen 58
Tel. 0980-780 30

E-post: kansli@sametinget.se

www.sametinget.se/klimat

Innehåll

Sammanfattning	4
Inledning.....	5
Bakgrund	7
Syfte	7
Metod	7
Roller och ansvar	9
Klimat- och sårbarhetsanalys.....	10
Temperatur.....	10
Nederbörd	12
Vegetation.....	12
Extremväder.....	12
Sårbarheter och konsekvenser	13
Handlingsplan för klimatanpassning.....	15
Övergripande mål	15
Läsanvisning	15
Åtgärdsområde 1. Skapa kanaler för kommunikation och kunskapsförmedling.....	16
1.1 Kommunikation.....	16
1.2 Utbildning.....	17
1.3 Kunskapsutveckling och förmedling inom den samiska kulturen	17
Åtgärdsområde 2. Förebygga och hantera kriser	19
2.1 Ekonomiskt skyddsnät för renskötseln	19
2.2 Hantering av rovdjurstryck	19
2.3 Forskning om renens sjukdomar.....	19
Åtgärdsområde 3. Ta fram underlag och ge stöd vid samråd	21
3.1 Arbeta för ekonomiska resurser för stöd i samråd och ta fram underlag	21
3.2 Uppdatera riksintressen	21
Åtgärdsområde 4. Stärka myndighetens arbete med klimatanpassning	23
4.1 Stärka arbetet med klimatanpassning	23
4.2 Utveckla organisationen och metoder för klimatanpassning	23
Lagar och författningar	24
Referenser	27
Bilagor	29

Sammanfattning

Sametinget är en av de svenska myndigheter som ska initiera, stödja och följa upp arbetet med klimatanpassning inom sitt ansvarsområde. För Sametinget innebär det att arbeta med klimatanpassning på ett sätt som säkerställer att samerna, den samiska kulturen och de samiska näringarna kan fortsätta att finnas och utvecklas även i ett förändrat klimat.

Samernas kultur innebär ett levnadssätt nära naturen och är grundat i traditionell kunskap med en helhetssyn på landskapet. Därmed handlar också mycket av Sametingets arbete om att bevaka frågor som rör samisk kultur i Sverige och i grunden frågor som rör bevarande och hållbart nyttjande av natur och biologisk mångfald samt att hantera klimatförändringar.

Sametinget tog redan år 2017 fram en handlingsplan för arbetet med klimatanpassning. År 2022 har det nu aktuella dokumentet arbetats fram som en utveckling och uppdatering av myndighetens handlingsplan. Sametingets folkvalda församling har inte deltagit i arbetet, men den klimatstrategi som antogs av plenum år 2019 har varit en utgångspunkt för arbetet.

Arbetet har genomförts i tre steg med litteraturstudie, intervjustudie med aktörer som på olika sätt är viktiga för Sametingets ansvarsområde och en intern workshop med tjänstepersoner på Sametinget.

De övergripande klimatanpassningsmålen för Sametingets ansvarsområde och uppdrag är **att arbeta för att bevara biologisk mångfald samt att minska sårbarheten genom ökad flexibilitet.**

För att styra arbetet mot dessa mål har de brutits ner till fyra åtgärdsområden. Inom åtgärdsområdena har mer konkreta mål formulerats och sammanställts i handlingsplanen. Åtgärdsområdena för Sametingets klimatanpassningsarbete är att:

1. Skapa kanaler för kommunikation och kunskapsförmedling
2. Förebygga och hantera kriser
3. Ta fram underlag och ge stöd vid samråd
4. Stärka myndighetens arbete med klimatanpassning

Myndighetens mål och åtgärder för klimatanpassning är utformade så att Sametinget oavsett rådighet i frågan ska kunna påverka utvecklingen. Det innebär i de flesta fall att Sametinget på olika sätt behöver samverka med andra aktörer i olika delar av samhället.

Inledning

Klimatförändringarna och effekterna av den globala uppvärmningen syns redan tydligt. De skogsbränder, översvämningar och värmeböljor som de senaste åren har svept över Sverige och världen ger en föraning om extremväder som kommer att bli allt vanligare. Samtidigt pågår mer långsamma förändringar av klimatförhållanden som på sikt kan påverka grundvattentillgång, växtlighet och ekosystem.

Världens urfolk påverkas allvarligt av klimatförändringarna eftersom deras överlevnad, kulturer och ekonomiska resurser är direkt beroende av naturen. Den globala uppvärmningen sker snabbare i Arktis där temperaturen ökat dubbelt så snabbt jämfört med det globala genomsnittet. Urfolkens traditionella kunskap kommer att vara en nyckelfaktor för att möta utmaningarna. De saknar ofta resurser för att anpassa sig till förändringarna och riskerar att hamna i en mycket utsatt situation. Detta gäller även för samerna. Sametingets plenum har därför konstaterat att det finns ett stort behov av insatser för klimatanpassning som möter det samiska samhället. (Sametinget, 2019)

FN:s klimatpanel IPCC konstaterade i sin senaste rapport år 2022 att det är tydligt att klimatförändringar påverkar urfolks livsstil, kulturer och språkliga diversitet samt hälsa och mående. Urfolks kunskaper såväl som lokala kunskaper kan bidra till att minska lokala samhällens sårbarhet för klimatförändringar. IPCC konstaterade även att det är viktigt att stötta urfolkens självbestämmande, erkänna deras rättigheter samt att stötta klimatanpassning som baseras på traditionell kunskap för att minska risker och nå effektiv anpassning till klimatförändringarna (IPCC WG II, 2022).

Det är centralt att sätta in kraftfulla åtgärder för att begränsa klimatförändringarna. Samtidigt, i takt med att förändringarna blir verklighet, blir arbetet med klimatanpassning, det vill säga att hantera de klimatförändringar som vi ser och vet att de kommer, allt viktigare. **Denna handlingsplan handlar uteslutande om klimatanpassning.**

Klimatanpassning innebär åtgärder som syftar till att skapa ett hållbart och robust samhälle som är anpassat till ett klimat i förändring. Samhällets sårbarhet för en klimatförändring beror främst på hur mycket och hur snabbt klimatet förändras, men också på hur väl förberett samhället är.

Klimatanpassning kan inriktas på att hantera risker med identifierade klimatrisker och miljöproblem, eller fokusera på att minska social sårbarhet för klimatrisker, eller ha som fokus att hantera de underliggande orsakerna till social sårbarhet (Nationella expertrådet för klimatanpassning, 2022).

Sametinget tog år 2017 fram myndighetens första handlingsplan för klimatanpassning som syftar till att främja samiska näringar och samisk kultur i ett förändrat klimat.

Handlingsplanen tar sin utgångspunkt i Sametingets livsmiljöprogram *Eallinbiras/ Iellembirás/ Jielemen birje* som utgår från ett samiskt förhållningssätt och traditionell samisk kunskap – árbediehtu. Detta ger ett holistiskt synsätt som ser människan, naturen och landskapet som

en odelbar helhet. Natur går inte skilja från kultur, människan och miljön hör ihop och kan inte särskiljas från varandra (Sametinget, 2021b).

Samernas traditionella kunskap, árbediethu, är den erfarenhetsbaserade kunskapen som har förts vidare från generation till generation genom praktiskt brukande av naturen och dess resurser. Den traditionella kunskapen innehåller ett samiskt landskapsperspektiv som kan berika samhällsdebatten i många frågor, samt är en mycket värdefull tillgång i förvaltningen av vårt landskap. Samernas traditionella kunskap innehåller viktiga insikter om långsiktig ekologisk hållbarhet samt biologisk mångfald och har potential att bidra till hela Sveriges klimatanpassning. Det finns en grundläggande koppling mellan språk och traditionell kunskap i samband med biologisk mångfald. Förlust av biologisk mångfald och förstörelse av ekosystem innebär att relaterade språk och kunskaper försvinner. En av de globala indikatorerna för att mäta förlust av biologisk mångfald är status och trender av språklig mångfald och antal talare av ursprungliga språk. De samiska språkens ordrikedom när det gäller att exempelvis beskriva naturens utseende och olika sorters snö illustrerar hur sammankopplade språk, kultur och natur är. Språket är något av det mest centrala vid överföring och bevarande av árbediehtu. Därför är det viktigt att i brukandet av naturresurserna och förvaltandet av biologisk mångfald även beakta de samiska språken.

Slutligen är det viktigt att förstå att samernas möjlighet till klimatanpassning beror till stor del på samhällets utveckling. Samisk kultur och samiska näringar är i stort beroende av ekosystemtjänster och ett intakt sammanhållet landskap, inte minst renskötseln. I norra Sverige är naturmiljön särskilt utsatt för påverkan av ett förändrat klimat, samtidigt som naturmiljön är trängd av exploateringar, turism och ett moderniserat skogsbruk. Detta är faktorer som Sametinget ej har rådighet över och som leder till kumulativa effekter som hindrar flexibilitet och anpassning som den samiska kulturen genom historien har använt för att överleva.

Den svenska regeringens vision för samhällets anpassning till ett förändrat klimat är att vi tillsammans ska utveckla ett långsiktigt hållbart och robust samhälle, som proaktivt arbetar för att minska sårbarheter och tar vara på möjligheter. I detta arbete har myndigheterna en central roll i att initiera, stödja och följa upp arbetet med klimatanpassning inom sitt ansvarsområde. (Prop. 2017/18:163, Nationell strategi för klimatanpassning, 2018)

Sametingets ansvar är att arbeta med klimatanpassning på ett sätt som säkerställer att samerna, den samiska kulturen och de samiska näringarna kan fortsätta att finnas och utvecklas även i ett förändrat klimat. En förutsättning för det är en livskraftig natur med hög biologisk mångfald och ett intakt sammanhållet landskap.

Bakgrund

Sametinget omfattas av klimatanpassningsförordningen (2018:1428) som anger att myndigheten ska arbeta med klimatanpassning och att Sametingets verksamhet ska utredas i en klimat- och sårbarhetsanalys som uppdateras minst vart femte år. Myndigheten ska även ta fram aktuella mål som är mätbara i den mån det är möjligt, upprätta en handlingsplan för att nå målen samt årligen rapportera arbetet med klimatanpassning. Resurser, tillvägagångssätt, tidsramar och ansvarsfördelning som gäller för arbetet ska framgå av handlingsplanen.

Innan klimatanpassningsförordningen trädde i kraft upprättade Sametinget en handlingsplan för klimatanpassning. Denna behöver nu uppdateras för att uppfylla kraven enligt förordningen.

Sametingets första handlingsplan, *Klimatanpassning – Handlingsplan för samiska näringar och samisk kultur* togs fram genom en omfattande process som inkluderade samer, myndigheter och akademi (Sametinget, 2017). Det dokumentet innehåller bakgrund, beskrivning och analys av klimatrisker och åtgärdsområden som fortsatt är aktuella och finns som bilaga till denna uppdaterade handlingsplan, som bygger vidare på det arbetet (se bilaga 1).

Syfte

Syftet med detta dokument är att fastställa mål för Sametingets arbete med klimatanpassning samt att redovisa en uppdaterad handlingsplan för arbetet med att nå målen de kommande fem åren.

Metod

Arbetet med att uppdatera Sametingets handlingsplan för klimatanpassning har utgått från Eallinbiras (Sametinget, 2021b), Sametingets klimatstrategi som antogs av plenum år 2019 (Sametinget, 2019) och de krav som ställs i klimatanpassningsförordningen (2018:1428), som beslutades efter framtagandet av den förra handlingsplanen. Handlingsplanen behövde därmed både uppdateras och justeras så att den uppfyller förordningens krav.

Arbetet har genomförts genom informationssamling i form av en litteraturstudie, djupintervjuer med olika aktörer samt en intern workshop med myndighetens personal. Fokus i intervjuerna låg på att genom samtal med olika aktörer få en bättre förståelse för och konkretisera hur Sametinget som myndighet bäst kan arbeta för klimatanpassning inom sina ansvarsområden. Vilka kompetenser och organisationer som har inkluderats i arbetet beskrivs ytterligare i bilaga 2: Metodbeskrivning uppdatering 2022.

I slutet av dokumentet redovisas en sammanställning av lagar och författningar som påverkar Sametingets arbete med klimatanpassning inom myndighetens ansvarsområden.

De nya åtgärderna med tillhörande mål utformades efter SMHI:s vägledning för myndigheter (SMHI, 2022a), som följer klimatanpassningsförordningen. I ett första steg identifierades de övergripande målen för Sametingets uppdrag och ansvarsområde, dessa bröts sedan ner i mål och åtgärdsområden. Åtgärder utformades utifrån risker och anpassningsbehov som identifierats (se figur 1 nedan).

Figur 1 Illustration med exempel på hur formulering av mål och åtgärder hänger ihop från analys av sårbarheter kopplat till klimatförändringar, via myndighetens mål/ åtgärdsområden, konkreta åtgärder och uppföljning

Roller och ansvar

Sametinget har i egenskap av både folkvalt samiskt parlament och statlig myndighet ett omfattande uppdrag och en bred verksamhet. Enligt Sametingslagen (1992:1433) är Sametinget en särskild myndighet med uppgift att bevaka frågor som rör samisk kultur i Sverige. Enligt myndighetens instruktion är Sametinget en förvaltningsmyndighet under regeringen med uppgifter inom rennäringens område och för samisk kultur. (Sametinget, 2022)

Myndighetens uppgifter spänner över stora områden såsom samhällsplanering, samiskt näringsliv, rennäring, landsbygdsutveckling, samiska kulturyttringar, kulturarvsfrågor, samiska språk, gränslöst nordiskt samarbete, mänskliga rättigheter, minoritetsfrågor och urfolksfrågor. Syftet med införandet av Sametinget som statlig institution var att ge samerna ett betydande inflytande i frågor som berör den samiska kulturen och de samiska näringarna (Sametinget, 2021a).

Sametinget har inom sina arbetsområden kontakt med övriga Sametingen, ett flertal departement, länsstyrelserna, regioner och ett flertal myndigheter (t.ex. Naturvårdsverket, Jordbruksverket, Sveriges lantbruksuniversitet, Skogsstyrelsen, Statens kulturråd, Institutet för språk och folkminnen och Riksantikvarieämbetet). På den internationella arenan arbetar Sametinget med frågor som exempelvis urfolksrättigheter, språkliga och kulturella rättigheter, samt klimat- och miljöfrågor. Sametingets kansli (myndighetsdelen) är organiserat i en stab under kanslichefen, samt olika avdelningar för kultur och bibliotek; språk och utbildning; rennäring; miljö och samhällsplanering; samiska näringar; samt ekonomiavdelning. (Sametinget, 2022)

Foto: CJ Utsi

Klimat- och sårbarhetsanalys

Den globala uppvärmningen är ett globalt fenomen men klimatförändringarna är inte jämnt fördelade rent geografiskt. Polarområdena värms upp snabbare än det globala genomsnittet. På grund av Sveriges nordliga läge förväntas temperaturen i landet öka mer än det globala medelvärdet, med störst effekt i norr. Det finns flera olika processer som bidrar till detta och det finns dessutom en självförstärkande effekt: uppvärmning leder till minskad havsis, vilket i sin tur leder till ökad absorption av solens strålar, vilket resulterar i ytterligare uppvärmning (Rasmus, 2022). Projektioner för framtida klimat visar även att uppvärmningen kommer bli som allra kraftigast under vinterhalvåret, vilket gör att förekomsten av snö och is kommer att förändras i förhållande till idag (Nationella expertrådet för klimatanpassning, 2022).

Effekterna av uppvärmningen syns redan idag i form av förändrade nederbördsmonster, stigande havsnivåer, översvämningar, erosion, torka och värmeböljor vilka i sin tur kan leda till konsekvenser för samhället.

Hur klimatet kommer att utvecklas beror på den globala utvecklingen dels av förbränning av fossila bränslen, d.v.s. hur mycket mängden växthusgaser ökar i atmosfären och dels på kolinlagring, d.v.s. hur mycket kol som finns lagrat i skog och mark och där med inte bidrar till växthusgaser i atmosfären.

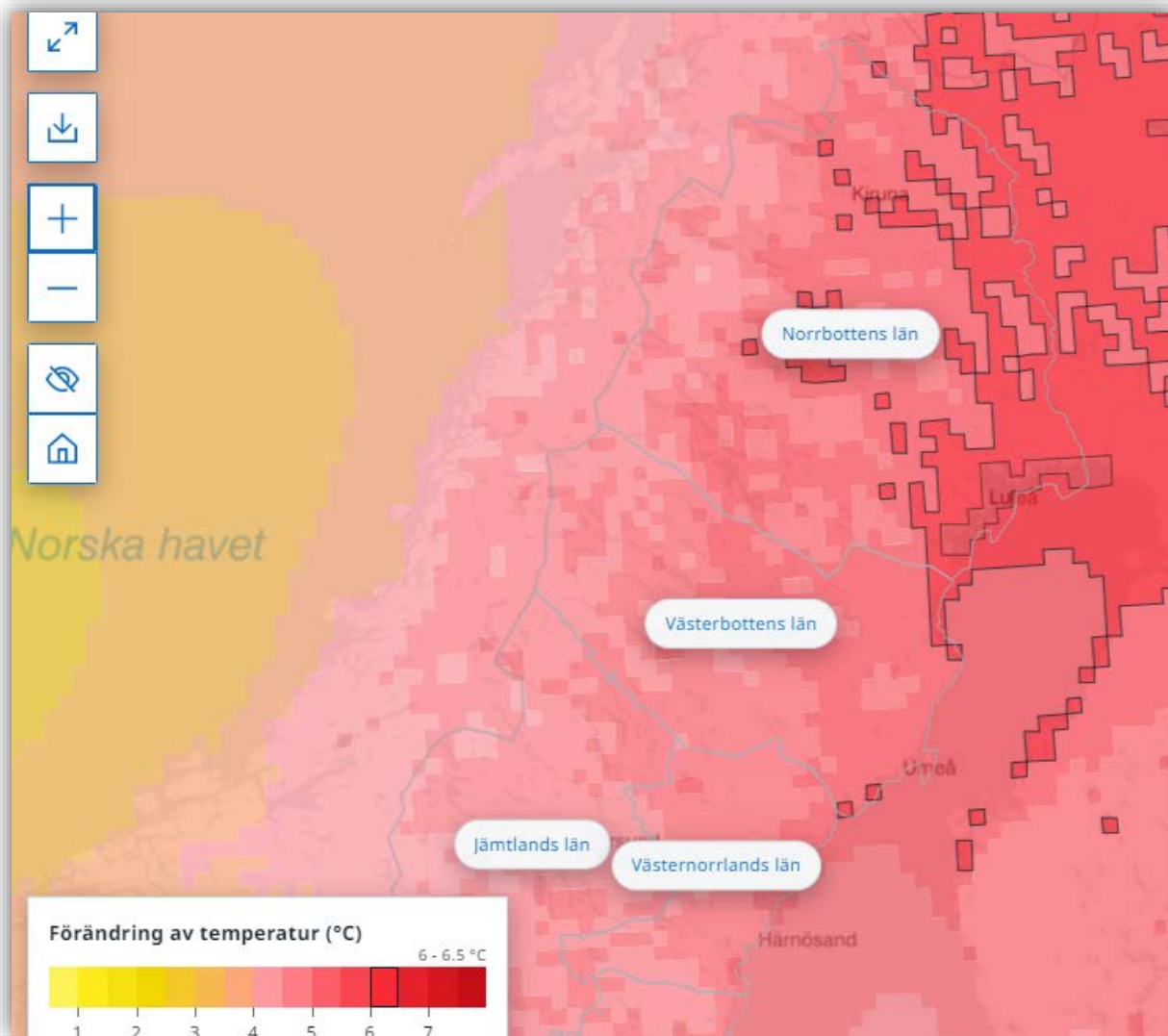
Nedan beskrivs översiktligt förväntade klimatförändringar inom det traditionella samiska området. Underlaget för beskrivning av klimatförändringar kommer huvudsakligen från SMHI:s fördjupade klimatscenariotjänst.¹

Klimatförändringar modelleras utifrån FN:s klimatpanel IPCC:s scenarier för framtida utsläpp, så kallade RCP. För beskrivningen av förväntade klimatförändringar nedan används två olika scenarier: låga utsläpp (RCP 4.5) och höga utsläpp (RCP 8.5).

Temperatur

För den norra halvan av Sverige syns ett tydligt mönster med störst uppvärmning längst norrut mot riksgränsen och runt Bottenviken där årsmedeltemperaturen kan öka med upp till 5 °C till år 2100 enligt RCP 4.5, eller upp till 7 °C enligt RCP 8.5 (jämfört med perioden år 1971-2000). Längst i väster över fjällen blir uppvärmningen något mindre, där beräknas årsmedeltemperaturen öka med upp till 3,5 °C till år 2100 (RCP 4.5), eller 4-5 °C (RCP8.5). I figur 2 nedan syns mönstret genom att den större uppvärmningen visas med mörkare röda färger. För båda scenarierna är uppvärmningen kraftigast under vintermånaderna. (SMHI, 2021)

¹ SMHI, Fördjupad klimatscenariotjänst <https://www.smhi.se/klimat/framtidens-klimat/fordjupade-klimatscenarier/met>

Figur 2 Beräknad förändring av årsmedeltemperatur (°C) för perioden 2071–2100 jämfört med 1971–2000. Kartan baseras på ett medelvärde av ett antal klimatscenarier för scenario RCP8,5. Störst förändring (markerad mörkast röd färg) syns längst i norr och runt Bottenviken. Urklipp från SMHI:s fördjupade klimatscenariotjänst (SMHI, 2021b).

Nollgenomgångar är antalet dygn som dygnets högsta temperatur varit över 0°C, under samma dygn som dygnets lägsta temperatur varit under 0°C. I mellersta och norra Sverige kommer antalet dygn med nollgenomgångar att öka, för att sedan minska mot slutet av seklet (då det blir färre dagar med minusgrader). Ökad variation i temperaturen kommer att resultera i ökad omväxling mellan tö och is.

Perioden med kalla dagar (frostdygn, dvs temperatur under 0°C) följer samma mönster som årsmedeltemperaturen i norra Sverige, d.v.s. att det normalt är fler frostdygn i inlandet och över fjällen, och färre utmed kusten där klimatet är mildare. Antalet frostdygn kommer att minska i norra halvan av Sverige med upp till 40 - 50 dygn per år till år 2100 (RCP 4.5). Vid kusterna minskar det ytterligare med några dagar. För scenario RCP 8.5 är minskningen av

frostdygn större än 65 dygn för hela landet, förutom i fjällen där de minskar med 60 - 65 dygn under samma period (SMHI, 2021).

Nederbörd

Varmare vintrar med mer nederbörd kommer att ytterligare öka antalet kraftiga snöansamlingar, åtminstone på medellång sikt. En ökning av vinternederbörden har noterats i norra Sverige under de senaste 30 åren jämfört med referensperioden år 1961–1990.

Vinternederbörden ökade med 30 procent och snötäckets tjocklek varierade upp till 50 procent mellan åren i flera områden. På sikt kommer dock uppvärmningen att resultera i en längre snöfri säsong. (Rasmus, 2022)

Vegetation

Vegetationsperiodens längd förlängs enligt scenario RCP 4.5 med 20-40 dygn i norra halvan av Sverige, undantaget längst upp i fjällen samt utmed kusterna, där ökningen kan bli mellan 40-50 dygn. I scenario RCP 8.5 är ökningen av vegetationsperioden, d.v.s. antal dagar då temperaturen är tillräckligt hög för att växter ska kunna växa, nästan dubbelt så stor. (SMHI, 2021)

Den globala uppvärmningen leder till att antal dagar med snötäcke per år kommer att minska. Kortare snösäsong i kombination med att buskar och vegetation sticker upp genom snön, generera en längre period av absorption av solens strålar i fjällen, vilket bidrar till regional uppvärmning och främjar tillväxten av buskar i fjällen ännu mer (Rasmus, 2022).

Extremväder

Väderförhållanden som förr var extrema inträffar redan idag som en effekt av den globala uppvärmningen. Extremt varma perioder såsom värmeböljor eller varma vintrar har blivit vanligare och kraftigare sedan 1950-talet. Extremt kalla väder (såsom köldknäppar) förekommer däremot mer sällan och är mindre intensiva än förr (IPCC WG I, 2021).

Klimatscenarier fram till år 2100 visar att andelen riktigt kalla dagar minskar i norra Sverige, samt att sannolikheten att häftiga regn inträffar ökar för hela landet (SMHI, 2021a). Att det blir isskorpor på marken eller snön kommer sannolikt att bli allt vanligare i Arktis och norra Sverige i framtiden. Även extremt varmt väder under vår och höst kan förväntas bli allt vanligare. (Rasmus, 2022)

Sårbarheter och konsekvenser

I Sametingets första handlingsplan gjordes en klimat- och sårbarhetsanalys där risker och möjligheter till följd av ett förändrat klimat identifierades. Det konstaterades att renskötelsen, andra samiska näringar och kulturen redan påverkas (se vidare bilaga 1). Bland de identifierade riskerna finns påverkan på renskötelse, jakt och fiske, vilket innebär en förändring av de grundläggande förutsättningarna för den samiska kulturen, för nyttjandet av det traditionella samiska området samt samisk traditionell kunskap. Kulturlämningar och kunskap om dem kan försvinna. Då förutsättningarna för nyttjande av markerna förändras (exempelvis om fiske försvinner), finns risk att även bruk av traditionell kunskap och språk förloras och inte överförs till nya generationer.

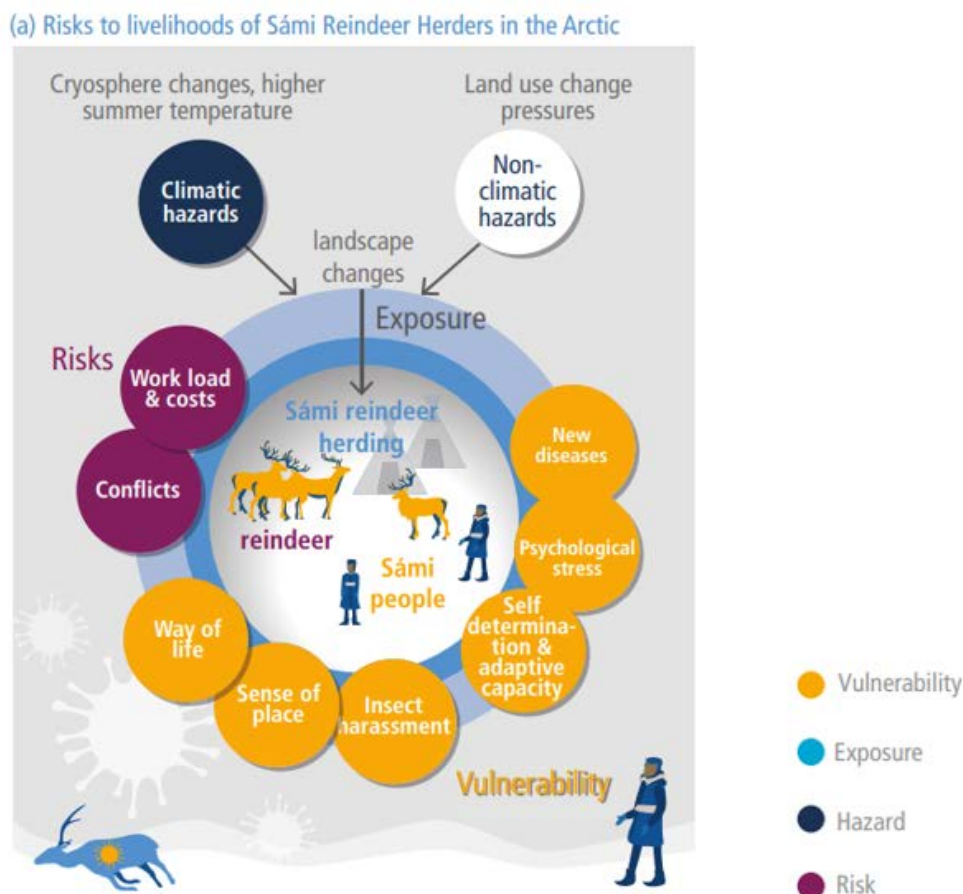
Marker som under generationer har nyttjats av samer och betats av renar förändras till följd av klimatförändringarna. Ett varmare klimat medför att fjällen växer igen och trädgränsen flyttar uppåt till högre höjder. Detta kan få betydelse för dödlighet i rovdjursattacker då vegetation minskar renens möjligheter att upptäcka rovdjur (Löf A., 2012). Marker som tidigare använts för renskötelse blir oanvändbara under vissa säsonger på grund av olika väder- och klimatfaktorer. Ett exempel på detta är de isskorpor som skapas när temperaturen fluktuerar kring 0°C. Ett sådant väderförhållande ger tö och is om vartannat vilket genererar is som låser renbetet och hindrar renen från att komma åt markbetet. Svårare omständigheter och snöförhållanden ger sämre kondition hos renar, vilket riskerar att göra dem mer sårbara för rovdjur (Turunen M.T., 2016). Mildare vintrar orsakar också att flyttleder inte kan användas om de vattendrag som brukar nyttjas inte fryser (Sametinget, 2017).

Klimatförändringarna får också konsekvenser för renarnas hälsa. Stödutfodring och transporter är exempel på åtgärder som kan bli nödvändiga på grund av ogynnsamma väderförhållanden. Men dessa åtgärder medför både merarbete för rensköterna och en ökad stress för renarna, samt ökad risk för sjukdom och smittspridning på grund av ökad kontakt mellan djuren. Extrema och dåliga väderförhållanden medför också en högre risk för renarna då det tvingar de att ta alternativa vägar som ofta är farliga vilket kan ställa högre krav på bland annat viltstängsel längs vägar och järnvägsspår samt annan infrastruktur (Rosqvist, 2022).

Flera omvärldsfaktorer samspelar med klimatförändringarna och bidrar tillsammans till kumulativa effekter som försvårar för renskötelsens möjligheter till anpassning. Exempel på sådana faktorer är konkurrerande markanvändning, högt rovdjurstryck och det moderniserade skogsbruket. Den ökade konkurrerande markanvändningen sker till följd av det stora intresse som finns av att exploatera de norra delarna av Sverige. Exploateringar leder både till minskad mängd mark som kan utnyttjas av renskötelsen samt skär av viktiga flyttleder. Skogen i sin tur blir allt tätare på grund av moderna skogsbruksmetoder och det varmare klimatet är en bidragande faktor till tätare återväxt efter avverkning och nyplantering. Moderna skogsbruksmetoder resulterar i att andelen äldre skog med hög biologisk mångfald minskar, vilket leder både till brist på mark- och hänglav samt skydd för renarna. Den växande turistindustrin är ännu en aspekt som försvårar för renskötelsens klimatanpassning. Turism leder till en mängd aktiviteter i omgivningarna som resulterar i

stressade renar med mindre betesro. Detta orsakar sämre hälsa vilket i förlängningen genererar en högre förlust av renar. Turismen har de senaste åren ökat vilket också har medfört en ökning av aktiviteter såsom skoterkörning, friluftaktiviteter och helikopterkörning (Rosqvist, 2022).

Klimatförändringarna bidrar till en komplex bild av olika påfrestningar, eller så kallade kumulativa effekter, som påverkar samerna och tillsammans har stor betydelse för den samiska kulturens möjlighet till anpassning och motståndskraft inför ett förändrat klimat. Figur 3 nedan synliggör hur påverkan av klimatförändringar samverkar med påverkan från förändrad markanvändning, risker som konflikter och kostnadsökningar och olika sårbarheter. Sårbarheterna inkluderar bland annat nya sjukdomar, psykisk stress och insektsplåga. Konsekvenserna förstärks om tillgången till viktiga ekosystem och vattendrag är begränsad, vilket ökar kostnader och hotar traditionellt sedvanebruk, försörjning, kulturarv och psykisk hälsa. (IPCC WG II, 2022)

Figur 3 Bilden illustrerar risker för samiska renskötares sedvanebruk och försörjning i Arktis så som de beskrivits i IPCC:s rapport från working group 2 till AR 6, år 2022. Klimatförändringarna i kombination med förändrad markanvändning resulterar i kumulativa effekter på samers traditionella renskötsel. (IPCC WG II, 2022, s. 82)

Handlingsplan för klimatanpassning

Övergripande mål

De övergripande klimatanpassningsmålen för Sametinget är att **arbeta för att bevara biologisk mångfald** samt att **minska sårbarheten genom ökad flexibilitet i samisk användning av mark och vatten**.

Dessa mål har sin grund i Sametingets livsmiljöprogram *Eallinbiras / Iellembirás/ Jielemen bijre* som utgår från den samiska helhetssynen på människan, naturen och landskapet. Eftersom natur inte går att skilja från samisk kultur är en livskraftig natur med hög biologisk mångfald en viktig förutsättning för att den samiska kulturen ska bevaras.

Ökad flexibilitet i sin tur kräver ett intakt och sammanhållet landskap. Flexibiliteten beskrivs oftast som tillgång till varierad betesmark för renarna och möjligheten att anpassa betesmark efter rådande väderlek och behov. Men det kan handla om en flexibilitet som tillåter familjer eller individer att försörja sig på andra samiska näringar. Utan biologisk mångfald och flexibilitet som möjliggör anpassning ökar samers sårbarhet i takt med att klimatförändringarna ökar.

Många av de åtgärder som är nödvändiga att vidta för att säkra en natur med hög biologisk mångfald och flexibilitet, och därmed samernas möjlighet till klimatanpassning, har Sametinget mycket liten, eller ingen, rådighet över. Myndighetens mål och åtgärder för klimatanpassning är därför i stor utsträckning utformade så att Sametinget ska kunna påverka utvecklingen genom att influera andra delar av samhället, som besitter en högre grad av rådighet.

En hållbar utveckling är grunden för Sametingets arbete med klimatanpassning. En viktig del i det är att uppmärksamma risker för så kallad missanpassning, som betyder att åtgärder gör människor mer, snarare än mindre, sårbara för klimatförändringar. Missanpassning kan drabba urfolk och samer i synnerhet om åtgärder vidtas utan analys av hur de påverkar maktbalansen mellan och inom olika grupper, och om en åtgärd på en plats riskerar att öka sårbarheten på en annan.

Läsanvisning

I följande stycken presenteras Sametingets fyra åtgärdsområden: 1. Skapa kanaler för kommunikation och kunskapsförmedling, 2. Förebygga och hantera kriser, 3. Ta fram underlag och ge stöd vid samråd, 4. Stärka myndighetens arbete med klimatanpassning.

Till varje åtgärdsområde hör ett antal åtgärder. Åtgärderna är grupperade under rubriker som beskriver dess karaktär och syfte. Alla åtgärder finns även samlade i en aktivitetsplan (se bilaga 3), där även ansvarig avdelning samt genomförandetid anges och där myndighetens aktiviteter ska läggas till efterhand.

Åtgärdsområde 1. Skapa kanaler för kommunikation och kunskapsförmedling

För att lyckas med klimatanpassning krävs det ett stort mått av kommunikation och kunskapsförmedling. Sametinget behöver kunna förmedla samiska kunskaper till svenska beslutsfattare, myndigheter och andra näringar för att skapa förståelse och samsyn kring klimatanpassningens villkor. Detta innebär att myndigheten behöver resurser för kontinuerlig kommunikation och kunskapsförmedling. Förhoppningen är att detta ska leda till ökad hänsyn till de samiska näringarnas och den samiska kulturens behov, samt ökat inflytande i samråd och beslutsprocesser.

1.1 Kommunikation

För att arbeta med klimatanpassning är det nödvändigt att Sametinget utvecklar kanaler för kontinuerlig dialog och samverkan med myndigheter och aktörer som har rådighet över de åtgärder som är nödvändiga att vidta för att säkerställa samernas möjlighet till klimatanpassning.

1.1.1 Kontinuerlig dialog och samverkan med Skogsstyrelsen och skogsnäringen

Sametinget ska etablera en kontinuerlig dialog och ett samarbete med Skogsstyrelsen och skogsnäringen samt akademien för att utveckla och skapa förutsättningar för skogsbruksmetoder som är klimatanpassade på ett sätt som främjar den biologiska mångfalden och den samiska kulturen samt de samiska näringarna. Exempelvis kan detta innebära att spara äldre skog samt att restaurera lavskogar.

1.1.2 Kontinuerlig dialog och samverkan med Naturvårdsverket och Jordbruksverket samt andra berörda myndigheter

Renskötseln bidrar till positiva effekter för miljön och ekosystemtjänster då den bland annat bidrar till att hålla landskapet öppet samt öka den biologiska mångfalden. Genom detta bidrar renskötseln till positiv utveckling för flera av Sveriges miljökvalitetsmål.

Ett exempel på en fråga för samverkan och dialog med Naturvårdsverket och Jordbruksverket är möjligheten till betesstöd eller andra miljöersättningar för renskötseln, liknande de som finns för andra jordbruksnäringar.

1.1.3 Kontinuerlig dialog och samverkan med Trafikverket

Trafikverket har rådighet över flertalet åtgärder som kan lindra de klimatrisker som renskötseln står inför och Sametinget ska därför etablera kanaler för dialog och samverkan med myndigheten för att hitta gemensamma lösningar på dessa. Exempel på åtgärder att föra dialog om med Trafikverket är att hitta alternativa metoder för salt på vägarna samt se över behov och möjligheter för broar över vattendrag och vägar.

1.1.4 Kontinuerlig dialog och samverkan med länsstyrelser

Det finns ett stort behov av en aktör som tar ett samlat ansvar för att bevaka och synliggöra de kumulativa effekter som försvårar renskötselns möjlighet till klimatanpassning.

Länsstyrelsens roll är att representera statens intressen, exempelvis när det gäller riksintressen för renskötsel och samisk kultur, i dialog med kommunerna vid framtagande av olika planer. Sametinget ska därför föra dialog med berörda länsstyrelser om hur detta kan utvecklas samt hur Sametinget och länsstyrelserna kan samverka i klimatanpassning.

1.1.5 Etablera dialog med SMHI kring klimatdata

Sametinget har behov av att etablera en dialog med SMHI gällande klimatdata. Exempel på frågor att behandla är användarvänlighet samt samiska näringars behov av data och klimatfaktorer.

1.2 Utbildning

För att ge de samiska näringarna och den samiska kulturen förutsättningar till klimatanpassning är övriga samhällets kunskapsnivå en avgörande faktor. Det är därför viktigt att sprida kunskap till övriga samhället om samer, samisk kultur, värderingar och miljösyn.

1.2.1 Integrera samisk kunskap i utbildningar till politiker och tjänstemän

Sametinget ska samverka med myndigheter för att integrera utbildning om samisk kultur, samiska näringar och miljösyn i befintliga utbildningar till politiker och tjänstemän. Ett exempel på en utbildning som eventuellt skulle passa att integrera sådan kunskap i är Boverkets utbildningar inom plattformen "PBL Kunskapsbanken", särskilt gällande introduktion för förtroendevalda.

1.2.2 Integrera samisk kunskap i forskning och utbildningar hos lärosäten

Sametinget ska samverka med lärosäten för att föreslå forskningsfrågor samt att integrera kunskap om samisk kultur, samiska näringar och miljösyn i forskning och utbildningar. Exempelvis bör sådan kunskap inkluderas i utbildningar inom skog, turism samt för blivande veterinärer. Det är viktigt att personer som arbetar inom dessa branscher i Sápmi har kunskap både om samisk kultur samt exempelvis om renens beteende, behov och sjukdomar.

1.2.3 Genomföra kompetenssatsning om renskötsel och samisk kultur

Sametinget ska arbeta för att få ett uppdrag att genomföra en kompetenssatsning riktad till externa aktörer och beslutsfattare om samer. Sametinget kommer i kontakt med i olika frågor, som behöver få en grundförståelse för renskötsel och samisk kultur, inklusive sårbarheter för klimatförändringar. Detta för att i förlängningen främja en levande samisk kultur. Satsningen skulle kunna genomföras som en grundläggande webbutbildning som Sametinget ansvarar för, och som sedan skulle kunna byggas på vartefter.

1.3 Kunskapsutveckling och förmedling inom den samiska kulturen

Det finns behov av att förmedla ny kunskap och initiera forskning om klimatanpassning inom den samiska kulturen. Det är också viktigt att samtidigt stötta bevarande, utveckling och spridning av traditionell kunskap om klimatförändringar, risker och anpassningsmöjligheter. I utformningen av åtgärder bör jämställdhet beaktas.

1.3.1 Intern utbildning / kunskapsspridning inom den samiska kulturen

Sametinget ska stötta eller genomföra kunskapshöjande åtgärder för samer om ny kunskap/forskning om klimatrisker och anpassningsstrategier. Detta kan inkludera nyhetsbrev, forum för erfarenhetsutbyte med mera.

1.3.2 Fortsätta utveckla renbruksplaner

Fortsätta stötta och utveckla samebyarnas arbete med renbruksplaner genom att fortsätta synliggöra exempelvis renarnas nyttjande av markerna, olika behov av betesmarker vid olika väderförhållanden och säsonger, anpassningsstrategier samt vilka marker som blir viktigare att ha tillgång till i och med klimatförändringarna. Detta underlag ska stärka samebyarnas egna planering och åtgärder i första hand.

Tabell 1 Sammanfattning av åtgärdsområde 1

Rubrik	Åtgärd
1.1 Kommunikation	1.1.1 Kontinuerlig dialog och samverkan med Skogsstyrelsen och skogsnäringen
	1.1.2 Kontinuerlig dialog och samverkan med Naturvårdsverket och Jordbruksverket samt andra berörda myndigheter
	1.1.3 Kontinuerlig dialog och samverkan med Trafikverket
	1.1.4 Kontinuerlig dialog och samverkan med länsstyrelser
	1.1.5 Etablera dialog med SMHI kring klimatdata
1.2 Utbildning	1.2.1 Integrera samisk kunskap i utbildningar till politiker och tjänstemän
	1.2.2 Integrera samisk kunskap i forskning och utbildningar hos lärosäten
	1.2.3 Genomföra kompetenssatsning om renskötsel och samisk kultur
1.3 Kunskaps-utveckling och förmedling inom den samiska kulturen	1.3.1 Intern utbildning / kunskapsspridning inom den samiska kulturen
	1.3.2 Fortsätta utveckla renbruksplaner

Åtgärdsområde 2. Förebygga och hantera kriser

Det finns ett tydligt behov av krisberedskap för att klara av klimatförändringarnas effekter. Låsta beten, torka och bränder är exempel på händelser som kan orsaka stora skador med betydande kostnader som följd. Det finns också en viktig social aspekt i detta, då oron för sådana händelser och händelserna i sig kan skapa mycket lidande i form av en pressad arbetssituation, ekonomisk och psykosocial stress. Krisberedskapen skulle därmed behöva vara utformad på ett sätt som garanterar ett skyddsnät som ekonomiskt hjälper samebyarna vid inträffande av katastrofer, samt förbättrar arbetsmiljön och vardagslivet på familj- och individnivå. Samverka med relevanta myndigheter.

2.1 Ekonomiskt skyddsnät för renskötseln

På grund av de extremväder som blir allt vanligare finns det behov av ett skydd som kan mildra de negativa effekter som extremväder ger upphov till. Det skulle också behövas möjlighet till finansiering av förebyggande åtgärder som hjälper samebyarna att hantera kommande klimatförändringar.

2.1.1 Katastrofskadeskydd vid extrema väderhändelser

Sametinget ska arbeta för att katastrofskadeskydd till renskötseln och finansiering av detta ges som ett särskilt anslag till myndigheten för att kunna användas på ett mer ändamålsenligt sätt än idag.

2.1.2 Klimatfond för förebyggande arbete för att hantera klimatrisker

Sametinget ska utreda hur en klimatfond skulle kunna utformas för att möjliggöra finansiering av anpassningsåtgärder för samebyar och samisk kultur. Sametinget bör i samarbete med samiska organisationer driva utvecklingen av en fond och ramar för den.

2.2 Hantering av rovdjurstryck

Rovdjur som dödar och skadar renar har stor påverkan på renskötseln och idag har vi begränsad kunskap för att förstå hur renförluster till följd av rovdjur kan komma att påverka renskötseln i ett förändrat klimat. Det är sannolikt att klimatförändringar förstärker renarnas sårbarhet för ett högt rovdjurstryck. Till exempel skulle svåra snöförhållanden kunna öka renens risk att falla offer för rovdjur liksom medföra dålig kondition hos renarna orsakad av svåra betesförhållanden. Ett högt rovdjurstryck i värdefulla betesmarker gör att betesmarkerna blir oanvändbara och därmed minskar flexibiliteten

2.2.1 Fortsätta arbetet med toleransnivåer för skador på ren

År 2013 beslutade riksdagen att det ska finnas så kallade toleransnivåer för skador på ren orsakade av rovdjur. Sådana skador får maximalt uppgå till 10 procent av samebyns faktiska antal renar, men förlusterna är idag större än så.

2.3 Forskning om renens sjukdomar

Det finns ett allmänt behov av mer kunskap om sjukdomar hos ren som förstärks i samband med klimatförändringarna. Ett förändrat klimat innebär en ökad risk för smittspridning och uppkomsten av nya sjukdomar. Sametinget ska därför fortsatt samverka med forskning och institutioner som bland annat Statens Veterinärmedicinska Anstalt (SVA) och Jordbruksverket för att förbättra renskötares och veterinärers kunskap om nya sjukdomar,

symptom, smittspridning samt för att förbättra samordningen vid akuta smittutbrott hos renar.

2.3.1 Säkra resurser för forskning om renens sjukdomar i förändrat klimat

Sametingen ska arbeta för att forskning om rensjukdomar i ett förändrat klimat ska ingå i uppdrag eller instruktion för Statens Veterinärmedicinska Anstalt (SVA) samt att finansiering säkras via anslaget till SVA eller Jordbruksverket. Dialog ska därför föras med ansvarigt departement.

2.3.2 Säkra tillgång till veterinärer med kunskap om renens sjukdomar

Sametinget ska arbeta för det ska ingå i Jordbruksverkets uppdrag att säkra tillgång till veterinärer med kunskap om ren inom renskötselområden.

Tabell 2 Sammanfattning av åtgärdsområde 2

Rubrik	Åtgärd
2.1 Ekonomiskt skyddsnät för renskötseln	2.1.1 Katastrofskadeskydd vid extrema väderhändelser
	2.1.2 Klimatfond för förebyggande arbete för att hantera klimatrisker
2.2 Hantering av rovdjurstryck	2.2.1 Fortsätta arbetet med toleransnivåer för skador på ren
2.3 Forskning om renens sjukdomar	2.3.1 Säkra resurser för forskning om renens sjukdomar i förändrat klimat
	2.3.2 Säkra tillgång till veterinärer med kunskap om renens sjukdomar

Foto: CJ Utsi

Åtgärdsområde 3. Ta fram underlag och ge stöd vid samråd

Det finns ett behov av en aktör som kan ta en övergripande roll i att erbjuda stöd och underlag i frågor som rör bevakning av samiska intressen. Det finns många aktörer som har ett intresse av att driva exploateringsprojekt i de norra delarna av Sverige, såsom vind- och gruvindustrin, byggnationer för fritidsanläggningar, markanvändning kopplat till det rörliga friluftslivet, med flera. Att bevaka de samiska intressena kräver mycket tid och resurser av samebyarna då deltagandet på samråd både tar mycket tid samt kräver bred kompetens.

3.1 Arbeta för ekonomiska resurser för stöd i samråd och ta fram underlag

För att skydda de samiska näringarna och den samiska kulturen är det viktigt att de samiska intressena bevakas och representeras i samråd. Tillståndprocesser kräver tydliga underlag och det finns behov av material som inkluderar klimatförändringars påverkan och konsekvenser för samiska näringar och kultur samt dessas behov för att kunna klimatanpassas.

3.1.1 Arbeta för ekonomiska resurser till samebyarna för övervakning av samiska intressen

Sametinget ska arbeta för stöd till samråd för de samiska näringarna och den samiska kulturen och att samebyarna ska få ekonomiskt stöd som säkerställer att de samiska intressena kan representeras. Att delta i samråden kan vara tidskrävande och kostsamt. Samebyarna är i behov av stöd som säkerställer en bättre jämvikt av tid och resurser i tillståndprocesser.

3.1.2 Säkerställ att underlag vid samråd ska inkludera klimatpåverkan

Sametinget ska vid samråd om markanvändning tillhandahålla kunskap och ställningstaganden om verksamhetens påverkan på samisk kultur och näring, där klimatrisker och behov av anpassning ingår.

3.2 Uppdatera riksintressen

Sametinget har ansvaret att inom sitt verksamhetsområde ange sådana områden som myndigheten bedömer är av riksintresse, alltså att peka ut riksintresseområden för renskötseln.

Samerna har status som urfolk och för den samiska kulturen är renskötseln en mycket viktig del av kulturen som även stödjer flera andra kulturyttringar i det samiska samhället. Detta gör att renskötseln inte kan betraktas som endast en näring utan är en integrerad del av den samiska kulturen. Enligt 3 kap. 5 § miljöbalken ska mark- och vattenområden som har betydelse för bl.a. renskötseln så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra rennäringens bedrivande. Områden av riksintresse för renskötseln **ska** skyddas mot sådana åtgärder.

Områden av riksintresse för renskötseln har pekats ut och geografiskt underlag tillhandahålls av Sametinget. Dessa områden utgörs ofta av bland annat kalvningsområden, flyttvägar och rastbeten. Gränserna för riksintresseområden är inte absoluta, vilket innebär att det krävs kunskap för att tolka underlaget när det används vid exempelvis fysisk planering och planering av markanvändning. Riksintresseområden för renskötsel beslutades

år 2005 och 2009 och en översyn bör göras för att vid behov uppdatera dessa kopplat till dagens användning och framtidens klimatanpassningsbehov.

3.2.1 Uppdatera områden av riksintresse för renskötseln

Sametinget ska beskriva renskötselns behov av mark och vattenområden på övergripande nivå och synliggöra vilka marker som är helt nödvändiga att skydda mot åtgärder som kan påtagligt försvåra rennäringens bedrivande. Sametinget ska arbeta för en översyn av utpekade riksintresseområden för rennäringen. I översynen av betydelsen av marker ska dagens och framtidens klimatrisker beaktas, samt att det bör tydliggöras hur renskötselns behov är sammankopplade med samisk kultur i vidare mening, lokalt och på övergripande nivå. Översynen bör göras i dialog med samebyarna.

Tabell 3 Sammanfattning av åtgärdsområde 3

Rubrik	Åtgärd
3.1 Arbeta för ekonomiska resurser för stöd i samråd och ta fram underlag	3.1.1 Arbeta för ekonomiska resurser till samebyarna för övervakning av samiska intressen
	3.1.2 Säkerställ att underlag vid samråd ska inkludera klimatpåverkan
3.2 Uppdatera riksintressen	3.2.1 Uppdatera områden av riksintresse för renskötseln

Foto: CJ Utsi

Åtgärdsområde 4. Stärka myndighetens arbete med klimatanpassning

4.1 Stärka arbetet med klimatanpassning

I dagsläget har myndigheten inget särskilt uppdrag eller anslag för arbetet med klimatanpassning. Arbetet kräver dock både tid och ekonomiska resurser. Det finns därför ett behov av finansiering samt en tydlig planering för arbetet.

4.1.1 Säkerställ att det finns tillräckliga medel för arbetet med klimatanpassning

Sametinget ska arbeta för att det i myndighetens uppdrag och anslag ingår att arbeta med klimatanpassning inom sitt ansvarsområde för att kunna arbeta på ändamålsenligt sätt med klimatanpassning.

4.1.2 Utveckla en aktivitetsplan för genomförande av handlingsplanen

Sametinget ska utveckla en aktivitetsplan för kommande fem år som säkerställer att de åtgärder och mål som finns i denna handlingsplan uppnås på ett tillfredsställande sätt. Aktivitetsplanen ska specificera aktiviteter, ansvariga och uppföljning.

4.2 Utveckla organisationen och metoder för klimatanpassning

Att arbeta med klimatanpassning kräver kunskap och effektiva metoder. Utveckling och kontinuerlig kompetenshöjning är en viktig del av arbetet. Hela myndigheten bör få kunskap om klimatanpassning för att arbetet ska kunna integreras i verksamheten.

4.2.1 Klimatanpassa myndighetens upphandlingar genom strategiskt inköpsarbete

Att arbeta med strategiskt inköpsarbete innebär att det som köps in i organisationens ska stämma överens med organisationens uppdrag, mål och verksamhet. Sametinget ska skapa och integrera nya rutiner för klimatanpassning i strategiskt inköpsarbete. De nya rutinerna bör vara utformade utefter SMHI:s och upphandlingsmyndighetens vägledning för klimatanpassade upphandlingar (SMHI, 2022b).

4.2.2 Intern utbildning om klimatanpassning

Sametinget ska hålla interna utbildningar för samtliga avdelningar som bryter ner klimatanpassning på respektive avdelnings verksamhetsområde.

Tabell 4 Sammanfattning av åtgärdsområde 4

Rubrik	Åtgärd
4.1 Stärka arbetet med klimatanpassning	4.1.1 Säkerställ att det finns tillräckliga medel för arbetet med klimatanpassning
	4.1.2 Utveckla en aktivitetsplan för genomförande av handlingsplanen
4.2 Utveckla organisationen och metoder för klimatanpassning	4.2.1: Klimatanpassa myndighetens upphandlingar genom strategiskt inköpsarbete
	4.2.2 Intern utbildning om klimatanpassning

Lagar och författningar

Det pågår en fortlöpande utveckling av lagar och bestämmelser som berör klimatanpassning och myndigheters arbete med klimatanpassning. I tabellen nedan redovisas lagar och författningar som påverkar Sametingets arbete med klimatanpassning inom myndighetens ansvarsområden. Vidare hänvisar Sametinget till den nationella portalen för klimatanpassning klimatanpassning.se som drivs av Nationellt kunskapscentrum för klimatanpassning vid SMHI i samverkan med Myndighetsnätverket för klimatanpassning. Se sammanställning publicerad 2022 *Klimatanpassning - Urval av tillämplig lagstiftning till stöd för myndigheter och kommuner*.

Lag	Lagens innehåll (bl.a.)	Påverkan på Sametingets arbete med klimatanpassning
FN:s deklaration om urfolkens rättigheter (2007)	Grundläggande i FN:s deklaration om urfolkens rättigheter (2007) är rätten till självbestämmande (i artikel 3). Att skydda rätten för urfolk att själva få bestämma över politisk status och att fritt få driva sin ekonomiska, sociala och kulturella utveckling är viktigt just för att dessa möjligheter historiskt sätt frångåtits urfolk världen över.	Självbestämmande och utveckling av kultur och bland annat renskötsel. Behovet av klimatanpassning är tydligt i relation till att driva samernas ekonomiska, sociala och kulturella utveckling
Regeringsformen (1974:152)	Enligt 2 § regeringsformen ska det samiska folkets möjligheter att behålla och utveckla ett eget kultur- och samfundsliv främjas.	Klimatanpassning kan vara en del i arbetet för främjande.
Sametingslag (1992:1433)	Sametingets uppgifter, bl.a: 2 kap 1 § Sametinget ska verka för en levande samisk kultur och ta initiativ till verksamheter och föreslå åtgärder som främjar denna kultur	Samer, liksom andra urfolk påverkas allvarligt av klimatförändringarna eftersom deras överlevnad, kulturer och ekonomiska resurser är direkt beroende av naturen. Urfolkens traditionella kunskap kommer att vara en nyckelfaktor för att möta de globala utmaningarna. Klimatanpassning kan därför ses som en del av uppgiften i 2 kap 1§.
Förordning (2009:1395) med instruktion för Sametinget	Instruktion gällande Sametingets uppgifter. Enligt förordningen är Sametinget en förvaltningsmyndighet inom rennäringens område och för samisk kultur.	Reglerar hur arbete ska bedrivas och vissa uppgifter.
Lagen (2022:66) om konsultation i frågor som rör	Syftet med lagen är att säkerställa samernas rätt till delaktighet i beslutsprocesser på alla nivåer i samhället	Samiska företrädare ska konsulteras innan beslut fattas i

Lag	Lagens innehåll (bl.a.)	Påverkan på Sametingets arbete med klimatanpassning
det samiska folket	och att stärka samernas inflytande i frågor som särskilt berör dem. Konsultationen ökar samernas möjlighet att bidra med kunskap i frågor och visa på beslutets konsekvenser för samernas del. Konsultationer kan även bidra till att förbättra beslutsunderlag och belysa de handlingsalternativ som finns.	ärenden som kan få särskild betydelse för samerna. Ger möjlighet att påverka innan beslut fattas som påverkar möjligheter till klimatanpassning av renskötsel mm.
Rennäringslag (1971:437)	Reglerar renskötselrätt i Sverige. 1 § Den som är av samisk härkomst (same) får enligt bestämmelserna i denna lag använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar. Rätten enligt första stycket (renskötselrätten) tillkommer den samiska befolkningen och grundas på urminnes hävd. Renskötselrätten får utövas av den som är medlem i sameby. Lag (1993:36).	Anpassning utifrån klimat och extremväder behövs eller kommer att behövas för att möjliggöra användande av mark och vatten till underhåll för sig och sina renar.
Miljöbalken (1998:808) bl.a. 1, 3 och 9 kapitlen	Enligt 1 kap. 1§ syftar miljöbalken till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. Naturen har ett skyddsvärde och människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl. 3 kap 5 §: Områden som är av riksintresse för rennäringen ska skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra renskötseln. 9 kap. Bestämmelser om miljöfarlig verksamhet och prövning av denna.	Klimatförändringarna kan påverka vilka mark- och vattenområden som har betydelse eller är av riksintresse. Riksintresseområden för rennäringen bör uppdateras. Sametinget är i många fall en part i samråd gällande prövning av miljöfarlig verksamhet, där även klimatförändring och möjlighet till anpassning kan beaktas.
Plan- och bygglag (2010:900)	Reglerar planläggning av mark- och vattenområden (2 kap mm). Inklusive kommuners översiktsplanering (3 kap). Samt Länsstyrelsens roll i planläggning.	Sametinget är i många fall en part i samråd gällande planläggning av mark- och vatten, där även klimatförändring och möjlighet till anpassning kan beaktas.
Agenda 2030	Riksdagen har beslutat att Sverige ska genomföra Agenda 2030 för en ekonomiskt, socialt och miljömässigt hållbar utveckling. Genomförandet ska	Flera av agendans mål berör den samiska kulturen, och i många fall är klimatförändringarna en faktor som påverkar möjligheten att nå målen.

Lag	Lagens innehåll (bl.a.)	Påverkan på Sametingets arbete med klimatanpassning
	präglas av agendans princip att ingen ska lämnas utanför	
Sveriges Miljömål	Sveriges miljömål är det nationella genomförandet av den miljömässiga dimensionen av de globala hållbarhetsmålen.	Klimatanpassningsåtgärder kan och bör utformas så att de också bidrar till uppfyllande av miljömålen.
FN:s konvention om biologisk mångfald (Convention on Biological Diversity, CBD)	En konvention för att uppmuntra till bevarande av biologisk mångfald, hållbart nyttjande av dess beståndsdelar och rättvis fördelning av vinster som uppstår av nyttjandet. Förhandlades fram år 1992 då den även undertecknades av Sverige.	Regeringen har gett Sametinget i uppdrag att utgöra tematisk fokuspunkt för artiklarna 8j och 10c i CBD. Det innebär att Sametinget ansvarar för den nationella samordningen i arbetet med dessa frågor. Uppdraget handlar om traditionell kunskap och hållbart sedvanebruk i hela landet, vilket kan ge kunskap och vägledning också för mänsklighetens fortsatta, framtida nyttjande av naturresurserna i en hållbar förvaltning av biologisk mångfald. (Sametinget, 2022a)

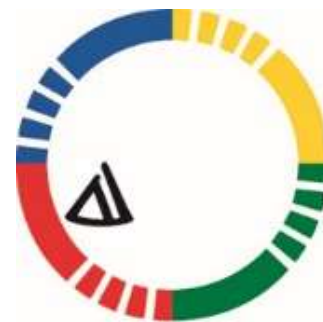
Referenser

- IPCC WG I. (2021). *Klimat i förändring - den naturvetenskapliga grunden. Sammanfattning för beslutsfattare. Arbetsgrupp I bidrag till AR6*. Hämtat från https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2022/02/AR6_WGI_SPM_Swedish.pdf
- IPCC WG II. (2022). 2022: Technical Summary. In: *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability*. (D. R. H.-O. Pörtner, Red.) *Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. doi:10.1017/9781009325844.002.
- Löf A., S. P. (2012). Renskötsel och klimatförändring: Risker, sårbarhet och anpassningsmöjligheter i Vilhelmina norra sameby. *Statsvetenskapliga institutionens skriftserie Umeå Universitet*.
- Nationella expertrådet för klimatanpassning. (2022). *Första rapporten från Nationella expertrådet för klimatanpassning*. Hämtat från https://klimatanpassningsradet.se/polopoly_fs/1.180289!/Rapport%20fr%C3%A5n%20Nationella%20expertr%C3%A5det%20f%C3%B6r%20klimatanpassning%202022.pdf
- Prop. 2017/18:163, Nationell strategi för klimatanpassning. (2018). *Regeringens Proposition 2017/18:163, Nationell strategi för klimatanpassning*. Hämtat från https://www.regeringen.se/494483/contentassets/8c1f4fe980ec4fcb8448251acde6bd08/171816300_webb.pdf
- Rasmus, S. H. (2022). Reindeer husbandry and climate change - Challenges for adaptation. i *Reindeer husbandry and Global Environmental Change* (ss. 99-111). Swedish University of Agricultural Sciences (SLU). doi:<http://doi.org/10.4324/9781003118565-8>
- Rosqvist, G. I. (2022). Impacts of climate warming on reindeer herding require new land-use strategies. *Ambio* 51, ss. 1247–1262. doi:<https://doi.org/10.1007/s13280-021-01655-2>
- Sametinget. (2017). *Klimatanpassning - Handlingsplan för samiska näringar och samisk kultur*. Hämtat från https://www.sametinget.se/klimatanpassning_handlingsplan
- Sametinget. (den 21 - 23 05 2019). *Klimatstrategin - Sametingets politiska ställningstagande*. Dearnä. Hämtat från <https://www.sametinget.se/130410>
- Sametinget. (2021a). *Budgetunderlag 2022-2024*. Sametinget. Hämtat från <https://www.sametinget.se/155947>
- Sametinget. (2021b). *EALLINBIRAS, IELLEMBIRÁS, JIELEMEN BIJRE*.
- Sametinget. (November 2022a). *Lokal och traditionell kunskap om biologisk mångfald och hållbart sedvanebruk – Sveriges arbete nu och framåt*. Hämtat från <https://www.sametinget.se/kunskapsmaterial-om-traditionell-kunskap-biologisk-mangfald> den 03 01 2023

- Sametinget. (2022b). *Årsredovisning 2021*. Sametinget, Box 90, 981 22 Giron/Kiruna.
- SMHI. (den 17 04 2021a). *Extremt väder*. Hämtat från SMHI Kunskapsbanken:
<https://www.smhi.se/kunskapsbanken/klimat/extremer> den 27 01 2023
- SMHI. (2021b). *Fördjupad klimatscenariotjänst*. Hämtat från SMHI:s webbplats:
<https://www.smhi.se/klimat/framtidens-klimat/fordjupade-klimatscenarier/> den 03 01 2023
- SMHI. (2022a). *Rekommendationer för arbetet med klimatanpassning (ej publicerad)*.
- SMHI. (den 22 November 2022b). Hämtat från Klimatanpassning i strategiskt inköpsarbete:
<https://www.smhi.se/guide-klimatanpassade-upphandlingar/klimatanpassning-i-strategiskt-inkopsarbete?l=null>
- Turunen M.T., R. S. (2016). Coping with difficult weather and snow conditions: Reindeer herders' views on climate change impacts and coping strategies. *Climate Risk Management*, 15-36.

Bilagor

Bilaga 1: Sametingets handlingsplan för klimatanpassning för samiska näringar och samisk kultur 2017.....	30
Bilaga 2: Metodbeskrivning uppdatering 2022.....	100
Bilaga 3: Aktivitetsplan.....	102

Sámediggi
Sámedigge
Sámiediggie
Saemiedigkie

KLIMATANPASSNING

Handlingsplan för samiska näringar och samisk kultur

© Sametinget 2017

Omslagsbild: Marie Enoksson

Sametinget, Box 90, 981 22 GIRON/KIRUNA

Besöksadress: Adolf Hedinsvägen 58

Tel. 0980-780 30

E-post: kansli@sametinget.se

www.sametinget.se/klimat

Förord

Regeringens vision för samhällets anpassning till ett förändrat klimat är att utveckla ett långsiktigt hållbart och robust samhälle som aktivt möter klimatförändringar genom att minska sårbarheter och tillvarata möjligheter. Myndigheterna har en viktig roll vad det gäller att initiera, stödja och följa upp klimatanpassningsarbetet inom sitt ansvarsområde. Sametinget har under 2016 arbetat med att ta fram en handlingsplan för klimatanpassning. Fokus ligger på samiska näringar och samisk kultur som Sametinget har i uppdrag att främja.

Förlusten av biologisk mångfald, förstörelsen av ekosystem, den övergripande utarmningen av naturresurser samt klimatförändringarna säger oss att vi inte kan fortsätta leva på det sätt vi gör. Vi är alla en del av miljön. Vi inser att vi måste ta ansvar inom de områden där vi kan påverka. Urfolkens syn på naturen och miljön är en viktig del av lösningen och vi samer kan vara vägvisare för en hållbarare värld. Árbiediehtu - den samiska traditionella kunskapen - och det samiska landskapsperspektivet kan berika samhällsdebatten i många frågor, t.ex. när det handlar om långsiktig ekologisk hållbarhet och biologisk mångfald. Den traditionella kunskapen är central i förvaltningen av vårt landskap och kan bidra till hela Sveriges klimatanpassning.

*Vi samer kan vara vägvisare för
en hållbarare värld!*

Den främsta målgruppen för handlingsplanen är det samiska samhället. Men handlingsplanen riktar sig även till andra samhällsaktörer som kan bidra till att samiska näringar och samisk kultur bättre kan möta förändringar som vi redan ser och de som kan förväntas i framtiden. Handlingsplanen består av ett system av åtgärder som i vissa fall fordrar samverkan lokalt, regionalt, nationellt eller internationellt, även med andra urfolk. Vi hoppas att den kan få en bred spridning!

Handlingsplanen ska ses som en grund för Sametingets fortsatta arbete med klimatanpassning och ska betraktas som ett levande dokument.

Sametinget i februari 2017

Innehållsförteckning

Sammanfattning	6
1 Inledning	9
1.1 Bakgrund.....	9
1.2 Vår tids viktigaste fråga.....	10
1.3 Uppdraget.....	11
1.4 Handlingsplanens struktur	12
2 Den förväntade klimatförändringen.....	13
3 Aktuell forskning.....	18
3.1 Påverkan på renskötsel, jakt och fiske	18
3.2 Påverkan på renhälsa	20
3.3 Omvärldsfaktorer som har betydelse	22
3.4 Behov av ytterligare forskningsinsatser	24
3.5 Forskningens rekommendationer	24
4 Informanternas erfarenheter och förslag på åtgärder	25
4.1 Vikten av att förmedla kunskap	25
4.2 Underlätta hållbart arbetsliv och vardagsliv	27
4.3 Förstärkning och strategiskt nyttjande av naturen som resurs	27
5 Handlingsplan för klimatanpassning av samiska näringar och samisk kultur	29
5.1 Livsmiljöprogrammet Eallinbiras/ Iellembirás/ Jielemen bijre	29
5.2 Mål och framgångsfaktorer med handlingsplanen	30
6 Sametingets prioriterade klimatanpassningsåtgärder.....	31
6.1 Grundläggande förutsättningar	31
6.2 Åtgärdsområde A: Ökad flexibilitet	32
6.3 Åtgärdsområde B: Kunskapsförmedling	36
6.4 Åtgärdsområde C: Krisberedskap.....	38
6.5 Tidshorisont för åtgärdernas genomförande.....	39

7	Konsekvensbedömning	40
7.1	Miljömässiga konsekvenser	40
7.2	Sociala konsekvenser.....	40
7.3	Ekonomiska konsekvenser	41
7.4	Kostnadsbedömning	41
8	Roller och ansvar.....	43
8.1	Synergier och målkonflikter	43
8.2	Riksdag och regering.....	44
8.3	Myndigheter och kommuner	45
8.4	Sametinget	45
9	Kommunikation	47
9.1	Bakgrund.....	47
9.2	Budskap.....	47
9.3	Målgrupper.....	48
9.4	Kanaler	48
10	Sametingets fortsatta arbete	49
10.1	Uppföljning och utvärdering	49
	Referens och litteratur	50
	Bilagor.....	53

Sammanfattning

SMHI fick under 2016 i uppdrag av regeringen att utlysa medel till svenska myndigheter för att utveckla handlingsplaner för sitt klimatanpassningsarbete. Sametinget beviljades medel och har därefter arbetat med att ta fram denna handlingsplan för klimatanpassning.

Samtalen som ligger till grund för handlingsplanens åtgärder har präglats av ett stort allvar inför de förändringar som upplevs, men även av optimism och framtidstro. Den samiska kulturen har genom historien överlevt genom anpassning. Därför är det många som har en tilltro till att anpassningen kommer att fungera även i nuvarande situation.

Nyckeln till framgångsrik klimatanpassning är att minska sårbarheten genom flexibilitet. Det är det tydliga budskap som kommer fram från såväl forskning, traditionell kunskap och intervjuade informanter. Flexibiliteten beskrivs oftast som tillgång till varierad betesmark för renarna och möjligheten att anpassa betesmark efter rådande väderlek och behov. Men det kan också handla om en flexibilitet som tillåter familjer eller individer att försörja sig på andra (samiska) näringar parallellt med eller utanför renskötseln, för att öka stabilitet och trygghet i försörjningen.

Nyckeln till framgångsrik klimatanpassning är att minska sårbarheten genom flexibilitet.

Forskningens rekommendationer är tydliga: Det krävs aktiva politiska beslut och förändring av lagstiftningen för att stärka samiska näringar och den samiska kulturen i ett ändrat klimat. Ökat inflytande och hänsyn till samiska näringar och den samiska kulturen i samråd och beslutsprocesser är ytterligare åtgärder som forskningen lyfter som viktiga för att möta ett förändrat klimat. Samerna utövar i dagsläget nästan inget inflytande över land, vatten och naturresurser i de samiska områdena. Ett samiskt självbestämmande skulle kunna lösa många av de utmaningar och behov som finns och ge bättre förutsättningar för klimatanpassning.

Ett sätt att få andra aktörer att förstå de samiska näringarnas och den samiska kulturens behov är att använda de nyckelbegrepp som används av myndigheter och bolag i deras miljö- och hållbarhetsarbete. Det är begrepp som *klimatförändringar*, *traditionell kunskap*, *biologisk mångfald*, *ekosystemtjänster*, *grön infrastruktur* och *hållbar utveckling*. Väl fungerande samiska näringar är i sig själva en indikator, en värdemätare, på ett välmående sammanhållet och ekologiskt stabilt landskap. De samiska näringarna kan bidra till Sveriges miljöarbete!

En stor del av de åtgärdsförslag och resonemang som ligger till grund för handlingsplanen handlar om åtgärder direkt kopplade till renskötseln. Behovet av riktade

informationsinsatser, ökad kommunikation och mer forskning uppmärksammades. Särskilt under intervjuerna har betonats vikten av att tillvarata olika nyckelpersoners kunskap och perspektiv. Inom den samiska kulturen finns ett begrepp som på samiska heter *searvelatnja* - ett arbetssätt som bygger på dialog och lärande, ett sätt att sammanföra gammal och ny kunskap och därmed öka kunskapen.

Vi konstaterar att det finns en utbredd uppfattning hos informanterna om att olika slags kunskap är viktig för att med gemensamma krafter komma igång med klimatanpassning. Det finns även behov av ett helt system av åtgärder som skulle förbättra nuläget och framtiden. Förslag på sådana åtgärder, som utgör en vägledning hur ett fortsatt arbete bör bedrivas, redovisas i kapitel 6 Sametingets prioriterade klimatanpassningsåtgärder. Åtgärdsförslagen presenteras nedan i en förkortad version.

*Vi behöver nya arbetssätt och
förhållningsätt för att hantera
de utmaningar som uppstår.*

Foto: Kristina Hotti

Prioriterade åtgärder i sammanfattning

Åtgärdsområde A: Ökad flexibilitet

- 1) Omställningsarbete: Handlingsplaner för klimatanpassning för samebyarna inklusive sårbarhetsanalyser
- 2) Åtgärdsprogram kopplade till exploatering och barriärer
- 3) Åtgärdsprogram - befintliga exploateringar (ej väg, järnväg)
- 4) Åtgärdsprogram – barriärer i form av väg- och järnvägsnät (uppdrag till Trafikverket)
- 5) Innovationer och experiment för bättre betesmark
- 6) Flexibel datumzon odlings- och lappmarksgränsen
- 7) Utredning av ny miljöersättning
- 8) Aktivt stöd för bredd och fördjupning av samiska näringsverksamheter
- 9) Stöd till samråd för de samiska näringarna och den samiska kulturen inklusive juridisk kompetens

Åtgärdsområde B: Kunskapsförmedling

- 1) Förmedling av samisk kunskap och miljösyn
- 2) Samverkan med Skogsstyrelsen
- 3) Forum för extern kommunikation – årlig hållbarhetskonferens
- 4) Intern kommunikation - årliga utbildningar inom klimatanpassning
- 5) Vidare arbete med renbruksplaner (RBP)

Åtgärdsområde C: Krisberedskap

- 1) Särskilt anslag för katastrofskadeskydd
- 2) Utredning om klimatfond
- 3) Ökad samverkan och forskning kring rensjukdomar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Samerna är förvaltare och bärare av ett kulturarv. Vi har en lång sammanhängande historisk anknytning till de områden där vi bedrivit våra näringar och utvecklat vår kultur som går tillbaka till tiden före nationalstatens bildande. Vårt kulturarv är det samiska folkets kultur och historia i en geografisk kontext. Kulturarvet återspeglar en svunnen tid samtidigt som det är basen för vårt tankesystem och dagens levande samiska kultur. Det samiska kulturlandskapet har genomgått stora förändringar. Samerna var från början ett jägar-, fiskar- och samlarfolk som övergick till att hålla tamren. Samer i modern tid har även varit fiskare, nybyggare, jordbrukare, sockenlappar med mera. Kulturarvet består inte bara av fysiska lämningar. Minst lika viktigt är det så kallade immateriella kulturarvet, allt det som inte lämnar några synliga spår efter sig.

I den samiska traditionen har man under lång tid och på ett speciellt sätt förhållit sig till landskapet. Det är det samiska kulturlandskapet som har styrt användningen. Detta märks vid boplatser, renvallar, kalvmärkningsuddar, platser och naturformationer med speciella betydelser som t.ex. offerplatser, fångstgropar och sjöar. Kunnandet om landskapet ingår i den traditionella samiska kunskapen – *árbediehtu* – som beskriver kunskap både som information och som process och som förtydligar olika sätt att erhålla eller tillskansa sig kunskap.

Det finns en grundläggande koppling mellan språk och traditionell kunskap i samband med biologisk mångfald. Förlust av biologisk mångfald och förstörelse av ekosystem innebär att relaterade språk och kunskaper försvinner. En av de globala indikatorerna för att mäta förlust av biologisk mångfald är status och trender av språklig mångfald och antal talare av ursprungliga språk. Samiskans ordrikedom när det gäller att exempelvis beskriva naturens utseende och olika sorters snö illustrerar hur sammankopplade språk, kultur och natur är. Språket är något av det mest centrala vid överföring och bevarande av *árbediehtu*. Därför är det viktigt att i brukandet av naturresurserna och förvaltandet av biologisk mångfald även beakta det samiska språket.

Foto: Marie Enoksson

1.1.1 Samiskt näringsliv

Det samiska näringslivet består av en mångfald verksamheter som har det gemensamt att de utgår från det nära samarbetet mellan näring, miljö och kultur och karaktäriseras av småskalighet och lokal anpassning. Att leva i glesbygd förutsätter ofta en kombination av näringar och tjänsteverksamhet. Många samer har traditionella samiska näringar som en av inkomstkällorna. De samiska näringarna är

en viktig del av den samiska kulturen. De näringar som traditionellt har kännetecknat

samerna är renskötsel, duodji (hantverk), jakt, fiske och gårdsbruk. Idag är näringsverksamheten betydligt mer mångfacetterad. Läs mer om samiska näringar i bilaga 2.

1.1.2 Definitioner

I följande avsnitt ges en närmare tolkning och beskrivning av innebörden i de definitioner som används i handlingsplanen.

Det traditionella samiska området

Idag bor det samer i hela Sverige, men om man ska definiera svenska Sápmi, det traditionella samiska området i Sverige, där det fortfarande bor flest samer så görs det enklast genom att ange samebyarnas åretruntmarker och vinterbetesmarker. Dessa omfattar ungefär 240 000 km² vilket motsvarar cirka 50 % av Sveriges yta. Det traditionella samiska området omspänner de tre nordligaste länen; Norrbotten, Västerbotten, Jämtland samt delar av Västernorrlands och Dalarnas län.

Klimatförändring

Klimatet har alltid förändrats. Det har varit både varmare och kallare beroende på det varierande avståndet till solen, våra kontinenters rörelser och den kemiska sammansättningen i atmosfären. Klimatförändring är variation av jordens klimat över tid, antingen på en plats, i en region eller globalt. Klimatförändring handlar om förändringar i klimatet som medför oförutsägbara väderleksförhållanden och får både direkta och indirekta konsekvenser för de samiska näringarna och den samiska kulturen.

Klimatanpassning

Klimatanpassning innebär åtgärder för att anpassa samhället till de klimatförändringar vi redan märker av och de som vi inte kan förhindra i framtiden. Klimatanpassning är inte detsamma som åtgärder för att minska klimatförändringar. Visserligen krävs insatser för att minska utsläpp etc., men även om dessa nödvändiga utsläppsminskningar kommer till stånd kan vi inte helt förhindra klimatförändringar. Anpassning till den klimatförändring som inte längre kan undvikas är ett nödvändigt komplement till arbetet med minskade utsläpp.

Sammantaget beror konsekvenserna av klimatförändringar för ett samhälle dels på de direkta klimateffekterna, dels på hur omvärlden drabbas. På bägge punkter är förmågan att anpassa sig till en förändring och förmågan att skydda sig mot negativa effekter viktig. Många gånger, även inom de samiska näringarna och den samiska kulturen, kan det behövas nya arbetssätt och utveckling av nya förhållningssätt för att hantera de utmaningar som uppstår. För att öka sina möjligheter till anpassning kan det handla om att påverka och samverka med varandra och med andra aktörer för att hitta konstruktiva samarbeten.

1.2 Vår tids viktigaste fråga

Klimatet förändras och uppvärmningen av klimatsystemet är ett faktum. FN:s klimatpanel IPCC beskriver tydligt att atmosfär och hav värms upp, att mängden snö och is minskar och att havsnivån höjs. Det krävs både utsläppsminskningar och anpassningsåtgärder för att bromsa och möta förändringarna.

Världens urfolk påverkas allvarligt av klimatförändringarna eftersom deras kulturer och ekonomiska överlevnad är direkt beroende av naturen. De saknar ofta resurser för att anpassa sig till förändringarna och riskerar att hamna i en mycket utsatt situation. Denna risk är en realitet även för samerna. Vi konstaterar därför att det finns ett stort behov av insatser för klimatanpassning som uppfyller de samiska behoven.

Enligt *Klimat- och sårbarhetsutredningen 2007* kan vintertemperaturen i norra Sverige stiga med sju grader till år 2080, det medför bland annat längre växtsäsong, minskad tjäle, ökad nederbörd, mindre kalvfjällsområden samt att konflikterna ökar om de marker som av ålder används för renbete. SMHI har haft i uppdrag att följa upp och analysera det arbete med klimatanpassning som skett sedan *Klimat- och sårbarhetsutredningen*. Sametinget deltog i uppföljningen där ett flertal förslag formulerades om vad som bör beaktas i kommande arbete. Dessa förslag uppmärksammas i denna handlingsplan för klimatanpassning. Exempelvis lyfts vikten av att tillgängliggöra kunskap, att tydliggöra roller och ansvar, samverkan med andra aktörer samt medel för anpassningsåtgärder. Sametingets remissvar "Sametingets underlag till kontrollstation 2015 för anpassning till ett förändrat klimat" finns med i denna handlingsplan (bilaga 3).

1.3 Uppdraget

Sametinget har under 2016 arbetat med handlingsplanen. Uppdraget har sin utgångspunkt i regeringens vision att utveckla ett långsiktigt hållbart och robust samhälle som aktivt möter klimatförändringarna genom att minska sårbarheter och tillvarata möjligheter. Visionen möter dock utmaningar, varav en är renskötselns behov av handlingsutrymme och flexibilitet. Detta behov kan lätt komma i konflikt med andra intressen som vill använda markerna för andra ändamål. Kunskap kan motverka och minska konfliktytan och göra att man tillsammans kan hitta möjliga lösningar.

Uppdraget har syftat till att identifiera och prioritera åtgärder som Sametinget har rådighet över eller kan påverka. Åtgärderna ska uppfattas som relevanta för de samiska näringarna och den samiska kulturen på kort och lång sikt, liksom möjligheterna att genomföra dem.

Handlingsplanen ska ge stöd i beslut och planering så att Sametinget kan arbeta förebyggande. Arbetet får ett tydligt sammanhang i och med det globala arbetet att uppfylla målen i Agenda 2030. Exempelvis Mål 13 handlar om behovet av anpassning till pågående och kommande klimatförändringar.

1.3.1 Uppdragets genomförande

Styrgrupp

Sametinget har haft en intern styrgrupp bestående av styrelseordförande Håkan Jonsson, vice styrelseordförande Josefina Skerk, näringslivschef Lars-Ove Sjaun samt näringshandläggare Laila Öberg Ben Ammar, som har funnits till stöd för arbetet.

Referensgrupp

En referensgrupp har knutits till arbetet med handlingsplanen bestående av Birgitta Åhman, Sveriges Lantbruksuniversitet, Hillevi Eriksson, Skogsstyrelsen, Maria Hörnell Willebrand, Naturvårdsverket, Micael Bredefeldt, Länsstyrelsen i Norrbotten, Bodil Englund,

Länsstyrelsen i Västerbotten, Viveka Sjödin, Länsstyrelsen i Västernorrland, Lina Wold, Länsstyrelsen i Jämtland och Gustav Wallheden och Alexander Helgesson, Länsstyrelsen i Dalarna. Referensgruppen har sammanträtt två gånger och då diskuterades bl.a. upplägg av handlingsplanen och erfarenheter från andra handlingsplaner för klimatanpassning. Referensgruppen har granskat utkastet till handlingsplan innan slutlig rapport.

Kunskapsinhämtning

Sametingets näringshandläggare Anne Walkeapää har ansvarat för det operativa arbetet på Sametinget. I arbetet har Sweco varit behjälplig. Genomgång av aktuell forskning samt litteraturstudier har genomförts. Kunskap om klimatförändringarnas påverkan på samiska näringar och den samiska kulturen samt informanternas förslag till åtgärder har inhämtats genom telefonintervjuer. En hearing genomfördes i Jokkmokk i samarbete med Länsstyrelsen i Norrbotten. Det huvudsakliga syftet var att komplettera de åtgärdsförslag för klimatanpassning som framkommit vid intervjuerna. En intern workshop för Sametinget har genomförts med syfte att diskutera och förankra innehållet i handlingsplanen.

1.4 Handlingsplanens struktur

Det inledande kapitlet är en beskrivning av uppdraget och uppdragets genomförande. Kapitel 2 och 3 innehåller en översiktlig beskrivning av den förväntade klimatförändringen och aktuell forskning med korta sammanfattningar av ett urval av forskningsartiklar om hur ett ändrat klimat påverkar de samiska näringarna och den samiska kulturen. Informanternas bild och förslag på åtgärder, kapitel 4, sammanfattar det empiriska underlag som samlats in genom intervjuer med samiska aktörer, i tematiskt indelade stycken. Det är viktigt att ha denna breda bakgrundsbild innan fortsatt läsning eftersom klimatanpassningsåtgärderna hänger samman med de förväntade klimatförändringarna och informanternas uppfattning av vilka behov som finns i realiteten.

Andra delen av dokumentet, kapitel 5-10, utgör handlingsplanen för klimatanpassning. I kapitel 6 presenteras de åtgärder som av Sametinget bedöms som prioriterade och realistiska utifrån nuläget och som på ett tydligt sätt konkretiserar arbetet med klimatanpassning. I kapitel 7 görs konsekvensbedömningar av de prioriterade åtgärderna. Dels utifrån sociala aspekter - det vill säga vilken betydelse åtgärderna har för påverkan på vardagslivet, barn och ungdom inom den samiska kulturen, identitet och relationer samt hälsa och ohälsa hos den som arbetar inom samiska näringar och samisk kultur. Dels redovisas de ekonomiska konsekvenserna i form av kostnadsuppskattningar för att genomföra åtgärderna. I kapitel 8 görs en reflektion kring eventuella synergieffekter och målkonflikter samt hur det fortsatta arbetet ska fortlöpa och följas upp. Handlingsplanen avslutas med kapitel 9 om kommunikation, som beskriver hur Sametinget avser att sprida budskapet i handlingsplanen och vilka som är handlingsplanens mottagare (målgrupper). Kapitel 10 handlar om hur det fortsatta arbetet ska följas upp.

I bilaga 1 redovisas den intervjuguide som använts vid djupintervjuer med informanterna i bilaga 2 beskrivs olika typer av samiska näringar som avses i texten. Handlingsplanen tar sin utgångspunkt i det samiska livsmiljöprogrammet Eallinbiras/ Iellembirás/Jielemen bijre som sammanfattas i bilaga 4.

2 Den förväntade klimatförändringen

Att klimatet förändras och särskilt snabbt i Arktis, råder det få tvivel om. Förändringarna är mer extrema än tidigare. Historiska och nutida mänskligt orsakade utsläpp kommer att fortsätta påverka atmosfärens sammansättning och därmed klimatet under lång tid framöver. Att förstå hur olika förändringar interagerar och vad de betyder kräver en helhetssyn. I grunden påverkas både människor och ekosystem runt om i hela världen. Det finns många utmaningar med klimatförändringar; en av dem är att kunskap byggs upp i stuprör inom respektive sektor. En annan att traditionell kunskap, som är avgörande för resiliensen inom lokalsamhällen, inte används tillsammans med vetenskaplig kunskap. Konsekvenserna av klimatförändringarna förutspås bli stora för såväl ekologi som ekonomi och samhälle. Men att allt hänger ihop och därmed påverkas betyder inte att allt påverkas lika mycket.

Foto: Håkan Jonsson

FN:s klimatpanel presenterade 2013 en ny rapport om jordens framtida klimat (IPCC, 2013). Resultaten baserades på nya möjliga utvecklingsvägar, så kallade RCP-scenarier (Representative Concentration Pathways). Nedan följer en översiktlig sammanfattning av förväntad klimatförändringen för länen inom det

traditionella samiska området. Sammanställningen baseras på SMHI:s länsvisa rapporter för klimatets utveckling (SMHI 2015a, 2015b, 2015c & 2015d). För att beskriva klimatförändringen i dessa rapporter har SMHI använt två olika utsläppsscenarier; RCP 4.5 (begränsade utsläpp) och RCP 8.5 (höga utsläpp).

RCP4.5	RCP8.5
• Utsläppen av koldioxid ökar något och kulminerar omkring år 2040 • Befolkningsmängd något under 9 miljarder i slutet av seklet • Lågt arealbehov för jordbruksproduktion, bland annat till följd av större skördar och förändrade konsumtionsmönster • Omfattande skogsplanteringsprogram • Låg energiintensitet • Kraftfull klimatpolitik	• Koldioxidutsläppen är tre gånger dagens vid år 2100 och metanutsläppen ökar kraftigt • Jordens befolkning ökar till 12 miljarder vilket leder till ökade anspråk på betes- och odlingsmark för jordbruksproduktion • Teknikutvecklingen mot ökad energieffektivitet fortsätter, men långsamt • Stort beroende av fossila bränslen • Hög energiintensitet • Ingen tillkommande klimatpolitik

Framtida väderförhållanden för länen inom det traditionella samiska området visar på liknande utveckling i ett flertal avseenden. Mot slutet av århundradet ökar årsmedeltemperaturen med 3-6 grader beroende på klimatscenario. Temperaturökningen väntas bli störst under vintern. Snötäcket minskar generellt inom det traditionella samiska området. Förändringen i snötäcke förväntas bli störst i kustnära områden samt i låglänta områden i Jämtland och Dalarnas sydliga delar. Exempelvis kan den snötäckta perioden i Västerbottens kustland gå från cirka 150 dagars snötäcke till ca 60-120 dagar redan vid århundradets mitt. Även Västernorrlands kustland får en markant minskning av snötäcket under perioden, från ca 100 dagar till ca 60 dagar.

I och med att temperaturen ökar förlängs även vegetationsperioden med ca 30-50 dagar. Värmeböljor förväntas öka och kan mot slutet av århundradet innebära 8-10 dagar långa perioder med dygnsmedeltemperaturer över 20 °C. Årsmedelnederbörden ökar uppskattningsvis med ca 20-40 % och även antalet tillfällen och omfattningen av kraftig nederbörd förväntas öka. Vädret blir mer varierat med extrema väderförhållanden som exempelvis regn på snö, starka vindar, höga temperaturer, längre torrperioder och rikliga mängder nederbörd.

Arbetet med klimatanpassning av samiska näringar och samisk kultur kommer att ha stor nytta av SMHI:s arbete med att beskriva klimatscenarier. Det finns en stor potential i att använda klimatdata och klimatmodeller för att svara på hur klimatet påverkar specifika klimatvariabler i olika geografiska områden. Avgränsningar för geografiska områden men även för vilken klimatpåverkan som är särskilt viktig utifrån lokala aspekter kan sedan användas för en mer detaljerad planering eller utredning av konsekvenser för olika delar av Sápmi.

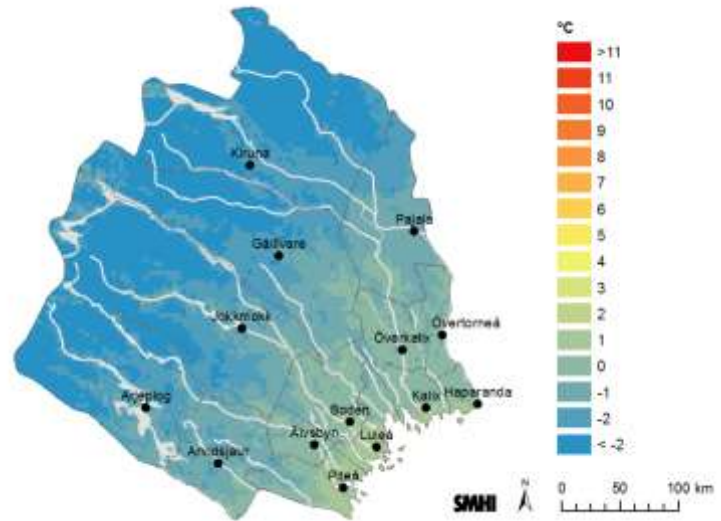

SMHI arbetar kontinuerligt med att följa och förutsäga vårt klimat. För mer information om klimatförändringen i Sverige rekommenderas SMHI:s hemsida om klimat: <http://www.smhi.se/klimat/>. Här finns bland annat information och sammanställningar för hur temperatur, nederbörd och hydrologi förändras i ett framtida klimat. Det finns även möjligheter att göra olika geografiska urval samt att visa förändringar över tid givet olika klimatscenarier.

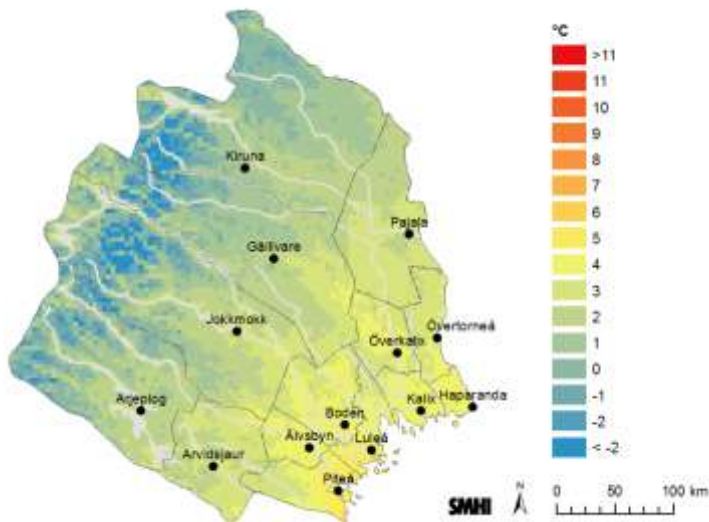
Mer detaljerad information för fördjupning av utvecklingen för de olika länen finns redovisad i SMHI:s länsvisa rapportering om framtidsklimat. Kartorna nedan är från SMHI:s hemsida och visar årsmedeltemperaturen för de tre nordligaste länen observerat år 1961-1990 jämfört med utsläppsscenarioer RCP 4.5 och RCP 8.5 för år 2069-2098.

Norrbottens län:

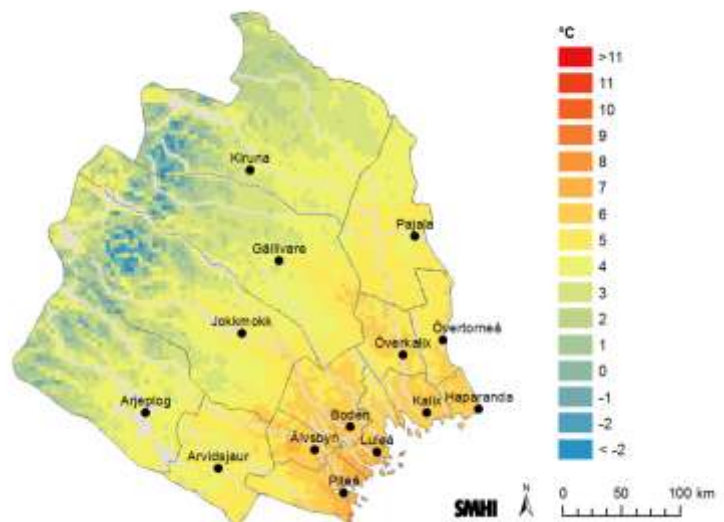
Observationer 1961-1990

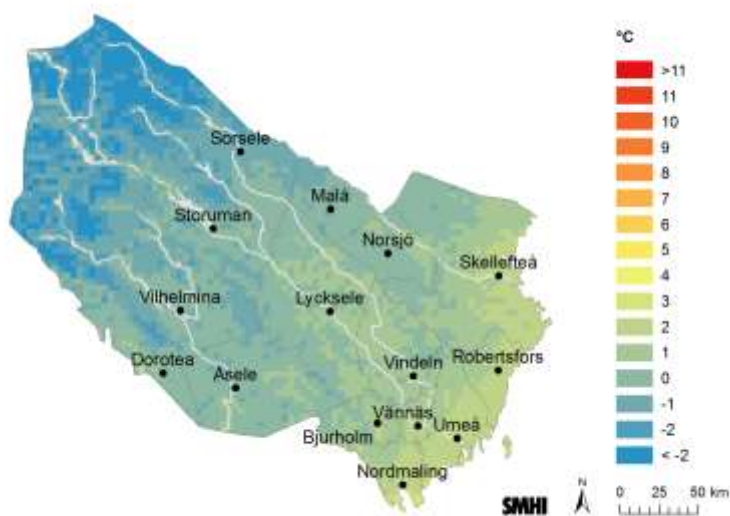
Scenario RCP 4.5

Scenario RCP 8.5

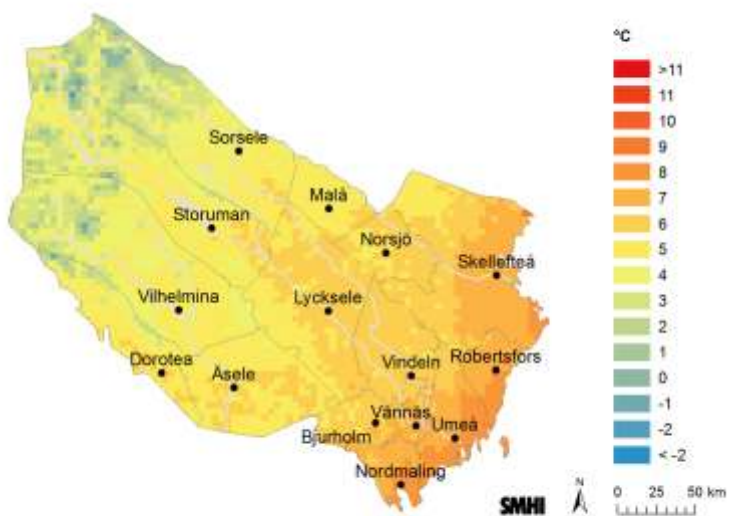
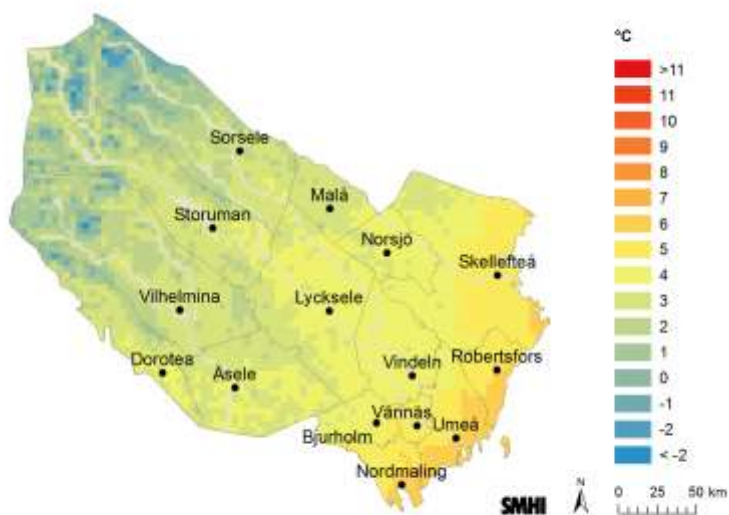

Västerbottens län:

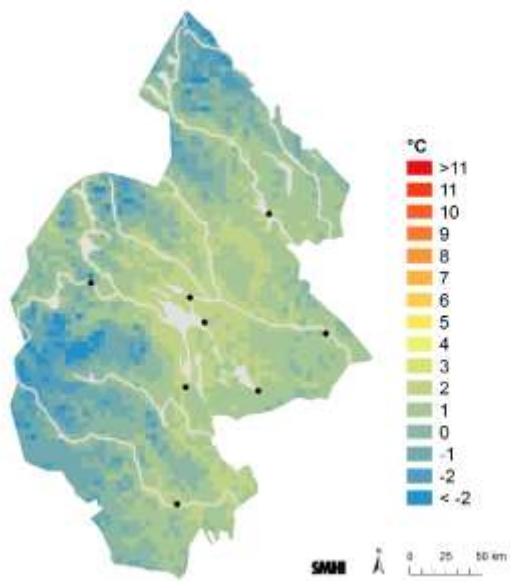
Observationer 1961-1990

Scenario RCP 4.5

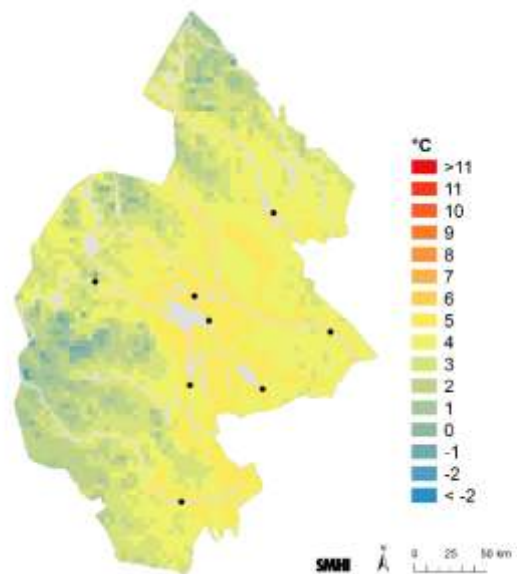
Scenario RCP 8.5

Jämtlands län:

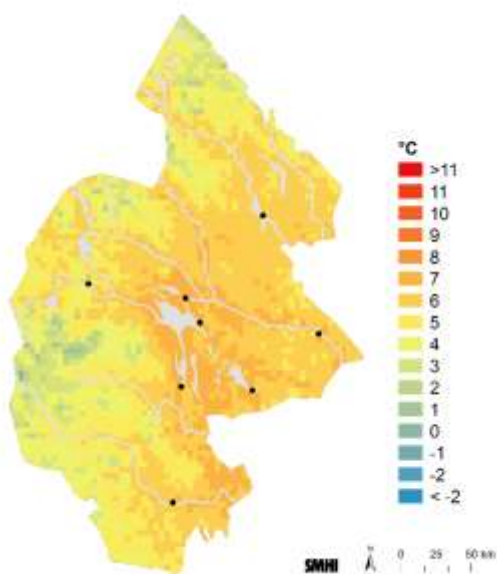

Observationer 1961-1990

Scenario RCP 4.5

Scenario RCP 8.5

3 Aktuell forskning

Här presenteras korta sammanfattningar av ett urval forskningsartiklar som handlar om hur ett ändrat klimat påverkar förutsättningarna för samiska näringar och samisk kultur. Den som vill ha djupare kunskaper i ämnet hänvisas till förteckningen över referenser.

Vi presenterar nedan i huvudsak ett förändrat klimat ur ett renskötselperspektiv. Det är rimligt att tro att de samer som inte lever på renskötsel också påverkas av klimatförändringarna. Förändringar som drabbar renskötseln på grund av klimatet påverkar även andra samiska näringar, t.ex. duodji (samiskt hantverk) genom tillgång på slöjdmaterial (om tillgången minskar eller om slöjdmaterial i naturen måste tas vid annan tidpunkt än normalt för årstiden). Forskning om hur duodji påverkas av ett ändrat klimat samt påverkan på andra samiska näringar inom samisk kultur såsom jakt och fiske samt övrigt samiskt levnadssätt är dock i dagsläget begränsat.

Foto: Håkan Jonsson

Vid kommande uppföljningar rekommenderas att handlingsplanen uppdateras med aktuell och pågående forskning och kunskap som kommer fram inom områden som berör duodji, jakt och fiske samt påverkan på samernas levnadssätt för att samla kunskaperna och göra dem tillgängliga.

3.1 Påverkan på renskötsel, jakt och fiske

Förändringen av klimatet och naturen innebär en förändring av de grundläggande förutsättningarna för den samiska kulturen, för nyttjandet av det traditionella samiska området, områden för jakt och fiske samt samisk traditionell kunskap. Av vår litteraturstudie framgår t.ex. att kallvattensarter som sik och röding sannolikt kommer att missgynnas¹ liksom fjällripa eller andra arter knutna till en minskande fjällmiljö². Detta kommer sannolikt att begränsa möjligheterna till traditionell jakt och fiske för samer.

3.1.1 Djur i kallt klimat påverkas mest

Forskningen visar att de växt- och djursamhällen som idag är knutna till ett kallt klimat hör till de som kommer att påverkas mest av ett ändrat klimat då uppvärmningen av klimatet

¹ Hein m.fl. 2012

² Jiguet m.fl. 2010

sker snabbare vid polerna³. Särskilt utsatta är de växter och djur som idag är knutna till fjällmiljö då deras möjliga livsområden krymper i takt med uppvärmningen av klimatet.

3.1.2 Snöförhållandena får en avgörande roll för att bedriva renskötsel

Vintern är en kritisk period för renskötseln eftersom vinterbetet i skogs- och kustlandet oftast är begränsat och snöförhållanden kan få en avgörande betydelse för betets tillgänglighet och för förutsättningarna att bedriva renskötsel⁴. Varmare vintrar innebär kortare perioder med snötäcke och mindre snö vilket i sig kan vara fördelaktigt då möjligheterna till bete ökar och renen kan äta upp sig under en längre period innan vintern. Däremot medför framtida varmare vintrar en ökad risk för nollgraders genombrott och regn på snö som bildar tjocka skar- och isskikt i snön vilket hindrar renen från att komma åt betet⁵. Låst vinterbete kan få

mycket svåra konsekvenser med svält och stora antal döda renar om det inte finns möjligheter till alternativa beten eller stödutfodring⁶. Sammanhängande köldperioder medför stabila betesförhållanden och betstro för renen, minskad förekomst av dessa perioder innebär ett ökat arbete med att flytta och samla ihop renar⁷. Förkortade perioder med sammanhängande snötäcke och svaga isar kan försvåra flytt mellan olika betesområden⁸. Vinterbetet kan även påverkas indirekt av ett varmare klimat genom ökad tillväxt och en tätare skog vilket i sin tur kan minska förekomsten av lav⁹.

3.1.3 Ökad tillgång på barmarksbete

Våren och försommaren är en kritisk tidpunkt för kalvarna och en tidigare start av vegetationssäsongen och ökad tillgång på bete kan ha starka positiva effekter på kalvens tillväxt och överlevnad¹⁰. Renens sommarbete i fjällområdena påverkas kanske främst genom att tillväxtsåsongen förlängs men även genom att produktionen av betet ökar på grund av högre temperaturer och snabbare näringsomsättning i markerna¹¹. Hur beteskvalitén förändras är osäkert men en längre tillväxtsåsong kan medföra minskat näringsinnehåll allt eftersom säsongen fortskrider samt att växter som är anpassade till kortare säsonger riskerar att vissna¹².

Att tänka på

Hur renskötseln kommer att påverkas av förändringar i klimat och väderförhållanden kommer till stor del att vara beroende av andra faktorer som exempelvis rovdjurspolitik, konkurrerande markanvändning och lagstiftning.

Hur dessa faktorer samverkar med klimatförändringarna och vilka effekterna blir varierar beroende på lokala förutsättningar.

³ Larsen m.fl. 2014

⁴ Turunen m.fl. 2016, Löf m.fl. 2012

⁵ Johansson m.fl. 2010, Moen 2008

⁶ Forbes m.fl. 2016

⁷ Furberg 2016

⁸ Löf m.fl. 2012

⁹ Moen 2008

¹⁰ Pettoirelli m.fl. 2005

¹¹ Moen 2008

¹² Moen 2008

3.1.4 Ökad insektsplåga

Varmare och blötare somrar medför en generellt ökad insektsplåga, stygflugor (korm) är särskilt besvärande för renen. Insektsplågan kan medföra stora negativa konsekvenser för renens tillväxt då en stor del av tiden som kunde spenderats på att beta istället går åt till att söka skydd från insekter på platser med låg beteskvalité så som vindexponerade åsar eller vid snölegor¹³. Även tillväxten av kalvar påverkas negativt då både tid för di och mjölkproduktionen hos vajan minskar¹⁴. Varmare somrar innebär minskade snölegor vilket i sin tur innebär minskad möjlighet till skydd från insekter.

3.1.5 Ostabilt väder

Utöver de storskaliga förändringarna i klimatet som beskrivs i klimatmodeller vittnar renskötare om ett allt mer ostabilt väder med plötsliga förändringar som kan vara av stor betydelse för renskötseln¹⁵. Det kan exempelvis handla om slaskväder med blötsnö under kalvningsperioden som kan vara särskilt påfrestande då vajan får svårt att hålla kalven torr.

Kraftiga temperatursvängningar under vinterperioden stör renens betesro och medför ökat arbete¹⁶. Kraftiga höstregn och utdragna höstar med blötväder och låga temperaturer blir till en ytterligare belastning för både renar och renskötare. Varma och blöta vintrar kan påverka kalvarnas tillväxt under det kommande året på grund av nedsatt kondition hos vajan till följd av svåra vinterförhållanden¹⁷. Effekterna av klimat som exempelvis låsta vinterbeten eller försvårade flyttmöjligheter är allvarliga och kan i sig självt eller i kombination med andra faktorer medföra att gränsen för en livskraftig renskötsel passeras. Renskötseln har däremot en stark förmåga att anpassa sig till förändrade klimat och väderförhållanden¹⁸.

I det nystartade nordiska projektet "ReiGN - Reindeer husbandry in a Globalizing North – resilience, adaptations and pathways for actions", undersöks just renskötselns möjlighet att anpassa sig till förändrat klimat och andra förändringar i omvärlden. En del är att jämföra de biologiska men även sociala och politiska förutsättningarna för renskötseln i Norge, Sverige och Finland och hur det kan påverka möjligheterna till anpassning.

3.2 Påverkan på renhälsa

Ett ökat behov av exempelvis stödutfodring och transporter på grund av ogynnsamma väderförhållanden medför ökad stress och ökad kontakt mellan djur vilket ökar risken för sjukdom och smittspridning¹⁹. Kraftigare regnperioder, höga temperaturer, insektsangrepp samt dålig betestillgång är exempel på mer direkta effekter från klimat som påverkar renens kondition negativt²⁰, vilket i sin tur kan innebära ökad mottaglighet för sjukdom²¹. Det finns

¹³ Hagemoen & Reimers 2002

¹⁴ Weladji m.fl. 2003

¹⁵ Löf m.fl. 2012, Furberg 2016

¹⁶ Furberg 2016

¹⁷ Weladji & Holand 2003

¹⁸ Reinert m.fl. 2008, Vuojala-Magga m.fl. 2011

¹⁹ Tryland m.fl. 2016

²⁰ Weladji & Holand 2003, Moen 2008, Löf m.fl. 2012

²¹ Tryland 2010

en risk för ändrad förekomst och spridning av sjukdomar då utbredningen av smittbärare som exempelvis fästingar och mygg påverkas av klimatet²².

För att kunna följa utvecklingen och registrera eventuella sjukdomsförlopp samt vidta åtgärder, är det viktigt att det finns en medvetenhet och ökad kunskap om sjukdomar på renar hos renskötare och veterinärer. Det har nyligen startats ett forskningsprojekt inom området som syftar till att undersöka hur klimatzörändringen påverkar infektionssjukdomars utveckling och spridning, vilka riskområden som finns samt möjliga förebyggande åtgärder²³.

Foto: Kristina Hotti

²² Socialstyrelsen 2011

²³ Clinf - Klimatzörändringens effekt på infektionssjukdomars epidemiologi och samhällen i norr

3.3 Omvärldsfaktorer som har betydelse

Renskötseln påverkas av faktorer förutom klimatförändringarna som exempelvis konkurrerande markanvändning, rovdjur och lagstiftning, vilka kan vara av avgörande betydelse för renskötselns möjlighet till anpassning och motståndskraft inför ett förändrat klimat.

Skydd av betesmark kommer att vara mycket viktigt för renskötselns möjligheter för att klara anpassningen till ett förändrat klimat.

3.3.1 Konkurrerande markanvändning

Infrastruktur, vattenkraft, vindkraft, gruvnäring och turism utgör intressen som konkurrerar med renskötselns nyttjande av landskapet och kan innebära ytterligare påverkan för renskötseln genom förlust av betesmark och försvårad flytt av renar mellan olika betesmarker. Hur olika markanvändning påverkar renskötseln är dock starkt beroende av lokala förutsättningar.

Foto: Marie Enoksson

Forskningen lyfter fram att konkurrerande markanvändning är en av de faktorer som har störst betydelse för renskötseln och att det även kommer att ha stor betydelse för effekterna av ett förändrat klimat.²⁴ I rapporteringen från FN:s klimatpanel²⁵ konstateras att skydd av betesmark kommer att vara mycket viktigt för renskötselns möjligheter för att klara anpassningen till ett förändrat klimat²⁶.

²⁴ Uboni m.fl. 2016, Turunen m.fl. 2016, Moen 2008, Reinert m.fl. 2008, Tyler m.fl. 2007

²⁵ Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC

²⁶ Larsen m.fl. 2014

3.3.2 Rovdjur

Forskningen lyfter fram att rovdjur som dödar och skadar renar har stor påverkan på renskötseln och att vi idag har begränsad kunskap för att förstå hur renförluster till följd av rovdjur kan komma att påverka renskötseln i ett förändrat klimat²⁷. Effekterna av rovdjur för renskötseln kan förstärkas av klimatförändringen eller omvänt att renskötselns sårbarhet för rovdjur ökar på grund av den kumulativa effekten som uppstår till följd av flera påverkansfaktorer när de adderas till varandra. Svåra snöförhållanden kan öka renens sårbarhet för rovdjursangrepp liksom medföra dålig kondition hos renarna orsakad av svåra betesförhållanden²⁸. Förändrade snöförhållanden kan försvåra inventeringen av rovdjur vilket kan påverka den ekonomiska ersättningen för rensköterna negativt. Förskjutningen av trädgränsen och förbuskningen av fjällområden kan få betydelse för dödlighet från rovdjur då träd och buskar minskar renens möjligheter att upptäcka rovdjur²⁹.

3.3.3 Socio-politiska strukturer och lagstiftning

För att bedriva renskötsel är renskötarens kunskaper om renen, betesmarkerna, vädret och årstiderna viktigt. Lika viktigt är renskötarens möjlighet att agera utifrån denna kunskap. Renskötarens möjlighet att fatta rätt beslut har begränsats i allt större utsträckning över tid.

Förändringar i lagstiftning och beslutsprocesser ökar möjligheterna till anpassning.

Handlingsutrymmet begränsas idag av socio-politiska strukturer och lagstiftning där den enskilda renskötaren har mycket litet inflytande. I förlängningen begränsas även renskötselns anpassningsförmåga till ett förändrat klimat³⁰. Det kan till och med vara så att det begränsade handlingsutrymmet har betydligt större inverkan än klimatförändringen i sig³¹.

En av grundförutsättningarna för att klara en omställning av renskötseln till ett förändrat klimat är att handlingsutrymmet för renskötare ökar och att lagstiftning och beslutsprocesser tar större hänsyn till renskötseln³². Renskötseln kommer att vara beroende av ett aktivt

²⁷ Pape & Löffler 2012

²⁸ Turunen m.fl. 2016

²⁹ Löf m.fl. 2012

³⁰ Furberg 2016, Löf 2013

³¹ Tyler m.fl. 2007

³² Reinert m.fl. 2008

statligt arbete för att få till stånd förändringar i lagstiftning och beslutsprocesser som ökar möjligheterna till anpassning och minskar renskötelsns sårbarhet.³³

3.4 Behov av ytterligare forskningsinsatser

Forskningen lyfter fram några viktiga områden som behöver satsas på för att både kunna beskriva och hitta vägar att hantera effekterna av klimatförändringen på renskötelsen:

- Kumulativa effekter av intrång på betesmarkerna, t.ex. konkurrerande markanvändning och predation från rovdjur, vilka kan påverka renskötelsen i ett förändrat klimat.
- Åtgärder för att sprida och stärka kunskapen om renskötelsns förutsättningar och vad som krävs för att renskötelsen ska kunna genomföra de anpassningar som krävs i ett förändrat klimat.

Eftersom renskötsel är ett komplext human-ekologiskt system som påverkas av många faktorer i ett spann från ekologiska till socio-politiska och till ekonomiska kommer en framgångsrik anpassning till ett förändrat klimat att kräva ett konstruktivt samarbete med samtliga berörda aktörer³⁴.

3.5 Forskningens rekommendationer

Forskningens³⁵ rekommendationer kan sammanfattas i följande punkter:

- **Skydd och restaurering av betesmark för att bevara flexibilitet och anpassningsförmåga inom renskötelsen.**
- **Aktiva politiska beslut och förändring av lagstiftning för att stärka samiska näringar och den samiska kulturen.**
- **Ökat inflytande och hänsyn till samiska näringar och den samiska kulturen i samråd och beslutsprocesser.**
- **Stärka renskötelsen med anpassade stödåtgärder utifrån lokala förutsättningar.**
- **Kunskapsbyggande åtgärder för att sprida och stärka kunskapen om klimatanpassning av samiska näringar och samisk kultur.**

³³ Löf 2013

³⁴ Horstkotte m.fl. 2015, Pape & Löffler 2012, Moen 2008, SOU 2007:60

³⁵ Referenslista över samtliga forskningsreferenser finns i kapitel 11.

4 Informanternas erfarenheter och förslag på åtgärder

En betydande del av arbetet med att ta fram handlingsplanen har varit att samla praktisk erfarenhet och belysa möjligheter genom intervjuer, enkäter och samtal. Det empiriska underlaget är omfattande och berör ett brett spektrum av åtgärdsområden samt formuleras på olika grad av konkretionsnivå. Den samlade bilden överensstämmer till stor del med resultatet från den enkät som Svenska samernas riksförbund (SSR) genomförde bland samebyarna under 2016³⁶. SSR:s sammanfattning av enkäten visar att samebyarna upplever att renskötsel, jakt och fiske påverkas av klimatförändringarna och att det finns behov av stöd för att genomföra ett omställningsarbete för klimatanpassning.

I Sametingets intervjuer delges både erfarenhet av klimatförändringar och ett stort antal idéer och möjliga åtgärder för att underlätta omställningen. Sammantaget ger materialet en samlad bild av hur de som är verksamma eller sakkunniga ser på nuläget och vad man önskar att Sametinget prioriterar framåt. De möjligheter, förslag och idéer som kommit fram i processen presenteras i följande kapitel som en bakgrund till handlingsplanens prioriteringar. De åtgärder som Sametinget prioriterat och bearbetat för att utgöra vägledning till hur ett fortsatt arbete bör bedrivas redovisas i kapitel 6.

4.1 Vikten av att förmedla kunskap

En övervägande majoritet av de åtgärdsförslag och resonemang som ligger till grund för handlingsplanen rör olika frågor om kunskap, kunskapsspridning, kommunikation och forskning. Det finns en utbredd uppfattning om att olika slags kunskapsförmedling är en viktig del i klimatanpassningsarbetet. Sametinget kan med fördel etablera tätare kontakter och samarbeten med klimatforskare nationellt och internationellt. Samer har ofta en mycket god kännedom om naturen och observerar förändringar som bl.a. klimatforskare är intresserade av att ta del av. Sametinget bör kliva fram och ta en tydligare expertroll och tillsammans med verksamma forskare initiera forskningsprojekt som har betydelse för möjligheten till klimatanpassning eller för att bromsa klimatförändringarnas negativa inverkan.

³⁶ <http://www.sapmi.se/se/klimatforandringens-paverkan-pa-renskotseln/>, 2016-12-10

4.1.1 Nyttja traditionell kunskap och livsstil

Foto: Marie Enoksson

I intervjuerna identifieras ett behov av att arbeta mer strategiskt och medvetet med den traditionella samiska kunskapen och den samiska livsstilen. Anledningen är att det redan finns stor kunskap och erfarenhet av anpassning och sätt att hantera nödår eller möta samhälls- och väderutmaningar, vilket borde nyttjas och spridas. Det finns kunskapsbärare som bidrar till att bibehålla en hållbar livsstil. Språkets benämningar för platser är exempelvis tätt förknippat med naturens egenskaper, årstider eller väder – vilket kan vara en avgörande kunskap att bevara för att uppmärksamma

förändringar över tid. Av intervjuerna framkommer en förväntan att Sametinget ska ta en mer aktiv roll som formell representant för samisk kunskap och erfarenhet. Det innebär exempelvis att samla in kunskap, dokumentera förändringar för att kunna följa dem över tid och att bygga upp en kunskapsbank som kan förmedla kunskapen vidare. Många förutspår att behovet av forskningsinsatser och kunskapsöverföring kommer att öka i takt med klimatförändringens effekter och att man då inte kan vara beroende av den kunskap som enskilda individer besitter. Många har redan en pressad situation och hinner inte dela med sig av sin kunskap i den takt som det finns behov av, samtidigt som det händer mycket nytt. Därför måste den muntliga kunskapsöverföringen som sker inom de samiska näringarna och mellan generationer förstärkas med dokumentation. Ett förslag är att dra nytta av det breda utbud av kommunikationskanaler som finns tillgängliga, exempelvis film, podcast, sociala medier etc.

4.1.2 Sprida kunskap

Det finns ett behov av att rikta kunskapsspridningen inåt - till de som är verksamma inom samiska näringar och samisk kultur. Klimatförändringarna orsakar redan upplevda förändringar, exempelvis när det gäller väderförhållanden. De nya förutsättningarna kräver uppdaterad kunskap. Alla enskilda närings- eller kulturutövare har inte resurser eller intresse av att inhämta kunskap på egen hand.

Det är inte bara det samiska samhället som berörs och behöver få information om hur klimatförändringarna faktiskt påverkar samiska näringar. Sametinget bör arbeta aktivt med att sprida information utåt om samernas situation kopplat till klimatfrågan. Målgruppen bör vara hela det svenska samhället – myndigheter, beslutsfattare, näringsliv, skolor/utbildning och allmänhet. Förhoppningen är att en ökad kännedom skulle bidra till en bredare acceptans och ett större intresse hos fler aktörer att bidra till anpassningsåtgärder. Man kan använda renen som indikator på ett sammanhållet landskap och studera var och hur renarna har möjlighet att röra sig fritt både i fjällen och i skogs- och kustlandet utan barriärer.

Ett förslag är att Sametinget ska ta tillvara möjligheten att anordna utbildningar för alla samer som vistas i naturen, renskötare, jägare, fiskare m.m. och sammanställa och tillhandahålla informationsmaterial så att fler får tillgång till aktuell kunskap. De ämnen som tagits upp som exempel är rensjukdomar, issäkerhet och livräddning ur isvak. Det finns ett behov och ett intresse av att förmedla den samlade samiska kunskapen om en hållbar livsstil och ett hållbart arbetssätt, men även introducera hur ny teknik kan minska renskötselns klimatpåverkan.

4.2 Underlätta hållbart arbetsliv och vardagsliv

En stor del av de föreslagna åtgärderna gäller möjligheter att pröva nya och tillfälliga lösningar för att anpassa de samiska näringsverksamheterna efter rådande klimat- och väderförhållanden. Det kan exempelvis handla om nya arbetssätt, ny utrustning eller stöd till alternativa näringsverksamheter.

Många av de möjligheter man uppmärksammar kring klimatanpassning är direkt kopplade till renskötsel. Flera intervjuade renskötare vittnar om att klimatförändringarna orsakar mycket extra oro och ibland även en ökad fysisk arbetsbörda. Stödutfodring vid akut betesbrist är det exempel som de flesta talar om som något som idag orsakar mycket oro och extraarbete och som kan göras enklare. Sametinget kan bidra till den kortsiktiga anpassningen genom att tillhandahålla ekonomiska, materiella eller personella resurser, som gör det enklare för enskilda renskötare att genomföra utfodringsinsatser i nödsituationer.

4.2.1 Behov av stöd i nya krissituationer

Många ser en risk i att klimatförändringarna kan komma att orsaka smittspridning bland renarna och att Sametinget kan ta det samlade ansvaret för att skapa beredskap inför eventuella kommande sjukdomsutbrott. Sametinget bör utarbeta en beredskapsplan vid krislägen med färdiga rutiner. Det kan även inrättas ett stöd vid en krissituation som kan uppstå, t.ex. i situationer med större sjukdomsutbrott på ren.

4.2.2 Bredd av samiska näringar

Något som uppmärksammades i åtgärdsförslagen var att Sametinget fortsätter stödja en bredd av samiska näringar. Det kan handla om att förbättra möjligheterna för turism, duodji, jakt och fiske m.m. för att bygga starka och självständiga näringar och erbjuda alternativ för den som vill sysselsätta sig inom samiska näringar. En viktig åtgärd för att lyckas uppnå en större bredd av samiska näringar är det samiska folkets rätt till självbestämmande. En bredd och mångfald av samiska näringar kan balansera påverkan av ett ändrat klimat och göra den samiska kulturen mindre sårbar för klimatförändringarnas negativa effekter.

4.3 Förstärkning och strategiskt nyttjande av naturen som resurs

En nyckel till klimatanpassning är tillgång till användbara marker och att på ett medvetet, systematiskt och hållbart sätt ta vara på naturen. Flera åtgärder föreslås för att använda naturens resurser på ett mer flexibelt och strategiskt sätt i framtiden. Sametinget är i detta fall en aktör som kan initiera frågor och driva på utvecklingen i en viss riktning, även om myndigheten inte har full rådighet över mark- och naturfrågorna.

4.3.1 Ökad samverkan med skogsbruket

Något som framförs som en nyckelåtgärd för framgångsrik klimatanpassning är ökad samverkan med skogsbruket. En åtgärd är att klassa contortatall som en invasiv främmande art som inte får planteras mer inom det samiska traditionella området. Andra åtgärdsförslag är att driva projekt för att bevara och återställa områden med tillgång till hänglavar samt att möjliggöra renbete genom att i första hand avverka contortaskogar och ersätta med annat

trädsdrag eller i andra hand om det är möjligt på annat sätt förbättra de befintliga contortaskogarna. Contorta växer så tätt att renlavar konkurreras ut av andra arter. Förutom att renbete missgynnas så försvåras framkomligheten i markerna.

4.3.2 Belysa klimatanpassning i exploateringsärenden

Många intervjuade uppfattar att exploatering blir extra problematiskt i kombination med klimatanpassning just eftersom de riskerar att begränsa möjligheterna till flexibel markanvändning. Ett åtgärdsförslag är att Sametinget bör representera och förhandla i exploateringsärenden eftersom detta tar mycket tid och resurser för varje enskild sameby. Ett annat viktigt skäl är att kompetens i alla frågor som rör exploatering inte alltid finns internt inom samebyarna.

4.3.3 Tillgängliggöra befintliga och nya betesmarker

Sametinget bör driva frågan om möjligheten för samebyar att i framtiden flytta nedanför gränsen för det samiska traditionella området vid svåra betesförhållanden. Det finns förslag på att Sametinget bör ta en dialog med och eventuellt bli avtalspart med markägare. Förslag har kommit att utreda möjligheten att ändra regelverket kring datumzonen nedanför odlings- och lappmarksgränsen så att renar kan stanna kvar längre på betesmarken om det råder svåra betesförhållanden ovan odlings- och lappmarksgränsen efter den 1 maj.

De varma vintrarna ökar vägsaltningen vilket lockar ren upp på vägarna och ökar förlusten av ren i påkörningsolyckor vid väg och järnväg. Till följd av att samebyarna inte kan nyttja beteslanden på samma sätt som tidigare när klimatet ändras, behöver samebyarna arbeta i etapper under flera år för att bygga en ny infrastruktur med övernattningsplatser och flyttleder för renskötsel. Sametinget bör på grund av detta även verka för att ekonomiska resurser skapas som kan nyttjas av samebyarna för att uppföra nya eller flytta renskötselanläggningar samt röja nya flyttleder. Ett annat förslag är att Sametinget samverkar med kommunerna för att få gehör för att områden inom renskötseln måste avlysas för skotertrafik så att renarna kan få betesro vid svåra betesförhållanden.

5 Handlingsplan för klimatanpassning av samiska näringar och samisk kultur

5.1 Livsmiljöprogrammet Eallinbiras/ Iellembirás/ Jielemen bijre

Handlingsplanen för klimatanpassning tar sin utgångspunkt i Sametingets Livsmiljöprogram Eallinbiras/ Iellembirás/ Jielemen bijre (se bilaga 4). Eallinbiras utgår utifrån den samiska helhetssynen på landskapet. En bärkraftig natur med hög biologisk mångfald och ett intakt, sammanhållet landskap är en viktig förutsättning för att den samiska kulturen ska bevaras. Ur ett samiskt perspektiv är alla frågor miljöfrågor och natur går inte att skilja från kultur. I det ryms en grön infrastruktur, biologisk mångfald och olika ekosystemtjänster³⁷. Det är viktigt att ekosystemen och de tjänster de ger oss även fungerar vid klimatiförändringar och dess effekt på miljön. Människan och miljön ska betraktas och behandlas holistiskt, de hör ihop och kan inte särskiljas från varandra. Den samiska helhetssynen kan jämföras med ekosystemansatsen där bland annat bevarande och nyttjande av biologisk mångfald sätts i ett större sammanhang (i ett landskapsperspektiv), för att även kunna se vilka effekter olika åtgärder har på andra ekosystem eller områden än de som står i fokus för en specifik åtgärd.

5.1.1 Vision och mål

Handlingsplanens vision tar sikte på ett livskraftigt Sápmi som är rotat i både en bärkraftig natur och en levande samisk kultur. Människan och naturen ska ha en långsiktig förmåga att förnya sig och hållbart vidareutvecklas även i tider av förändringar. Både natur och kultur i Sápmi ska upplevas som berikande för omvärlden³⁸. Sametinget har formulerat tre delmål som ska bidra till att uppnå visionen. De tre delmålen är följande:

1. Ealli eallinbiras – en bärkraftig livsmiljö

Målet innebär att nyttjandet av mark och vatten ska vara i balans, utan att naturen utarmas. Natur- och miljöskyddet måste ges hög prioritet i samhällsplaneringen. All verksamhet som förgiftar luft, mark och vatten måste upphöra.

2. Árbevirolas máhtu (trad. kunskap)

Målet innebär ett stark och livskraftig árbediehtu. Genom att integrera árbediehtu på alla samhällsnivåer skapas ett samhälle som genomsyras av vår samiska tanketradition och berikar samhället rörande t.ex. hållbarhet och biologisk mångfald.

3. Dássálas ovdanahttin (balanserad utveckling)

Målet innebär att vi tar både vetenskaplig och traditionell kunskap på allvar och kombinerar dem med nya erfarenheter för att vidareutvecklas.

³⁷ <https://www.sametinget.se/var-berattelse>, 2017-02-24

³⁸ Sametingets livsmiljöprogram Eallinbiras, antaget av Sametingets plenum 2009-02-19

5.2 Mål och framgångsfaktorer med handlingsplanen

Målet med handlingsplanen är att öka kunskapen om hur klimatförändringarna påverkar samiska näringar och samisk kultur samt få kunskap om möjliga anpassningsåtgärder och genomförandet av dessa. Handlingsplanen fyller ett behov som gemensam referensram och utgångspunkt.

De framgångsfaktorer som identifierats för att handlingsplanen ska få genomslagskraft är följande:

- **Att arbetet med klimatanpassning är konkret**

Det är viktigt att samiska näringsidkare och enskilda individer upplever att arbetet med klimatanpassning är konkret och att det bidrar till en bärkraftig livsmiljö med ett nyttjande av mark och vatten som är i balans. Det är av mycket viktigt att andra samhällsaktörer och näringar visar förståelse och respekt för de samiska näringarnas och den samiska kulturens behov av flexibilitet och att det pågår en levande diskussion kring synergier och målkonflikter mellan olika näringar och aktörer.

- **Att arbetet med klimatanpassning är trovärdigt**

Det är viktigt att Sametinget uppfattas som en trovärdig aktör, samhällsdebattör och företrädare för de samiska näringarna och den samiska kulturen och kan stötta individer och samiska näringsutövare såväl i kontinuerligt förändringsarbete som i akuta ärenden.

- **Att vi tar till oss befintlig och ny kunskap om möjligheter till klimatanpassning**

Det är av största vikt att det finns en växande medvetenhet och kunskap kring klimatförändringarna och hur vår samiska livsstil ger oss möjligheter till klimatanpassning och att vi använder både vetenskaplig och traditionell kunskap samt modern teknik för att utveckla nya lösningar som bidrar till en balanserad

Foto: Anne Walkeapää

utveckling.

6 Sametingets prioriterade klimatanpassningsåtgärder

Genom att väga samman forskningens rekommendationer, de erfarenheter som framkommit i intervjuer och hearing samt Sametingets samlade kunskap och befintliga mål och styrdokument har följande åtgärder prioriterats. Åtgärderna bedöms som avgörande för att konkretisera arbetet med klimatanpassning. Förutom de grundläggande förutsättningar som krävs har vi funnit tre övergripande åtgärdsområden under vilka Sametingets prioriterade åtgärder listas och preciseras närmare.

6.1 Grundläggande förutsättningar

Det samiska samhället och näringslivet är beroende av lagar som uppfyller den samiska rätten till land och vatten, samiskt självbestämmande och principen *Free, Prior and Informed Consent* (FPIC) - Fritt och Informerat Samtycke som lämnats i förväg. Sametingets övergripande ställningstaganden nedan är hämtade från Sametingets gruvpolicy³⁹.

6.1.1 Sametingets övergripande ställningstagande

Vi anser att det är viktigt att särskilt värdefulla områden för vår kultur och våra näringar skyddas mot ingrepp och andra störningar, att alla verksamheter är hållbara och bedrivs efter försiktighetsprincipen och att ingen ytterligare storskalig exploatering sker. Alla naturresurser över och under jord inom samernas traditionella landområden tillhör det samiska folket. Detta tydliggörs bl.a. i Urfolksdeklarationens artikel 26.

Självbestämmanderätten är till sin natur en kollektiv rättighet för ett folk och är därför i direkt relevans för förvaltningen av naturresurser. Självbestämmanderätten följer av FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter artikel 1 och 27 och av Urfolksdeklarationens artikel 3 och 4.

Urfolk har genom bestämmelserna i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter artikel 27 rätt till skydd för sin kultur. Bestämmelsen är absolut och skyddar samernas utövande av sin kultur, tro och traditionella näringar, tillika de moderna sätt som de traditionella näringarna utövas på och de områden och naturresurser som utgör basen för denna näringsutövning.

Enligt minoritetsspråklagen 2009:724 ska samernas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur främjas. Särskilt barns utveckling av kulturell identitet betonas. Lagen bör implementeras i processerna runt minarelexploatering.

Den grundläggande principen för urfolk om rätten till delaktighet och inflytande i alla delar av beslutsprocessen i enlighet med egendomsrätten, kommer till uttryck i principen FPIC. Denna måste regleras i förhållande till gällande lagstiftning.

³⁹ Sametingets syn på mineraler och gruvor, antagen av Sametingets plenum 2014-05-20

6.2 Åtgärdsområde A: Ökad flexibilitet

Ett tydligt budskap från såväl forskning som intervjuer är att nyckeln till framgångsrik klimatanpassning är att minska sårbarheten genom flexibilitet. Flexibiliteten beskrivs oftast som tillgång till varierad betesmark för renarna och möjligheten att anpassa betesmark efter rådande väderlek och behov. Men det kan handla om en flexibilitet som tillåter familjer eller individer att försörja sig på andra samiska näringar parallellt med renskötseln, för att öka stabilitet och trygghet i försörjningen.

Med anledning av ovanstående uppmuntrar Sametinget alla insatser som underlättar flexibilitet och kommer att prioritera följande åtgärder:

6.2.1 Handlingsplaner för klimatanpassning för samebyar

Verka för att tillgängliggöra resurser, se över möjligheten att öka befintliga samt hitta nya ekonomiska resurser för omställningsarbete. Respektive sameby behöver en egen handlingsplan för klimatanpassning och i det arbetet även möjligheten att ta fram egna sårbarhetsanalyser. Det här arbetet måste ske inledningsvis för att få en bra bild av problematiken. Utredningarna bör vara kopplade till ett investeringsstöd som kan sökas för att genomföra faktiska åtgärder. Uppskattad kostnad för denna åtgärd är ca 10 miljoner kronor för utredningar och 30 miljoner kronor för att genomföra meningsfulla åtgärder.

6.2.2 Åtgärdsprogram kopplade till exploatering och barriärer

Verka för åtgärdsprogram som kan innebära åtgärder för att motverka eller kompensera negativ påverkan i utpekade åtgärdsområden i renbruksplaner (RBP), vilket starkt kan kopplas till att tillgängliggöra och skydda betesmarker för ökad flexibilitet.

- **Åtgärdsprogram - befintliga exploateringar (ej väg, järnväg)**

Verka för ett uppdrag och resurser att tillsammans med samebyarna och berörda länsstyrelser utarbeta åtgärdsprogram för att minska negativ påverkan från redan utförda exploateringar annan än från väg och järnväg (se nästa åtgärd).

- **Åtgärdsprogram – barriärer i form av väg- och järnvägsnät**

Verka för att Trafikverket får ett uppdrag att i samarbete med samebyarna och efter samråd med Sametinget utarbeta åtgärdsprogram för att minska negativ påverkan på renskötseln av existerande väg- och järnvägsnät. Åtgärdsprogrammen kan innebära åtgärder som motverkar eller kompensera negativ påverkan på grön infrastruktur (sammanhängande betesmarker) t.ex. genom byggande/rivning av stängsel, alternativa vägdragningar, vägläggning i tunnel eller byggande av ekodukter lämpade för renpassage över väg/järnväg. Trafikverket är den ansvariga myndigheten för denna åtgärd och kostnaden för det tillfaller därför även dem. Sametinget har redan en god samverkan med Trafikverket och anser att det ingår i deras befintliga verksamhet.

6.2.3 Innovationer och experiment för bättre betesmark

Att fortsätta stödja innovationer och experiment, exempelvis restaurering och tillgängliggörande av betesmarker för ökad flexibilitet. Det kan vara användandet av ny teknik som drönare eller experiment med spridning av marklav. Innovationerna bör ske i samband med arbetet och utvecklingen av renbruksplanerna. Med ett stöd på ca 50 000 kr per år till varje sameby skulle en sådan här åtgärd kosta ca 2,5 miljoner kronor årligen.

6.2.4 Flexibel datumzon

Utreda möjligheterna och konsekvenserna att ändra regelverket kring datumzonen nedanför odlings- och lappmarksgränsen, så att renar kan stanna kvar längre på betesmarken vid behov. Denna åtgärd kräver en mindre arbetsinsats och anses ingå i Sametingets nuvarande verksamhet. Åtgärden bör därför inte medföra någon ytterligare kostnad eller behov av medel.

6.2.5 Ny miljöersättning

Att utreda förutsättningarna för ett ekonomiskt styrmedel som premierar renens, och därmed renskötselns, betydelse för att bibehålla fjällområdets betesprägel. I utredningen bör ingå en översyn av styreffekten av idag gällande stöd och ersättningar och en analys av den sammantagna incitamentsstrukturen för renskötare att förvalta renhjorden över tid. Det ska naturligtvis ingå i uppdraget att utreda de samhällsekonomiska konsekvenserna av alternativa utformningar av ersättning eller stöd. Ett eventuellt framtida stöd kan, beroende på utformning, få betydande påverkan på renskötseln och därmed de ekosystemtjänster som renskötseln upprätthåller i fjällmiljön. Kostnaden uppskattas till 500 000 kronor per år med en genomförandeperiod på ett år.

6.2.6 Näringslivsutveckling

Att aktivt stötta en bredd och fördjupning av samiska näringsverksamheter som jakt, fiske, turism, duodji (samiskt hantverk) och samiskt gårdsbruk samt verka för ökad lönsamhet i de samiska näringarna.

Foto: Anne Walkeapää

Sametinget har som mål att skapa rätt förutsättningar för att samiska företag ska utvecklas och etablera sig inom verksamheter som har en stark och naturlig koppling till samiska traditioner och samisk kultur.

Ett hinder är att finna nationell finansiering till samiska projekt som svarar mot reglerna om EU-medel. Det är av avgörande betydelse att Sametinget tilldelas ett särskilt anslag för nationell medfinansiering av EU-program på samma sätt som länsstyrelserna idag har medfinansiering via regionala utvecklingsanslag och länsanslag. Det årliga behovet av samiska

näringsutvecklingsmedel som Sametingets själv disponerar beräknas överstiga 100 miljoner kronor för de närmaste fem åren. Med en sådan medelstilleddning skulle de samiska näringarna och glesbygden få större utvecklingsmöjligheter. Det är statens ansvar att i samverkan med Sametinget, finna former för finansiering, men även att bidra ekonomiskt till att infria EU:s tre prioriteringar fram till 2020: Smart tillväxt, hållbar tillväxt och tillväxt för alla⁴⁰.

Ett av de program där det finns möjligheter att söka ekonomiskt stöd är Landsbygdsprogrammet 2014–2020, som är ett nationellt program som ska främja näringslivsutveckling på landsbygden. Programmet består av sex olika prioriteringar, som anger mot vilka mål stöden och ersättningarna ska bidra. Det handlar om miljö och klimat, konkurrenskraft inom jordbruks-, trädgårds- och rennäring samt skogsbruk samt utveckling av nya jobb på landsbygden.

Foto: Marie Enoksson

Det övergripande syftet med stöden är att människor ska kunna bo kvar på landsbygden. I landsbygdsprogrammet finns möjligheter för företag, föreningar, organisationer m.fl. på landsbygden att söka EU-stöd. Sametinget är tillsammans med Länsstyrelserna, Tillväxtverket, Skogsstyrelsen med flera så kallade stödmyndigheter till Jordbruksverket, med egna regionala genomförande-strategier. Jordbruksverket är

förvaltande och utbetalande myndighet. Sametingets regionala handlingsplan anger inriktningen i genomförandet och ska vara ett levande dokument som förändras allteftersom omgivande samhälle utvecklas. För att nå full effekt av programmet krävs spridning av innehåll och förutsättningar till många målgrupper och att samverkan och erfarenhetsutbyte sker mellan intressenter och samarbetspartners. Sametingets del av Landsbygdsprogrammet uppgår till ca 81 miljoner kronor.

Interreg Nord är ett EU-program som stöttar gränsöverskridande samarbete i syfte att stärka den ekonomiska och sociala utvecklingen under perioden 2014-2020. Programmet omfattar norra Sverige, norra Finland och norra Norge. Det övergripande målet är att förstärka programområdets konkurrenskraft och attraktivitet. Nordprogrammet har identifierat fyra insatsområden med störst utvecklingspotential:

- Forskning och innovation
- Entreprenörskap
- Kultur och miljö
- Gemensam arbetsmarknad

⁴⁰ Sametingets näringslivspolitiska program Sápmi – en näringsmässig resurs, dnr 2013-525

Den som kan ansöka om stöd är en juridisk person – privat eller offentlig. Programmets EU-finansiering är ca 39 MEuro. Länsstyrelsen i Norrbotten är förvaltande myndighet för programmet. Sametinget ingår i det gemensamma sekretariatet.

6.2.7 Samrådsstöd

Verka för stöd till samråd för de samiska näringarna och den samiska kulturen. Som exempel tar skogs- och intrångsfrågorna upp mycket tid för samebyarna. Detta förväntas öka med en fortsatt utbyggnad av vindkraft. Uppskattningsvis 25-50% av en heltidstjänst krävs i dagsläget av varje sameby för att bevaka deras intressen i olika samråd. Ibland krävs även högre juridisk kompetens vilken då får köpas in som en extern tjänst av de olika samebyarna. Samer utanför samebyarna brukar land och vatten till sin försörjning genom jakt, fiske och gårdsbruk. De måste försäkras sin rätt till mark och vatten och bli hörda i sammanhanget. Även samer utanför samebyarna kan lägga mycket tid, kraft och engagemang i exploateringsfrågor som berör Sápmi, vilket är ett viktigt arbete för de samiska näringarnas och den samiska kulturens överlevnad.

Sametinget bör ges uppdrag och resurser att etablera ett stöd till samebyar och samiska aktörer som på olika sätt arbetar med frågor för att skydda det samiska landskapet. Sametinget bör utforma stödet och avgöra hur det på effektivaste sätt kan komma aktörerna till del. Ett exempel på hur ett stöd kan utformas är att dels bidra med medel för samebyarnas arbete, dels anställa två jurister som enbart arbetar med dessa frågor som stöd till samer som engagerar sig i frågorna. Kostnaden för ett sådant stöd som t.ex. föreslås till stöd för samebyarnas deltagande i samråd, har uppskattats till 8 miljoner kronor per år utifrån antagandet att varje sameby får ersättning för en deltidstjänst på 25 % samt att två jurister anställs.

6.3 Åtgärdsområde B: Kunskapsförmedling

I intervjuerna uttrycks ett starkt önskemål om att förbättra kunskapsförmedling och kunskapsutbyte inom klimatfrågor i allmänhet och klimatanpassning i synnerhet. Det handlar dels om att förmedla samiska kunskaper till svenska beslutsfattare, myndigheter och andra näringar för att skapa förståelse och samsyn kring klimatanpassningens villkor, vilket kan leda till ökat inflytande och hänsyn till de samiska näringarnas och den samiska kulturens intressen i samråd och beslutsprocesser. Det handlar om att utbyta erfarenhet och kunskap mellan samiska aktörer och mellan generationer på ett sätt som upplevs som inspirerande och stimulerande samt om att inhämta kunskap från klimatforskare och sprida bland samiska näringsidkare. Sametinget kommer att prioritera följande anpassningsåtgärder kopplade till kunskapsförmedling.

6.3.1 Förmedla samisk kunskap och miljösyn

Förmedla de samiska kunskaperna och den samiska miljösynen (Eallinbiras). Vi är vägvisare för ett hållbart samhälle där en bärkraftig natur med hög biologisk mångfald och ett intakt, sammanhållet landskap är en viktig förutsättning. För att säkerställa att de samiska kunskaperna och miljösynen förmedlas på exempelvis myndighetssamråd behövs ytterligare minst en heltidsanställd handläggare på Sametinget. Denna resurs skulle även kunna arbeta med frågor angående klimatanpassning. Kostnaden för denna åtgärd har uppskattats till mellan 750 000 kr och 1 miljon kr då tjänsten skulle kräva mycket resor.

6.3.2 Samverkan med Skogsstyrelsen

Öka samverkan med Skogsstyrelsen och stödja samråd mellan rennäringen och skogsnäringens nyckelaktörer för att öka förståelsen för varandras näringar och skapa förutsättningar för att gemensamt utveckla ett renskötselanpassat skogsbruk. Detta kan bl.a. göras genom att se över nivån på hur sammanhängande betesområdena är. Detta kan kombineras med olika utbildningar för de respektive näringarna samt vidare arbete med renbruksplaner. Utöver det vidare arbetet med renbruksplanerna som tas upp enskilt i en av åtgärderna nedan, har kostnaden för att arbeta med dessa frågor uppskattats till ca 2 miljoner kronor per år. Denna kostnad förutsätter att minst ett projekt drivs kontinuerligt inom området.

6.3.3 Extern kommunikation – klimat

Skapa ett forum på samiskt initiativ som kan bli en årlig mötesplats för att förmedla de samiska expertkunskaperna, t.ex. en årligt återkommande hållbarhetskonferens, som samlar olika framstående aktörer och blir en mötesplats och ett diskussionsforum för samer och andra aktörer i samhället för bl.a. klimatanpassningsfrågor. Ett större event av det här slaget har uppskattats kosta mellan 1,5 och 2 miljoner kronor för arrangemang, lokal och arvoden till talare. Sametinget skulle vara arrangör och en deltidstjänst skulle motiveras för arrangemanget.

6.3.4 Internt kommunikation – klimat

Anordna årliga utbildningar inom klimatanpassning för alla berörda samer. En lämplig arrangör för detta skulle vara Sametinget som då en gång per år presenterar ett utbildningstillfälle med temat klimatanpassning. Pilotprojekt från olika samebyar skulle även kunna presenteras för en effektiv erfarenhetsåterföring. Denna åtgärd har uppskattats kosta kring 700 000 kr årligen där ca 500 000 kr krävs för att bekosta logi och lokaler för samling av samebyarna och cirka 200 000 kr krävs för att utveckla utbildningsmaterial och

hålla det uppdaterat. Inom ramen för intern kommunikation föreslås att öka dialogen med samiska branschorganisationer och föreningar.

6.3.5 Arbete med renbruksplaner

Fortsätta stötta och utveckla samebyarnas arbete med renbruksplaner. Kostnaden för denna åtgärd har Sametinget beräknat till minst 6 miljoner kronor årligen. Då ingår stöd till samebyarna för att hålla dokumenten uppdaterade samt resurser till Skogsstyrelsens och Sametingets verksamhet för att fortsätta att upprätthålla och utveckla renbruksplanerna inklusive konsultstöd.

6.4 Åtgärdsområde C: Krisberedskap

Klimatförändringarna orsakar redan nu situationer där de enskilda näringsidkarna står inför problem som är svåra att lösa på egen hand eftersom man inte kan bygga upp en individuell beredskap för alla tänkbara scenarier. Sametinget har en viktig roll att spela i form av stödjande och rådgivande aktör när enskilda samer eller verksamhetsutövare råkar ut för en kris som orsakas av klimat eller extrema väderhändelser. Som ett första steg kommer Sametinget att prioritera åtgärderna som beskrivs nedan.

6.4.1 Inrätta katastrofskadeskydd

Säkerställa att Sametinget har ett särskilt anslag för katastrofskadeskydd för att klara av oförutsedda händelser som exempelvis låst bete och behov av stödutfodring. Enligt tidigare erfarenheter har Sametinget sett att det krävs en ekonomisk buffert på mellan 10-15 miljoner kronor per år för att hantera oförutsedda händelser.

6.4.2 Klimatfondsutredning

Utred förutsättningar för att skapa en klimatfond. Hur skulle en sådan fond finansieras och fungera samt för vilka ändamål? En utredning av extern konsult rekommenderas för att gå till botten med hur en klimatfond skulle kunna utformas och fungera. Kostnaden för en sådan utredning har uppskattats till ca 300 000 kr.

6.4.3 Ökad samverkan och forskning kring rensjukdomar

Fortsatt samverkan med forskning och institutioner som bland annat Statens Veterinärmedicinska Anstalt (SVA) för att förbättra renskötares kunskap om nya rensjukdomar, symptom, smittspridning samt för att förbättra samordningen vid akuta smittutbrott hos renar. Det finns en fara med nya rensjukdomar i samband med klimatförändringen. I nuläget saknas det en tydlig ansvarsfördelning mellan myndigheter vid smittutbrott. SVA hade tidigare en resurs för rennäringen och nödvändig kompetens kring dessa frågor. Sametinget rekommenderar att en deltidstjänst tillsätts på SVA för att samordna rennäringens frågor vid rensjukdomar. Denna resurs skulle även kunna återuppta de kunskapsseminarier som tidigare hållits angående rensjukdomar. Sametinget har tidigare finansierat detta arbete med ca 1,5 miljoner kronor per år till SVA men detta har varit en kortsiktig lösning som inte längre fortgår. Det krävs att det antingen tillförs 1,5 miljoner kronor per år externt eller att dessa medel görs tillgängliga internt på SVA.

6.5 Tidshorisont för åtgärdernas genomförande

I denna handlingsplan föreslås åtgärder där tidshorisonten för genomförande kan variera. De flesta åtgärderna kan i mån av resurser påbörjas 2017 och bör löpa under en lång tid framöver. Genomförandet av åtgärder som rör *Innovationer och experiment för bättre betesmark* har en lång tidshorisont medan exempelvis framtagande av *Handlingsplaner och för klimatanpassning för samebyarna* kan genomföras i närtid. Sametinget jobbar utifrån ett helhetsperspektiv och ser att de föreslagna åtgärderna för klimatanpassning synkroniserar med vårt arbete med miljö kvalitetsmålen, den strategiska planen för biologisk mångfald (de s.k. Aichimålen) år 2020 och Agenda 2030. Läs om Sametingets fortsatta arbete under kapitel 10.

Foto: Anne Walkeapää

7 Konsekvensbedömning

7.1 Miljömässiga konsekvenser

Handlingsplanen i sin helhet handlar om att föreslå åtgärder som är långsiktigt hållbara ur ett ekologiskt och miljömässigt perspektiv. Föreslagna åtgärder bedöms ha positiv påverkan på miljön och klimatet.

7.2 Sociala konsekvenser

Under arbetet med att ta fram handlingsplanen har det funnits en ambition att uppmärksamma vilka sociala konsekvenser som klimatförändringarna medför, samt även vilka konsekvenser handlingsplanens åtgärder får ur ett socialt perspektiv. I intervjuerna med samiska aktörer har frågor om sociala konsekvenser och/eller åtgärdsförslag ställts utifrån fyra tematiska områden – vardagsliv, barn och unga, identitet och sammanhang samt hälsa. Sammanfattningsvis kan de prioriterade åtgärderna sägas ha en övervägande positiv påverkan på de sociala faktorerna.

7.2.1 Åtgärdsområde A: Ökad flexibilitet

Åtgärderna under Åtgärdsområde A: Ökad flexibilitet har en potentiell positiv inverkan på arbetsmiljö och psykosocial hälsa hos dem som arbetar inom renskötseln. Åtgärdsplaner för olika slags exploatering har en framtida möjlighet att begränsa stress, transportsträckor och bortavaro från familjen - om de tillämpas. Lokala handlingsplaner för klimatanpassning bedöms ha en positiv inverkan för barn och unga då det bidrar till en tydligare framtidsbild av rensköttaryrket och hur arbetet utvecklas med nya förutsättningar. Stöd till samiska näringar och den samiska kulturen kan både stärka den samiska identiteten på bredare front och erbjuda realistiska försörjningsalternativ inom samiska näringar och samisk kultur som inte är lika direkt påverkade av klimatet. Även åtgärden samrådsstöd är positiv då alla ökade möjligheter till delaktighet och inflytande är positiva ur socialt hänseende.

7.2.2 Åtgärdsområde B: Kunskapsförmedling

Åtgärdsområde B: Kunskapsförmedling bedöms ge markanta positiva konsekvenser ur alla beaktade sociala aspekter. Kunskapsförmedling är det åtgärdsområde som har möjlighet att omfatta hela den samiska kulturen och alla dess olika näringar och lyfta fram betydelsen av allas erfarenheter och intressen, vilket är avgörande för de sociala aspekterna. Även om det inte står uttalat i åtgärderna nu så finns förutsättningar för att ge kulturella och sociala värden såsom språk och duodji framträdande funktioner i kunskapsförmedlingen. Erfarenhetsutbyte och utbildningar kommer att stärka relationerna och kunskapsläget inom den samiska kulturen, vilket är positivt för individens och gruppens identitet och känsla av sammanhang. Även konferenser och påverkansinsatser som riktar sig mot externa målgrupper kommer att ha en positiv inverkan på identiteten, då det tydliggör den samiska kunskapen och ökar förståelsen från andra aktörer och grupper. Att aktivt samarbeta med centrala aktörer som exempelvis Skogsstyrelsen ökar möjligheten till delaktighet och inflytande vilket är positivt. Utöver detta är alla former av kunskapsförmedling positivt för

barn och unga, för att underlätta generationsväxling och skapa förutsättningar för unga att själva påverka sina livsval.

7.2.3 Åtgärdsområde C: Krisberedskap

Åtgärderna under Åtgärdsområde C: Krisberedskap har framförallt en social bäring när det gäller arbetsmiljö och hälsa för den som själv arbetar inom renskötseln eller för den som lever nära någon som gör det. Oron för klimatorsakade katastrofer skapar en pressad arbetssituation och psykosocial stress. Alla åtgärder som skapar skyddsnet, kollektiv hjälp och ökar kunskapen om krishantering bidrar positivt till att förbättra arbetsmiljön och vardagslivet på familj- och individnivå.

De åtgärder som inte särskilt beskrivits i texten ovan kan betraktas som mer neutrala ur ett socialt perspektiv. Ingen av de prioriterade åtgärderna bedöms generera några direkta negativa sociala konsekvenser.

7.3 Ekonomiska konsekvenser

De ekonomiska medel som kommer att krävas för att genomföra de prioriterade åtgärderna är uppdelade på engångskostnader för särskilda projekt samt på årligt återkommande kostnader för att driva ett kontinuerligt arbete med åtgärder kopplade till klimatet. Kostnaderna är framtagna i samråd med Sametinget samt genom intervjuer med berörda experter.

Nyttan och kostnaden av de olika prioriterade åtgärderna är svåra att uttala sig om då det dels beror på vilket perspektiv som nyttan bedöms utifrån och därmed vilka parametrar som inkluderas, men att det finns en svårighet att sätta ett värde på direkta och indirekta skador orsakade av klimatförändringar. Det kan vara skador på naturen och miljön eller egendom, men det kan vara skador på människor eller förlust av liv. I ett vidare arbete kan det vara intressant att utreda vilka konsekvenser de olika åtgärderna är kopplade till för att få en ökad förståelse om just relationen mellan nytta och kostnad.

7.4 Kostnadsbedömning

Sammanfattad budget för samtliga prioriterade åtgärder:

Prioriterade åtgärder	Kostnad (tkr)
<i>Åtgärder kopplade till ökad flexibilitet</i>	
Respektive sameby behöver en egen handlingsplan för klimatanpassning och i det arbetet även över möjligheten att ta fram sårbarhetsanalyser.	40 000 (10 000 + 30 000)
Utreda möjligheten att ändra regelverket kring datumzonen nedanför odlings- och lappmarksgränsen, så att renar kan stanna kvar längre på betesmarken vid behov.	Ingen ytterligare kostnad om det sker en resursomfördelning
Verka för ett uppdrag och resurser att tillsammans med samebyarna och berörda länsstyrelser utarbeta åtgärdsprogram för att minska negativ påverkan från redan utförda exploateringar annan än från väg	Ingår i handlingsplanerna under åtgärd 2 tabellen

Prioriterade åtgärder	Kostnad (tkr)
och järnväg.	
Verka för att Trafikverket får ett uppdrag att i samarbete med samebyarna och efter samråd med Sametinget utarbeta åtgärdsprogram för att minska negativ påverkan på renskötelsen av existerande väg- och järnvägsnät.	Endast Trafikverkets kostnad.
Stödja innovationer och experiment t.ex. restaurering och tillgängliggörande av betesmarker. Detta bör ske i samband med arbetet och utvecklingen av renbruksplanerna.	2 500 per år
Utredning av ny miljöersättning som premierar renens, och därmed renskötelsns, betydelse för att bibehålla fjällområdets betesprägel.	500 000
Förbättra möjligheten för samisk näringslivsutveckling	100 000 000
Verka för stöd till samråd för de samiska näringarna och den samiska kulturen.	8 000 per år
Åtgärder kopplade till kunskapsförmedling	
Förmedla de samiska kunskaperna och den samiska miljösynen (Eallinbiras).	750 – 1 000 per år
Öka samverkan med Skogsstyrelsen och stödja samråd mellan rennäringsen och skogsnäringsens olika nyckelaktörer för att öka förståelsen för varandras näringar och skapa förutsättningar för att gemensamt utveckla ett renskötelsanpassat skogsbruk.	2 000 per år
Skapa ett forum på samiskt initiativ som kan bli en årlig mötesplats för att förmedla de samiska expertkunskaperna t.ex. en årligt återkommande hållbarhetskonferens, som samlar samer och olika aktörer och blir en mötesplats och ett diskussionsforum för bl.a. klimatanpassningsfrågor.	1 500 – 2 000 per år
Anordna årliga utbildningar inom klimatanpassning för alla samer	700 per år
Fortsätta stötta och utveckla arbetet med renbruksplaner	6 000 per år
Åtgärder kopplade till krisberedskap	
Säkerställa att Sametinget har ett särskilt anslag för katastrofskadeskydd för att klara av oförutsedda händelser som t.ex. låst bete och behov av stödutfodring.	Ingen ytterligare kostnad om det sker en resursomfördelning.
Utred förutsättningar för att skapa en klimatfond. Hur skulle en sådan fond finansieras och fungera?	300
Fortsatt samverkan med forskning och institutioner som SVA för att förbättra renskötarens kunskap om nya rensjukdomar, symptom, smittspridning samt för att förbättra samordningen vid akuta smittutbrott hos renar.	1 500 per år

8 Roller och ansvar

Klimatfrågan och klimatförändring är en tvärsektoriell fråga som berör många verksamheter och sakområden. Klimatanpassning sker därför på olika samhällsnivåer och ansvarsområden. Renskötseln är ett viktigt bidrag till Sveriges miljö- och naturvårdsarbete bland annat genom att vara en indikator för sammanhållna landskaps tillstånd. En välmående och fungerande renskötsel innebär ett sammanhållet och ekologiskt stabilt landskap. De samer som vistas regelbundet i naturen, renskötare, jägare, fiskare m.m. kan tidigt observera olika förändringar och följer renarna. Det innebär att vi lågt räknat har minst två tusen fältexperter på halva Sveriges yta. Den kunskapen bör vi ta vara på.

8.1 Synergier och målkonflikter

Sametingets område som myndighet är brett och vi bevakar ett stort geografiskt område vilket gör att det finns synergier med många andra myndigheters klimatanpassningsarbete. Under det pågående arbetet har Sametinget uppmärksammat vikten av att omvärldsbevaka och hitta de potentiella synergieffekter som uppstår kopplat till andra myndigheters och aktörers arbete med klimatanpassning, men även risker för målkonflikter. Då flera av myndigheterna arbetar parallellt med att ta fram egna handlingsplaner så har det varit svårt att ta del av färdiga åtgärdsförslag redan i detta skede. Detta är något som bör följas upp i det fortsatta arbetet. Tydligast koppling har Sametingets handlingsplan med berörda länsstyrelser handlingsplaner för klimatanpassning. Där föreslås bland annat olika anpassningsåtgärder för utökat stöd till utfodring och att vid planering av infrastruktur bör hänsyn tas till att rennäringen kan behöva alternativa flyttleder vid förändrat klimat³⁹. De regionala klimat- och sårbarhetsanalyserna är särskilt viktiga för samiska näringar och den samiska kulturen. I Skogsstyrelsens arbete finns en gemensam ambition att samverka för ett renskötselanpassat skogsbruk. Synergier finns också med andra myndigheters arbete med klimatanpassning som exempelvis Riksantikvarieämbetet, Statens veterinärmedicinska anstalt, Trafikverket, Sveriges geotekniska institut. Vidare är det viktigt att Sametingets handlingsplan synkroniseras med samiska organisationers arbete med klimatanpassning.

Det finns tydliga synergier med både nationella och globala miljömål, vilket innebär att handlingsplanen inte bara bidrar till Sametingets egna mål. Det samiska samhället har ett helhetsperspektiv och den samiska traditionella kunskapen säkrar Sveriges övergripande mål "Generationsmålet" och är tillsammans med renskötselns framtid avgörande för att miljö kvalitetsmålet "Storslagen fjällmiljö" ska uppnås. Renens bete är en ekosystemtjänst som renskötseln levererar och är samtidigt en del av den samiska kulturen. Renarna som nyttjar naturresurserna bidrar dessutom till att den biologiska mångfalden hålls i balans. Många av de prioriterade åtgärderna som Sametinget föreslår inom klimatanpassning finns i Naturvårdsverkets förslag till strategin om hur Sverige ska nå målet "Storslagen fjällmiljö". Andra miljö kvalitetsmål som den samiska traditionella kunskapen de samiska näringarna och den samiska kulturen bidrar till är "Levande skogar", "Myllrande våtmarker", "Ett rikt växt- och djurliv" samt "Levande sjöar och vattendrag".

Arbetet får ett tydligt sammanhang i och med det globala arbetet Agenda 2030 som syftar till att utrota fattigdom och hunger, förverkliga de mänskliga rättigheterna för alla, uppnå jämställdhet och egenmakt för alla kvinnor och flickor samt säkerställa ett varaktigt skydd för planeten och dess naturresurser. Sametingets holistiska synsätt och strävan för en mer långsiktigt hållbar förvaltning av naturresurserna bidrar till Sveriges genomförande av mål om "Hälsa och välbefinnande", "God

Foto: Anne Walkeapää

utbildning för alla", "Minskad ojämlikhet", "Hållbara städer och samhällen", "Hållbar konsumtion och produktion", "Bekämpa klimatförändringen", "Ekosystem och biologisk mångfald" och "Fredliga och inkluderande samhällen". En långsiktigt hållbar användning av naturresurser och ekosystemtjänster är av stor betydelse för det samiska näringslivet. Handlingsplanen har synergier med Sveriges genomförande av FN:s konvention om biologisk mångfald, särskilt artikel 8j och 10c om traditionell kunskap och hållbart sedvanebruk kopplat till biologisk mångfald samt Aichimålen. Sverige ska ha en ledande roll i erkännandet av traditionell kunskap och urfolks rättigheter (prop. 2013/14:141) för uppfyllandet av Aichimål 18. Sametinget arbetar för att vara en plattform för den samiska traditionella kunskapen.

Det samiska samhället - de samiska näringarna och den samiska kulturen - bildar tillsammans med majoritetssamhället en helhet som har stora möjligheter att bli en kraft i utvecklingen av möjligheten att bruka de naturresurser som finns inom de gröna näringarna och att resurserna utnyttjas för att skapa tillväxt och arbetstillfällen i hela landet. För att uppnå detta måste parterna samarbeta, med kunskap och ömsesidig respekt. Ökat samarbete kring utvecklingsfrågor om bland annat infrastruktur, lokal förvaltning, kompetensutveckling och företagande är vägen till framgång. Det är nödvändigt att utveckla varaktigt samarbete mellan aktörerna på såväl lokal, regional som central nivå. Synergieffekter kan uppnås genom utveckling och samordning av resurser bland annat genom nätverksbyggande och användning av ny teknik.

8.2 Riksdag och regering

1977 uttalade Sveriges riksdag att samerna är ett urfolk i Sverige. År 2000 infördes en minoritetsspråklag för Sveriges fem nationella minoriteter, varav samerna är en. Samerna är sedan 2011 erkända som ett folk i Sveriges grundlag. Som folk och urfolk har samerna rättigheter enligt folkrättsliga principer⁴¹. I egenskap av urfolk har samerna dessutom ett

⁴¹ <https://www.sametinget.se/109391>, 2017-02-24

folkrättsligt skydd. Sveriges regering har i en rapport till FN i juli 2006 erkänt att samerna har rätt till självstyre:

Det är Sveriges regerings uppfattning att urfolk har rätt till självbestämmande då de utgör folk enligt den betydelse som avses i den gemensamma artikel 1 i 1966 års internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter och 1966 års internationella konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. (Sveriges rapportering kring efterlevandet av FN:s konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter i juli 2006, S2006/1919/SK).

Renskötseln är viktig för den samiska kulturen och ett stöd för flera andra kulturyttringar i det samiska samhället. Därför kan inte renskötsel endast betraktas som en näring, utan är en del av den samiska kulturen. Enligt 3 kap. 5 §, första stycket miljöbalken ska mark- och vattenområden som har betydelse för bl.a. renskötseln så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt försvåra näringens bedrivande. Enligt andra stycket ska områden av riksintresse för renskötseln skyddas mot sådana åtgärder. Områdena karaktäriseras ofta som flyttvägar, svåra passager, kalvningsområden och rastbeten. Kärnan i att områden av riksintresse för renskötseln utses, är att samerna har status som urfolk och därigenom rätt att utöva sin kultur och en grad av självbestämmande över sin kultur. Staten ska därmed tillförsäkra att renskötseln ska kunna fortsätta existera och då är markerna av den största betydelse. Det är inte bara områden som ska skyddas utan det ska finnas funktionella samband som flyttleder och sammanhängande områden så att den fria strövningen inte hindras.

8.3 Myndigheter och kommuner

Enligt Miljöbalken definieras begreppet miljö utifrån både ett biologiskt och ett socialt perspektiv. Miljöbalkens övergripande mål är att både människors hälsa och miljö ska skyddas mot skador och olägenheter. Även plan- och bygglagen poängterar att en god samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden ska främjas. Det ligger ett stort ansvar på myndigheter och kommuner då de miljömässiga effekterna av en exploatering eller en plan har en mycket stark koppling till de kulturella och socioekonomiska effekterna på hela det lokala samhället; för de samiska näringarna och den samiska kulturen. Det krävs en samordning på olika nivåer för att hitta synergier och undvika målkonflikter.

8.4 Sametinget

Sametinget bildades i syfte att förbättra de svenska samernas möjligheter som urfolk att främja en levande samisk kultur. Med samisk kultur innefattas även den samiska näringsverksamheten. Sametingets uppgifter som central förvaltningsmyndighet för den samiska kulturen är att fördela medel till samisk kultur och samiska organisationer, leda det samiska språkarbetet samt att medverka i samhällsplaneringen och bevaka att samiska behov beaktas, däribland rennäringens intressen vid nyttjande av mark och vatten. En av Sametingets huvuduppgifter är att verka för ett utökande av det samiska självbestämmandet. Här följer en sammanfattning av Sametingets syn på samiskt självbestämmande.

8.4.1 Samisk självbestämmande rätt idag

Inget av länderna där samerna hör hemma respekterar i praktiken det samiska folkets rätt till självbestämmande. Finland, Norge och Sverige har samtliga inrättat sameting, men utan beslutanderätt. Den finska grundlagen och sametingslagen ger samerna rätt till kulturellt och språkligt självbestämmande men principerna som fastslagits tillämpas inte i praktiken i någon större utsträckning. Samerna utövar nästan inget inflytande över land, vatten och naturresurser i de samiska områdena.

Sverige är en stat baserat på territoriet av två folk med lika rättigheter. Den samiska självbestämmanderätten har enligt folkrätten samma omfattning som den icke-samiska befolkningens självbestämmanderätt. Detta innebär inte att den samiska självbestämmanderätten måste komma till uttryck på precis samma sätt som den icke-samiska befolkningens motsvarande rättigheter. Självbestämmanderätten tar hänsyn till att olika folk har utvecklat olika samhällen och kulturer. Samerna och svenskarna måste utöva sin rätt till självbestämmande sida vid sida. De båda självbestämmanderätterna uppställer vissa begränsningar för varandras utövande. Det får konsekvenser för den praktiska implementeringen av den samiska självbestämmanderätten. I frågor som enbart berör det samiska folket, eller som endast är av marginellt intresse för det svenska samhället, borde det samiska folket få fatta beslut själva genom sina egna beslutsfattande institutioner. I frågor av intresse för både det samiska och det svenska samhället måste samarbetsformer utvecklas mellan det samiska och det svenska samhället.

Även om den samiska självbestämmanderätten huvudsakligen förverkligas genom samernas egna beslutsfattande organ förutsätter en implementering en nära dialog med svenska beslutsfattande organ. Samisk representationsrätt i icke-samiska institutioner skulle bidra till att förbättra denna dialog. Det är viktigt processer på alla nivåer i samhället tillgodoser fullt och effektivt deltagande av samer. Samiska beslutsfattande organ bör ha möjlighet att själva ta initiativ till att frågor kommer upp på svenska beslutsfattande organs dagordning. En av Sametingets mest centrala uppgifter är arbetet med att förverkliga det samiska självstyret. Den samiska självbestämmanderätten måste självklart implementeras med respekt för demokrati, demokratiska värderingar, jämställdhet och mänskliga rättigheter. Sametinget som ett folkvalt organ förväntas ha huvudansvaret för förverkligandet av samiskt självbestämmande, men Sametinget bör inte fatta alla beslut i det samiska samhället. För varje enskild fråga måste övervägas om beslut lämpligast fattas på central, regional eller lokal nivå.

9 Kommunikation

Avsikten med att ta fram en tydlig handlingsplan för klimatanpassning för samiska näringar och samisk kultur samt att kommunicera den är att Sametinget tillsammans med det samiska samhället och aktörer på alla nivåer ska kunna arbeta förebyggande så att de samiska näringarna och den samiska kulturen bättre kan möta de förändringar som förväntas i ett framtida klimat.

9.1 Bakgrund

Kunskapsnivån om samisk kultur är generellt sett låg i det svenska samhället. Vi måste fortsätta utbilda tjänstemän och beslutsfattare om vad det innebär att samerna är ett urfolk och en nationell minoritet och att vår livsstil och kultur åtnjuter ett folkrättsligt skydd utifrån vår ställning som urfolk. Dessa rättigheter återfinns dels i internationella dokument som exempelvis ICCPR och Konventionen om biologisk mångfald och dels inom folkrättens sedvanerätt.

Det samiska samhället i stort har god kunskap om den samiska kulturen och behovet av ett sammanhållet landskap. Här finns starka bärare av traditionell kunskap, men kanske mindre kunskap om termer och begrepp som används i myndighets- och forskarsfären. Ett flertal rapporter om traditionell kunskap och biologisk mångfald har tagits fram i samarbete med Sveriges lantbruksuniversitet och Centrum för biologisk mångfald. Enskilda samebyar har arbetat med projekt om klimatanpassning.

Det traditionella sättet att göra saker på har oftast varit både miljövänligt och ekologiskt hållbart. Vi har mycket att lära oss om vårt kulturarv och våra förfäders förhållningssätt till natur, djur och miljö. Traditionell kunskap ska inte betraktas som en motsättning till vetenskaplig modern kunskap, utan det är två kunskapstraditioner som existerar sida vid sida och kompletterar varandra. Enligt artikel 8j i Konventionen om biologisk mångfald är den traditionella kunskapen jämställd den vetenskapliga forskningen och ska värderas, ges samma respekt och anses lika användbar och nödvändig som andra former av kunskap. Detta behöver vi kommunicera till andra myndigheter och aktörer.

9.2 Budskap

Miljö- och klimatfrågor är utspridda på flera myndigheter med utpekade ansvar för särskilda sektorer som hav och vatten, samhällsplanering, jordbruk, skog, djur och natur. Sametinget som myndighet arbetar med samtliga frågor och bevakar dessutom ett stort geografiskt område. Vi har ett helhetsperspektiv som andra myndigheter saknar. Vi behöver samla den kunskap som finns, tillgängliggöra den och bli bättre på att förklara på vilket sätt vi samer kan vara vägvisare för den nya tiden och ett hållbart samhälle.

Sametinget behöver kommunicera med många olika aktörer för att sprida kunskap och för en enhetlig syn, både internt i det samiska samhället och externt i det svenska samhället.

Många utmaningar behöver hanteras gemensamt. Vi har något att bidra med som Sverige behöver!

9.3 Målgrupper

De främsta målgrupper för handlingsplanen är det samiska samhället där samiska organisationer och de som är verksamma inom samiska näringar och kultur ingår. Men även Sametingets politiker och tjänstemän samt aktörer som aktivt arbetar med samiska frågor är våra målgrupper. Utöver dessa finns ett antal aktörer i samhället som behöver bidra till att förbättra samiska näringars möjlighet att klara av ett förändrat klimat.

- Samiska organisationer
- Sametingspolitiker
- Samiska tjänstemän
- Aktörer som arbetar med samiska frågor
- Kommunpolitiker
- Riksdagspolitiker
- Myndigheter
- Länsstyrelsen
- Kommuner
- Andra markanvändare samt organisationer för markfrågor och annan markanvändning

9.4 Kanaler

Utifrån målgrupp och förkunskaper avgörs vilken kanal som ska användas. Det kan vara:

- Sametingets hemsida
- Sametingets YouTube-kanal
- Klimatanpassningsportalen
- Broschyrer
- Digitalt nyhetsbrev
- Konferenser och seminarier
- Podcasts och sociala medier

10 Sametingets fortsatta arbete

Sametinget ser behov av fortsatt arbete med handlingsplanen och för att ta fram verktyg för klimat-anpassning, men utan riktade medel för detta eller direkt uppdrag blir arbetet begränsat. Sametinget beskriver det fortsatta arbetet utifrån hur förutsättningarna ser ut i dagsläget. Sametinget kommer att göra en aktivitetsplan för att förtydliga vilka åtgärder som redan pågår och vilka åtgärder som kan påbörjas under 2017 men för de flesta av åtgärderna krävs resurser.

10.1 Uppföljning och utvärdering

Möjligheten för att följa upp och utvärdera arbetet är begränsat utan riktade resurser. Sametinget beskriver kort hur vi ser att handlingsplanen kan följas upp och utvärderas.

10.1.1 Uppföljning

Uppföljningsprocessen sker kontinuerligt och kan visa om vi är på rätt väg och vad som behövs för att nå målen. Behöver handlingsplanen revideras?

Målet med uppföljningen är att säkerställa att de planerade åtgärderna genomförs.

10.1.2 Utvärdering

En utvärdering sker efter en viss tid och kan visa om målen fortfarande är relevanta och om vi når dem samt vilka lärdomar vi kan dra av processen.

Exempel på frågor som kan användas vid uppföljning och utvärdering:

- Åtgärder (Vad vi gjort för att nå målen, Har vi gjort *rätt saker*?)
- Genomförandeprocessen (Hur vi arbetat för att nå målen, Har vi arbetat på *rätt sätt*?)
- Utfall (Ser vi mätbara utfall direkt av de åtgärder som genomförts?)
- Resultat (Vilka resultat och förändringar i målgruppen/inom åtgärdsområdet kan påvisas efter åtgärderna?)
- Effekter (Ser vi förändringar som skett som en direkt effekt av åtgärderna? Detta beskrivs genom ett kontrafaktiskt alternativ, d.v.s. vad hade hänt om åtgärderna inte genomförts?)

Utvärderingen innehåller en övergripande bedömning om processen har nått det vi önskade och varför det blev som det blev. Om det finns eventuella brister eller skillnader mot målen och i så fall av vilken anledning? Utvärderingen kan beskriva vad vi tar med oss för lärdomar från det uppnådda resultatet och vad vi kan förbättra i framtiden.

Referens och litteratur

Forbes B.C., Kumpula T., Meschtyb N., Laptander R., Macias-Fauria M., Zetterberg P., Verdonen M., Skarin A., Kim K.Y., Boisvert L.N., Stroeve J.C. & Bartsch A. 2016. Sea ice, rain-on-snow and tundra reindeer nomadism in Arctic Russia. *Biol. Lett.* 12: 20160466. <http://dx.doi.org/10.1098/rsbl.2016.0466>

Furberg M. 2016. Towards the Limits – Climate Change Aspects of Life and Health in Northern Sweden Studies of tularemia and regional experiences of changes in the environment. Akademisk avhandling Department of Public Health and Clinicirikal Medicine Epidemiology and Global Health, Department of Clinicirikal Microbiology Infectious Diseases. Umeå Universitet. ISBN: 978-91-7601-552-0.

Hagemoen R.I. and Reimers E. 2002. Reindeer summer activity pattern in relation to weather and insect harassment. *J. Anim. Ecol.* 71, 883–892.

Hein C.L., Ölund G. & Englund G. 2012 Future distribution of Arctic char *Salvelinus alpinus* in Sweden under climate change: effects of temperature, lake size and species interactions.

Horstkotte T., Lind T. & Moen J. 2015 Quantifying the Implications of Different Land Users' Priorities in the Management of Boreal Multiple-Use Forests *Environmental Management*. DOI 10.1007/s00267-015-0643-5.

Jiguet F., Devictor V., Ottvall R., Van Turnhout C., Van der Jeugd H., Lindström Å. 2010. Bird population trends are linearly affected by climate change along species thermal ranges.

Johansson C., Pohjola V.A., Jonasson C. & Cirkallaghan T.V. 2011. Multi-decadal changes in snow characteristics in sub-Arctic Sweden. *Ambio*. 40(6):566-574.

Klimat- och sårbarhetsutredningen. 2007. Renskötseln Bilaga B 27. SOU 2007:60.

Larsen, J.N., O.A. Anisimov, A. Constable, A.B. Hollowed, N. Maynard, P. Prestrud, T.D. Prowse, and J.M.R. Stone, 2014: Polar regions. In: *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part B: Regional Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Barros, V.R., C.B. Field, D.J. Dokken, M.D. Mastrandrea, K.J. Mach, T.E. Bilir, M. Chatterjee, K.L. Ebi, Y.O. Estrada, R.C. Genova, B. Girma, E.S. Kissel, A.N. Levy, S. MacCracken, P.R. Mastrandrea, and L.L. White (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA, pp. 1567-1612.

Löf A. 2013. Examining limits and barriers to climate change adaptation in an Indigenous reindeer herding Community. *Climate and Development*, Vol. 5, No. 4, 328–339.

Löf A., Sandström P., Baer K., Stinnerbom M. & Sandström C. 2012. Renskötsel och klimatförändring: Risker, sårbarhet och anpassningsmöjligheter i Vilhelmina norra sameby Statsvetenskapliga institutionens skriftserie, Umeå Universitet, 2012. 4: 46pp.

Moen J. 2008. Climate change: Effects of the ecological basis for reindeer husbandry in Sweden. *Ambio* 37: 304–311.

Pape R. & Löffler J. 2012. Climate Change, Land Use Conflicts, Predation and Ecological Degradation as Challenges for Reindeer Husbandry in Northern Europe: What do We Really Know After Half a Century of Research? *Ambio*. DOI 10.1007/s13280-012-0257-6.

Pettorelli N., Weladji R.B., Holand Ø., Mysterud A., Breie H. & Stenseth N.C. 2005. The relative role of winter and spring conditions: linking climate and landscape-plant phenology to reindeer body mass. *Biology Letters* 1, 24–26. doi:10.1098/rsbl.2004.0262.

Reinert E.S, Aslaksen I., Eira I.M.G., Mathiesen S., Reinert H., & Turi E.I. 2008. Adapting to Climate Change in Reindeer Herding: The Nation-State as Problem and Solution. Working Papers in Technology Governance and Economic Dynamics no. 16.

SMHI 2016. <http://www.smhi.se/klimat/framtidens-klimat/framtidsklimat-i-sveriges-lan-enligt-rcp-scenarier-1.95384> Tillgänglig: 2016-12-13.

SMHI 2015a. Framtidsklimat i Norrbottens län – enligt RCP-scenarier. *Klimatologi* 32.

SMHI 2015b. Framtidsklimat i Västerbottens län – enligt RCP-scenarier. *Klimatologi* 33.

SMHI 2015c. Framtidsklimat i Jämtlands län – enligt RCP-scenarier. *Klimatologi* 34.

SMHI 2015d. Framtidsklimat i Västernorrlands län – enligt RCP-scenarier. *Klimatologi* 35.

Socialstyrelsen 2011. Smittsamma sjukdomar i ett förändrat klimat Redovisning av ett myndighetsgemensamt Regeringsuppdrag. ISBN 978-91-86585-99-0.

Tryland M. 2010. Are we facing new health challenges and diseases in reindeer in Fennoscandia? *Rangifer* 32 (1):35-47.

Tryland M., Stubbs S.M., Ågren E., Johansen B. & Kielland C. 2016. Herding conditions related to infectious keratoconjunctivitis in semi-domesticated reindeer: a questionnaire-based survey among reindeer herders. *Acta Veterinaria Scandinavica* 58:22–28. DOI 10.1186/s13028-016-0203-x.

Turunen M.T., Rasmus S., Bavay M., Ruosteenoja K. & Heiskanen J. 2016. Coping with difficult weather and snow conditions: Reindeer herders' views on climate change impacts and coping strategies *Climate Risk Management* 11 (2016) 15–36.

Tyler N.J.C., Turi J.M., Sundset M.A., Strøm Bull K., Sara M.N., Reinert E., Oskal N., Nellemann C., McCarthy J.J., Mathiesen S.D., Martello M.L., Magga O.H., Hovelsrud G.K., Hanssen-Bauer I., Eira N.I., Eira I.M.G. & Corell R.W. 2007. Saami reindeer pastoralism under climate change: Applying a generalized framework for vulnerability studies to a subarctic social-ecological system. *Global Environmental Change*, 17(2), 191–206. doi:10.1016/j.gloenvcha.2006.06.001.

Uboni A., Horstkotte T., Kaarlejärvi E., Sévêque A., Stammler F., Olofsson J., Forbes B.C. & Moen J. 2016. Long-Term Trends and Role of Climate in the Population Dynamics of Eurasian Reindeer. *PLoS ONE* 11(6): e0158359. doi:10.1371/journal.pone.0158359.

Vuojala-Magga T., Turunen M., Ryyppö T. & Tennberg M. 2011. Resonance Strategies of Sámi Reindeer Herders in Northernmost Finland during Climatically Extreme Years vol. 64, NO. 2 (JUNE 2011) P. 227–241.

Weladji R.B., Holand Ø. & Almøy T. 2003. Use of climatic data to assess the effect of insect harassment on the autumn weight of reindeer cirkalves. *J. Zool. Lon.* 260, 79–85.

Weladji R.B. & Holand Ø. 2003. Global climate change and reindeer: effects of winter weather on the autumn weight and growth of cirkalves *Oecologia* (2003) 136:317–323 DOI 10.1007/s00442-003-1257-9.

Bilagor

Bilaga 1. Intervjuguide.....	54
Bilaga 2. Samiska näringar	59
Bilaga 3. Underlag till kontrollstation 2015 för anpassning till ett förändrat klimat	61
Bilaga 4. Sammanfattning av det samiska livsmiljöprogrammet Eallinbiras/ Iellembirás/ Jielemen bijre	69

Sámediggi
Sámedigge
Saemiedigkie
Sametinget

Intervju/enkät

Klimatanpassning inom renskötsel, samiska näringar och samisk kultur

Namn:

Man/kvinna:

Ålder:

Organisation:

Sametinget tar fram en handlingsplan

Sametinget arbetar under 2016 med att ta fram en handlingsplan för klimatanpassning. Målsättningen är att handlingsplanen ska visa en samlad bild av hur klimatförändringarna påverkar förutsättningarna för renskötseln, andra samiska näringar och den samiska kulturen. Dessutom ska möjliga förslag till åtgärder inventeras och prioriteras. Genom en tydlig strategi med åtgärder ska handlingsplanen underlätta ett förebyggande arbete, så att renskötseln och den samiska kulturen kan möta de situationer som klimatförändringarna medför. Handlingsplanen ska vara klar den 31 dec 2016.

Vi som arbetar med handlingsplanen vill ta del av dina erfarenheter när det gäller klimatförändringarnas konsekvenser för samiska näringar och den samiska kulturen. Vi vill också ta del av din uppfattning om möjliga sätt att bemöta detta. Tack för ditt bidrag!

Vad menas med Klimatförändringar, effekter och klimatanpassning?

Klimatförändringar har flera dimensioner och ska därför belysas tillsammans. Oförutsägbara väderförhållanden ligger till grund för både direkta och indirekta konsekvenser för de samiska näringarna och den samiska kulturen som helhet. I arbetet med handlingsplanen utgår vi från följande:

- **Direkta effekter.** Det kan exempelvis vara betesbortfall för renarna eller påverkan på renens, viltet och fisken hälsa. Åtgärder för att "lindra" klimatförändringens tempo, t.ex. skogsgödsling, utbyggnad av vindkraft m.m. leder till sämre kvalitet i olika biotoper.
- **Indirekta effekter.** Det kan vara att fragmentering av betesmark och isbildning gör att mer motorfordon behövs. Möjligheten till att utöva jakt, fiske och traditionella sysslor påverkas genom bättre/sämre tillgång på vilt och fisk etc.

- **Kumulativa effekter** handlar om den sammanlagda effekten av alla påverkansfaktorer, t.ex. att kommande generationer inte får möjlighet att leva på samma sätt som tidigare.
- **Sociala effekter.** Handlar om påverkan på vardagslivet, barn och unga inom den samiska kulturen, identitet och relationer i samebyn, hälsa och ohälsa hos den som arbetar inom samisk näring.

Klimatanpassning innebär att nya arbetssätt eller förhållningssätt måste utvecklas för att hantera de utmaningar som uppstår. För att öka sina möjligheter till anpassning måste samebyarna t ex påverka och samverka med varandra och med andra näringar och aktörer, i och utanför renskötselområdet.

Frågor

1. Arbetar du eller din verksamhet med klimatanpassning idag? På vilket sätt?
Ditt svar
2. Hur upplever du/ni eventuella förändringar i klimatet? Är de negativa eller positiva och hur har de påverkat er? Markera i nedanstående tabell vilka områden som du/ni är berörda av. Skriv även in förslag på åtgärder/lösningar.

Verksamheter och begrepp som kopplas till begreppet renskötsel och samisk kultur	Upplevd påverkan (negativ eller positiv)	Förslag på åtgärder/lösningar
Renskötsel (inkluderar påverkan på landskapet och naturen och biologisk mångfald)		
Renens hälsa och ohälsa		
Jakt (inkluderar påverkan på landskapet och naturen och biologisk mångfald)		
Viltets hälsa och ohälsa		
Fiske (inkluderar påverkan på landskapet och naturen och biologisk mångfald)		
Fiskens hälsa och ohälsa		
Samisk mat (samisk traditionell kunskap om mat och		

Samisk kokkonst)		
Småbruk (gårdsbruk)		
Duodji/Slöjd		
Kulturhistoriska byggnader		
Immateriella värden (t.ex. upplevelser, varumärke)		
Turism		
Teater		
Konst och design		
Jok och Musik		
Samiskt språkarbete		
Överföring av traditionell samisk kunskap till kommande generationer (inkluderar påverkan på landskapet och naturen och biologisk mångfald)		
Annan verksamhet (ange vilken, tex myndighet, organisation, förening eller forskning)		

3. Har ni prövat några åtgärder för att anpassa din/er verksamhet till klimatförändringarna?

Ditt svar

4. Kan man se sociala effekter av klimatförändringarna på renskötseln, de samiska näringarna och den samiska kulturen utifrån följande frågeställningar:

Vardagsliv: Hur påverkas vardagslivet för den som livnär sig av en samisk näring? För den som inte livnär sig på en samisk näring? Krävs det förändringar i livsstil/vanor/beteende?

Ditt svar

Barn och unga: Vad betyder förändringarna för barn och unga inom den samiska kulturen?

Ditt svar

Identitet och sammanhang: Hur påverkas relationer inom familjen och inom samebyn? Hur påverkas upplevelsen av tillhörighet i den samiska traditionen? Hur

påverkas yrkesidentiteten och specialistkunskap hos dem som livnär sig på renskötsel?

Ditt svar

Hälsa/ohälsa: Leder klimatförändringen till upplevd hälsopåverkan hos individer (tex oro, stress, stillasittande, påverkad rörelsefrihet, tyngre arbete?)

Ditt svar

5. Vilka åtgärder är de mest prioriterade och betydelsefulla utifrån ditt perspektiv? Beskriv dessa åtgärder: Är de enkla eller svåra att genomföra? Billiga eller kostsamma? Inom vilken tidsram kan de genomföras och få betydelse? (Tex före 2020, före 2050 eller på hundra års sikt?)

Ditt svar

6. Vilket skulle vara det optimala läget vad gäller klimat inom renskötseln och andra samiska näringar?

Ditt svar

7. Vad händer om vi inte kan anpassa de samiska näringarna och kulturen till det nya klimatet?

Ditt svar

8. Hur ser du på dagens möjlighet att internt inom samebyn och/eller mellan samerna genom muntlig tradition överföra kunskap mellan generationer? Hur kan den förbättras?

Ditt svar

9. Hur ser du på övrig kunskapsförmedling om vad som behöver göras för att möta klimatförändringarnas effekter på renskötseln, de samiska näringarna och den samiska kulturen? Hur kan den förbättras? Vilken ytterligare kunskap och forskning behövs?

Ditt svar

10. Vilken roll och vilket ansvar tycker du att Sametinget bör ha för att renskötseln, de samiska näringarna och den samiska kulturen ska kunna anpassas till klimatförändringarna?

Ditt svar

11. Vad kan samebyarna/renskötarna/verksamma i andra samiska näringar själva göra för att minska sin påverkan på klimatet?

Ditt svar

12. Hur ser du på din egen organisations roll och ansvar för att klimatanpassning inom renskötseln, de samiska näringarna och den samiska kulturen ska vara möjlig att genomföra?

Ditt svar

13. Hur ser du på andras roller och ansvar i samhället? Myndigheter, kommuner? Forskarsamhället?

Ditt svar

14. Hur tycker du att samarbetet mellan olika intressenter kan stärkas? Hur ser du på internationell samverkan? Vilken roll och vilket ansvar kan olika intressenter i Sverige i så fall ta?

Ditt svar

15. Hur bör en handlingsplan för klimatanpassning kommuniceras för att de åtgärder som föreslås verkligen ska genomföras?

Ditt svar

Bilaga 2. Samiska näringar

Renskötseln

Renskötseln har en stor regionalekonomisk betydelse då den skapar sysselsättning i glesbefolkade områden i inlandskommunerna. Förutom den direkta sysselsättningen ger renskötseln effekter på annat näringsliv som t.ex. nyttjande av transportföretag, motorfirmor, bensinstationer och verkstäder. Tillsammans med andra samiska näringar har den samiska kulturen stor betydelse för regionens kulturella profil och är en viktig tillgång och stor attraktionskraft för bl.a. turistnäringen. Så länge samer kan leva och bo i glesbygden så krävs tillgång till förskolor, skolor, vårdinrättningar samt allmän service som affär och bank. Detta genererar både företags- och samhällsnytta för inlandskommunerna. Renskötsel är en central och betydelsefull näring i det samiska samhället. Den är en del av den samiska kulturen och många samiska kulturyttringar har sina grundförutsättningar i en livskraftig rennäring. Den är inte bara ett sätt att hitta en inkomst - den är bärare av en lång kulturell tradition och en samisk identitet. Renskötseln är intimt sammankopplad med den samiska kulturen och har traditioner mycket långt bakåt i tiden. Renskötseln är även ett uttryck för ett samiskt levnadssätt, vilket innebär att rensköselföretagandet har en annan innebörd än vad ett vanligt företag har. En renskötare är inte bara företagare utan även bärare och förvaltare av ett kulturarv. Renskötseln är en viktig bas och kulturbärare även för samiskt språk och kultur. Ett av de bärande momenten är just kunskapsöverföring från äldre till yngre generation, att ge och förvärva traditionell samisk kunskap är en förutsättning för att renskötseln som samisk näring ska leva vidare. Det betyder att barnen tidigt får ett eget renmärke och deltar i det praktiska renskötselarbetet redan som unga och därmed tar sitt ansvar för verksamheten.

Duodji (samiskt hantverk) och samiskt konstverk

Många samer har någon form av anknytning till duodji. Duodji har även ett starkt symbolvärde för den samiska identiteten och ett starkt samband med livsstilen och levnadssättet. Förutsättningarna för en växande duodjinäring är goda och hantverket är en naturlig del av det samiska näringslivet – via nära samarbete med renskötseln och samisk upplevelseturism. Duodji och konsthantverket ses sällan av det omgivande samhället som en utvecklingsbar egen näringsgren, utan snarare som en kulturyttring, vilket försvårar möjligheten att utvecklas till en bärkraftig näring.

Samisk besöksnäring (turism)

Ungefär hälften av samiska entreprenörer som är verksamma inom turism bedriver sin verksamhet i kombination med renskötsel, eller med annan samisk näringsutövning som duodji. Det finns idag en relativt stor villighet för ett ökat samiskt engagemang i turismen som producenter av en attraktiv fiske-, eko-, kultur- och naturturism av hög kvalitet. Inom Sápmi finns utvecklingsbara resurser i form av attraktiva jaktmarker och fiskevatten. Förutom att jakten och fisket i sig är en ekonomisk intressant tillgång, ger kombinationen med den samiska natur- och kulturmiljön möjligheter att bygga vidare på områdets särprägel och utveckla nya företag.

Samisk mat

Den samiska matkulturen utmärks av naturliga säsongsvariationer och styrs av den periodvisa tillgången till ren, älg, fisk, fågel och småvilt, bär, örter och växter. Den samiska natursynen tar sig uttryck i varsamma relationer mellan människor, natur och djur och bygger på ren natur i en samisk livsmiljö. Om naturen förstörs, skadas kulturen.

Samisk traditionell kunskap, árbediehtu, är vägledande för utveckling av samisk mat. Det är en kunskap, som bygger på en helhetssyn och samverkan mellan människa och natur i kontrast till det marknadsdominerande mekaniska tankesystemet. Urfolk världen över understryker att makten över den kunskap man äger ska bibehållas hos folket självt. Det är innebörden i begreppet kunskapssuveränitet, som används i den globala kampen för rättvis handel.

Samiskt gårdsbruk

På gårdsbruken bedrivs ofta en kombination av småskaligt gårdsbruk med djurhållning, jakt, fiske och småskalig turism. Allsidigt och bärkraftigt nyttjande av resurser har alltid varit grunden för traditionellt samiskt gårdsbruk. Det finns för det samiska gårdsbruket utvecklingspotential i att utveckla en småskalig turistverksamhet, som bygger på att visa upp traditionell kunskap och den samiska nybyggarkulturen.

Näringar inom kultursektorn

Kultursektorn med sitt utbud av t.ex. foto, film, scenkonst, och skrivkonst m.m. sysselsätter även den samiska företagaren. Ordet kultur har många innebörder. Kulturprodukter av olika slag som musik, jojk, teater, bokutgivning, tidningsutgivning, multimedia, foto, film, konst, museiverksamhet etc. är en betydelsefull del av det samiska samhällslivet och berikar och synliggör den, och inte minst – skapar samiska arbetstillfällen. Därför är viktigt att identifiera dessa som samiska näringsyttringar vars företagare behöver stöd för att leva och bo i det samiska området.

Bilaga 3. Underlag till kontrollstation 2015 för anpassning till ett förändrat klimat

REMISSVAR

2015-07-10

dnr 5.2.1-2015-621

Miljö- och energidepartementet
103 33 Stockholm

Remissvar med avseende SMHI:s Underlag till kontrollstation 2015 för anpassning till ett förändrat klimat

Vi samer är urfolket i Sápmi. Vårt folk har sedan urminnes tider bott i och förvaltats dess land och vatten med stor respekt och försiktighet. Vi är en del av landskapet. Våra liv – våra näringar och kulturyttringar – anpassas för att flexibelt balansera mellan vad naturen kan ge och vad vi kan ta (bruka) utan att förbruka naturen. Sametinget i Sverige är både en statlig myndighet och ett folkvalt samiskt parlament. Sametingets syfte är att förbättra de svenska samernas möjligheter som ursprungsfolk att bevara och utveckla sin kultur. Sametinget har tagit del av rubricerad remiss och lämnar följande synpunkter.

SMHI har haft i uppdrag att följa upp och analysera det arbete med klimatanpassning som skett sedan Klimat- och sårbarhetsutredningen 2007. Sametinget har delvis deltagit i utredningen och vill därför påminna om att samerna och den samiska kulturen påverkas i alla högsta grad av klimatets förändringar. Sametinget delar SMHI:s sammanfattning av utredningen att det finns ett stort behov av fortsatta insatser inom klimatanpassning. Rapporten ger förslag till färdplan för klimatanpassning, Sametinget anser att förslagen rörande den samiska kulturen är bristfälliga och uppfyller inte de samiska behoven. I och med att regeringen i samband med denna rapport ska presentera hur klimatanpassningsarbetet i Sverige långsiktigt bör utvecklas är det viktigt att den samiska kulturen kommer fram i denna rapport. Sametingets livsmiljöprogram Eallinbiras bidrar till Generationsmålet och visionen bruka utan att förbruka. Det samiska samhället har ett helhetsperspektiv och Sametingets övergripande mål är en livskraftig och hållbar samisk livsmiljö: "Vi vill leva i ett livskraftigt Sápmi som är rotat i både en bärkraftig natur och i en levande samisk kultur. Människan och naturen har en långsiktig förmåga att förnya sig och hållbart vidareutvecklas även i tider av betydande förändringar. Både natur och kultur i Sápmi upplevs som berikande för omvärlden". Klimatanpassning måste bedrivas långsiktigt, med tydliga roller och mandat samt en god samordning mellan olika aktörer. För att kunna anpassa Sverige efter det förändrade klimatet krävs ett holistiskt synsätt där landskapsperspektivet är centralt. De samiska kunskaperna och kompetensen är värdefulla

och kan bidra till Sveriges klimatanpassning. Ur ett samiskt perspektiv är alla frågor miljöfrågor – eftersom miljön berör alla aspekter av våra liv och vår omgivning.

2 Att skapa förutsättningar för klimatanpassning

Sametinget vill förtydliga att även inom den samiska kulturen kommer det att behövas ökade investeringar. Som ett första steg i klimatanpassningsarbetet poängteras betydelsen av att reducera sårbarheten och exponeringen för nuvarande klimatvariationer. Sametinget anser inte att detta uppfylls idag då finansieringen för renskötelsns katastrofskadeskydd inte täcker de faktiska kostnader. Trots att ostadiga vintrar med dåligt bete har ökat i frekvens utelämnas renskötarna till att själva stå för de största kostnaderna i samband med beteskriser.

3 Syntes av förslag för att klimatanpassa Sverige

Det krävs en samordning mellan sektorer på olika nivåer för att hitta synergier och undvika målkonflikter. Sametinget saknar samiska aktörer i tabell 1. Det framgår av tabellen att MSB:s anslag utökas för skydd mot naturolyckor så att beviljandegraden bättre motsvarar faktiska behov- tills nya finansieringsformer trätt i kraft. Sametinget anser att katastrofskadeskydd för rensköteln utökas för att motsvara faktiska behov fram till det att en klimatfond kommit till stånd.

3.1 Anpassa lagar och regler, samt tydliggör roller, ansvar, strategier och mål

Sametinget bör involveras i Sveriges arbete med att analyser hur EU-fonder kan användas till klimatanpassning under nuvarande period (2014-2020).

Förslag 3:1 Det är viktigt att Sverige i sitt deltagande i arbetet med att säkerställa att samarbete inom EU stödjer medlemsländernas arbete med klimatanpassning även lyfter de samiska behoven.

Förslag 3:4 Underlag till strategin och handlingsplanen föreslår en nationell expertkommitté för klimatanpassning. Sametinget och samiska aktörer ska ingå i den nationella expertkommittén.

En viktig del i strategin är att klarlägga roller, ansvar och möjlighet till stöd. Ansvaret fördelas mellan nationella och regionala myndigheter, kommuner, näringsliv och branschorganisationer, forskarsamhället, samt det civila samhället. Näringsliv och aktörer måste involveras i tidigt skede, redan från start. I utredningen framgår det att det är viktigt att även näringslivet inkluderas i arbetet med klimatanpassning i Sverige. Sametinget ser inte att det samiska näringslivet som bland annat Svenska Samernas Riksförbund har deltagit. Dialog och utbyte av kunskaper på alla nivåer borde vara en grundsten i arbetet.

Förslag 3:5 och 3:6 Sametinget är sektorsmyndighet för den samiska kulturen och rensköteln, även Sametinget borde få i uppdrag att utarbeta och följa upp nationella mål och handlingsplaner samt få inskrivet i sina instruktioner att initiera, stödja och följa upp klimatanpassningsarbete inom det samiska samhället.

Förslag 3:7 och 3:11 Sametinget påminner om att även involvera Sametinget och samiska aktörer i klimatanpassningsarbete på nationell och regional nivå.

Förslag 3:8 Sametinget bör som i Naturvårdsverkets förslag till strategi för miljö kvalitetsmålet Storslagen fjällmiljö vara en av de miljömålsansvariga myndigheterna.

3.2 Säkerställ att prioriterade forsknings- och utvecklingsinsatser genomförs

Förslag 3:13 och 3:14 Samisk kultur och samiska aktörer får inte tillintetgöras inom arbetet att identifiera prioriterade behov av forskning och utveckling, databaser, verktyg och stöd. Forskning som berör samer ska involvera dem i startskedet och sammankopplas med traditionella kunskaper. En hållbar utveckling bygger på en meningsfull balans mellan traditionell och modern kunskap.

3.3 Tillgängliggöra kunskap, databaser, beslutsstöd, prognoser och varningar, samt klimatanpassningsteknik

Det är viktigt att tillgängliggöra kunskap så att den sprids och blir användbar. De samiska kunskaperna är värdefulla och kan bidra till Sveriges klimatanpassning. För att uppnå långsiktigt god hushållning med naturresurser krävs att Sverige uppfyller miljö kvalitetsmålen samt lever upp till de internationella konventioner som man åtagit sig. Beslutsfattarna behöver förstå betydelsen av det omgivande landskapet och kopplingen att allt har ett samband och påverkas av varandra, exempelvis är inte kultur franskt de ekologiska och sociala perspektiven. Den samiska traditionella kunskapen och renskötseln är centrala i förvaltningen av vårt landskap och måste därför finnas med redan vid planeringsskedet hos alla aktörer i samhället.

Förslag 3:16 Det är viktigt att i uppdraget att tillgängliggöra befintliga verktyg och stöd för klimatanpassningsarbetet även se till de samiska behoven.

Förslag 3:18 Samiska aktörer bör ansluta sig till samarbetet, bland annat Sametinget och Svenska Samernas Riksförbund.

Förslag 3:20 Sametinget tillstyrker förslaget att etablera tematiska, sektorintegrerade kunskapscentra där kunskaper och kompetens kan byggas upp samt överföra kunskaper, verktyg och stöd till olika aktörer. Sametinget som myndighet borde få långsiktig finansiering för att tillsammans med andra myndigheter och berörda aktörer, bygga upp och driva ett nationellt samiskt kompetenscentrum för klimatanpassning och samiska miljöfrågor i ett förändrat klimat. En lösning till en så global utmaning som klimatförändringen är, kan bara hittas i det gemensamma ansvaret. Eftersom vi alla är en del av miljön har vi alla möjlighet att ta ansvar och vara en del av lösningen. Ett samiskt kunskapscentrum föreslås även i Napteks rapport för Naturvårdsverket om hur Sverige bör genomföra artiklarna 8j och 10c i syfte att uppnå Aichi-mål 18 i FN:s Konvention om biologisk mångfald. Det skulle främja traditionella kunskaper, innovationer, deltagande på alla nivåer och sedvänjor som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald. Ett samiskt kompetenscentrum skulle inspirera med samisk miljösyn och initiativtagandet samt vara ett sätt att kunna paketera och tillgängliggöra samisk kunskap så den blir relevant och lättillgänglig för olika målgrupper. Sametinget delar åsikten med andra sektorsmyndigheter

att vi behöver utpekat uppdrag och långsiktig finansiering för att driva klimatanpassningsfrågor.

3.4 Klarläggande av hur finansiering fördelas mellan olika aktörer, samt säkerställande av resurser

Sametinget anser inte att det är hållbart att renskötseln idag själva står för skadorna och de största kostnaderna vid beteskatastrofer, då betet inte är tillgängligt på grund utav det förändrade klimatet. Sametinget ser att det finns både synergieffekter och långsiktig nytta med att kostnaderna för beteskatastrofer finansieras nationellt då renen är det enskilt viktigaste betesdjuret i fjällen. Renarna som nyttjar naturresurserna bidrar till att den biologiska mångfalden hålls i balans. Följande text i kapitel 11.6 Nationell kartdatabas för vegetation och marktäck, beskriver hur det ser ut för renarna och andra arter i det fragmenterade landskapet: *Många vilda växt- och djurarter måste anpassa sina utbredningsområden till ett förändrat klimat. Det innebär konkret att de som antingen som rörliga djur eller i speciella spridningsstadier som sporer eller frön hos växter och svampar, eller rörliga larvstadier hos fastsittande djur måste kunna förflytta sig i landskapet i takt med det förändrade klimatet. Klimatförändringen ökar därför arters beroende av en fungerande grön infrastruktur med lämpliga naturtyper för överlevnad, reproduktion och spridning. Den fragmentering och utarmning av den gröna infrastrukturen som fysisk exploatering och mycket av dagens markanvändning inom de areella näringarna medfört, är således ett hot även mot ekosystemens resiliens mot klimatförändring.* Sametinget anser att renen är en bra indikator för klimatförändringar och grön infrastruktur. Renskötarna följer renen året runt och de behöver kunna ströva fritt från fjäll till kust. När man dagligen lever med naturen ges många tillfällen att observera de stora förändringar som sker.

4 Ett klimat och en framtid i förändring

Redovisningen i detta kapitel visar att renskötseln och den samiska kulturen redan i dag påverkas av klimatförändringar. Tänkbara hot är skiftningar i snöklimatet, speciellt besvärliga är instabila vintrar med snabba väderomslag och töperioder, ändringar i insektfauna kan ge besvärliga förhållanden på sommaren. Graden och hastigheten av klimatförändringarna som vi observerar i Sápmi har sedan många år gjort oss djupt oroliga.

7 Styrning och ramverk för klimatanpassning

Förslag 7:2 Sametinget borde även ha en roll i att sprida information om hur projektmedel från EU:s struktur och investeringsfonder kan användas för klimatanpassning för de samiska behoven.

7.3 Nationellt arbete med klimatanpassning

Tabell 2 Renskötselfrågorna ligger under Näringsdepartementet så Sametinget ska även finnas med i den kolumnen.

Sametinget saknas bland de expert- och sektorsmyndigheter som listas där regeringen genom ansvariga departement bör se över och förtydliga instruktioner för samtliga berörda expert- och sektorsmyndigheter. Sametinget är sektorsmyndighet för den samiska kulturen och renskötseln.

Sametinget anser att det krävs utökade möjligheter för samiska aktörer att få finansiellt stöd för att kunna genomföra dyrbara klimatanpassningsåtgärder. Sametinget anser att principen att verksamheter som förorsakar skada bör belastas och därmed bidra med finansiering av klimatanpassningsåtgärder. Renskötselmarkerna är fragmenterade och renskötselns flexibilitet har minskat kraftigt då alternativa betesmarker inte finns kvar. I kombination med fortskridande fragmentering av landskapet och den miljöbelastning som ökande exploatering av naturresurser för med sig, blir det ännu svårare och ibland omöjligt för samer att agera flexibelt. Det är därför viktigt att vi minskar sårbarheten.

7.6.2 Ett näringslivsperspektiv på klimatanpassning

Det framgår att som en del i detta uppdrag genomfördes i september 2014 fyra näringslivsdialoger med syfte att belysa hur man inom olika branscher ser på klimatrisker, utmaningar och möjligheter kopplade till klimatanpassning. Sametinget känner inte till detta och kan heller inte se att samiskt näringsliv bjudits in och deltagit.

8 Snabba, långsamma, direkta och indirekta effekter

Sametinget anser att kumulativa effekter ska få mer utrymme i MKB:er för att säkerställa ett hållbart samhälle i ett förändrat klimat. Indirekta effekter av de kumulativa effekter som över tiden kan uppstå när en kombination av flera förändringar (såväl klimatrelaterade som andra förändringar) sammantaget kan ge stora konsekvenser.

8.3 Indirekta effekter av klimatförändringar i omvärlden

I de identifierade forskningsbehoven lyfts livsmedelsförsörjning, här är det viktigt att se hur livsmedelssystemens sårbarhet och den samiska livsmedelsförsörjningen kan påverka den svenska livsmedelsförsörjningen på ett positivt sätt.

9 Klimatanpassning inom olika sektorer

9.1 Integrerad vattenförsörjning, dricksvatten och avlopp

Sametinget anser att större krav på att klimatförändringar beaktas i alla miljöfarliga verksamheters MKB:er. Eftersom många tillstånd är på obegränsad tid, finns det risk att det uppstår behov av ytterligare skyddsåtgärder eller begränsningar efter tillståndet har getts på grund av de förändrade förutsättningarna i ett förändrat klimat.

9.4.2 Kulturarv

Sametinget vill förtydliga att kulturarv även innefattar det samiska kulturarvet. Ett varmare och fuktigare klimat i Sverige innebär att även det samiska materiella kulturarvet, såväl byggnader som föremål, utsätts för nya risker. Sametinget har inte involverats i Riksantikvarieämbetets arbete med klimatanpassning för kulturmiljöer.

Förslag 13.4.1 Sametinget bör få samma roll för det samiska kulturmiljöområdet alternativt att Sametinget har en aktiv roll tillsammans med Riksantikvarieämbetet.

Förslag 9:8 Riksantikvarieämbetet bör tillsammans med Sametinget få i uppdrag att ta fram en vägledning för hur kulturarvsaspekter bör integreras i klimatanpassningsarbetet inom andra berörda samhällsområden, på lokal och regional nivå.

Förslag 9:9 Riksantikvarieämbetet får i uppdrag att ta fram nationella riktlinjer i form av kategoriseringar och rankningar av objekt och miljöer som underlag till monetära värderingar (t.ex. av samhällsekonomiska förluster av kulturvärden). Sametinget ser inte att allt går att värdera monetärt, särskilt inte när det handlar om kultur.

Sametinget delar åsikten om att förebyggande åtgärder är oftast mindre kostsamma än omhändertagandet av skador.

Förslag 9:10 Sametinget påminner om att inte tillintetgöra den samiska kulturen i uppdraget att utveckla förebyggande förvaltning för att begränsa klimatpåverkan och anpassa kulturarv till ett förändrat klimat genom verktyg inom t.ex. vård- och underhållsplanering.

9.5.3 Renskötsel

Sametinget föredrar att renskötseln används framför rennäring då det inte bara är en näring utan en del av den samiska kulturen. Samarbete med andra aktörer löser inte all problematik för renskötseln. Nyckelfrågan för renskötseln är inte indirekt anpassning då renskötseln hittills fått anpassa sig. Renskötseln kan inte anpassa sig mer då renen kräver tillgång varierande marker. Renskötselns långsiktiga bärkraftighet är även intimt sammankopplade med sammanhängande betesmarker. Klimat- och sårbarhetsutredningens konstaterade att förutsättningarna för att bedriva renskötsel i Sverige allvarligt kommer att påverkas av klimatförändringarna, där man förutsåg att vegetationsperioden kan förlängas och växtproduktionen under sommarbetet förväntas öka, samt att insektsplågan kan förvärras och att snöförhållandena vintertid kan leda till frekventare intressekonflikter med andra näringar. Trots det får renskötseln fortfarande stå för de stora kostnaderna vid beteskriser, det finns inga försäkringar eller extra medel som tillskjuts. Inga långsiktiga klimatanpassningsåtgärder inom renskötseln har kommit igång. Fragmentering av landskapet fortsätter i ännu snabbare takt samtidigt som samiska kunskaper tas inte på allvar.

Renskötseln påverkas redan idag av det förändrade klimatet. Kumulativa effekter främst exploatering, rovdjur och skogsbruk gör att renskötselns flexibilitet utarmas. Renskötseln kan inte anpassa sig mer efter exploateringar. Samarbete med övriga samhällsaktörer är inte nyckelfrågan utan det är markerna med funktionella samband. Urfolk och folken ska enligt folkrättsliga principer kunna råda över markerna för att kunna tillgodose att renhjordarna som är i behov av olika sorters marker och leder kan existera. Sametinget menar att frågan om renskötselns och den samiska kulturen förutsättningar ska sättas in i sitt sammanhang när det gäller marker som urfolk och folken traditionellt brukat samt brukar och enligt folkrättsliga principer har samerna rätt att avgöra om exploateringar ska ske eller inte.

Det krävs ett ställningstagande kring om det är renskötarna och samebyarna som ska bära hela bördan för klimatanpassning, eller om ett ökat skydd för den erkända renskötselrätten mot ytterligare intrång bör beaktas. Detta är extra viktigt då färdplanen ska kopplas till Miljömålsberedningens uppdrag om ett klimatpolitiskt ramverk som har till syfte att föreslå nytt långsiktigt klimatmål. Sametinget anser att det ska finnas en genomarbetad

plan så att renskötseln exempelvis kommer till skada för ett klimatmål. En långsiktig hållbar klimatstrategi behöver gå hand-i-hand med landskapsperspektivet och miljökvalitetsmålen.

Sametinget anser att alla åtgärdsförslag för etappmålet Betespräglad landskap i Naturvårdsverkets förslag till strategi för miljökvalitetsmålet Storslagen fjällmiljö ska stödjas av denna utredning.

Töväder med efterföljande kyla gör att betet fläckvis blir låst på grund av ett hårt istäcke mot marken. Sametinget vill förtydliga att de senaste gångerna det varit beteskriser så har stora områden drabbats av låst bete. Skogsbruket har under lång tid påverkat och påverkar både häng- och marklav. Hänglavsskogar har alltid varit viktiga för renskötseln, speciellt vid svåra betesförhållanden samt som rastbete. Idag är hänglavsskogar ännu viktigare och de måste bevaras då skogsbrukets utbredning nästintill utarmat habitatet.

Förslag 9:18 Sametinget tillstyrker inte förslaget *Regeringen tillsätter en särskild utredning kring konsekvenser av att ta bort säsongsbegränsningarna på renbetesmarkerna*. Sametinget anser inte att det är en lösning och det kommer inte heller öka flexibiliteten i tillgång till betesmarker. Sametinget anser att det finns andra förslag där finansiering kan läggas.

Förslag 9:19 Sametinget ser att denna åtgärd är viktig och att en katastroffond ska inrättas omedelbart. De verksamheter som fragmenterar renbetesmarker borde avsätta medel till katastroffonden. Till dess att katastroffonden inrättats ska nationella medel finansiera kostnader för renskötseln vid beteskriser.

Sametingets ytterligare förslag på åtgärder:

- Medel/resurser för förebyggande åtgärder/planering på samebynivå. Förutsättningarna ser olika ut för olika samebyar så det är svårt att hitta generella lösningar för hela renskötselområdet. Samebyarna ska kunna ta fram handlingsstrategier för respektive sameby
- En samverkansgrupp för att förebygga effekter av nya sjukdomar hos renar och ändringar i insektsfauna på grund av ett förändrat klimat.
- Sametinget anser att vindkraftens effekter ska utvärderas, forskning och kontrollprogram, så att vindkraft kan etableras där den gör minst skada på renskötseln.
- Skogliga åtgärder:
 - Hänglavsbärande skogar i renskötselområde får inte avverkas samt utreda möjligheter att återvegetera hänglav.
 - Hur renbetet, framförallt marklav, påverkas av klimatets förändringar. Kan mänsklig kraft gynna/påskynda tillväxten av marklav.
 - Inge mer contortatall får planteras. Ta fram en plan om hur befintliga contortabestånd inom renskötselområdet ska åtgärdas.

9.5 Hälsa

Sametinget påpekar att samernas psykosociala hälsa måste beaktas och tas på allvar. De senaste tio åren har kunskapen om samers psykosociala ohälsa uppmärksammas. Renskötare har högre självmordstal och löper ökad risk för ångest- och depressionssymptom.

9.7 Naturmiljön och miljömålen

Sametinget vill lyfta fram Naturvårdsverkets förslag till strategi för miljö kvalitetsmålet Storslagen fjällmiljö. Den samiska kulturen och renskötseln har inte lyfts fram i tidigare utredningar om långsiktigt hållbar markanvändning i Sverige. Sametinget pekas sällan ut i regeringsuppdrag tillsammans med andra statliga myndigheter, ett exempel är Naturvårdsverkets regeringsuppdrag om grön infrastruktur, där renskötsel är en del av den gröna infrastrukturen och renen en indikator.

Sametinget borde vara en av de ansvariga i miljömålssystemet och då ingå i Miljömålsrådet.

10 Information om nuvarande och framtida klimat

Förslag 10:7 Sametinget borde vara en del av det arbetet. Relevanta samiska aktörer får inte glömmas bort som exempelvis sameföreningar.

13 Kunskapsstöd till samhället

13.2 Kunskapsförsörjning från sektorsmyndigheter

Flera sektorsmyndigheter arbetar med att förmedla information med relevans för respektive sektor till sina målgrupper. Sametinget är sektorsmyndighet för renskötseln och den samiska kulturen men finns inte med i utredningen.

13.4 Tematiska kompetenscentra för klimatanpassning

Se tidigare kommentarer under *förslag 3:20*.

Sametinget vill skicka med att det krävs ett helhetstänk och olika aktörers medverkan på alla nivåer. Det är viktigt med samarbete och ömsesidig förståelse för ett långsiktigt hållbart samhälle.

I detta ärende har Sametingets näringslivschef Lars-Ove Sjajn beslutat. Samhällsplanerare Anne Walkeapää har varit föredragande.

Lars-Ove Sjajn
Näringslivschef

Anne Walkeapää
Samhällsplanerare

Bilaga 4. Sammanfattning av det samiska livsmiljöprogrammet Eallinbiras/ Iellembirás/Jielemen bijre

Nedan sammanfattas innehållet i Eallinbiras. Hela programmet finns att ladda ned på Sametingets webbsida: <https://www.sametinget.se/eallinbiras>

Samiskt livsmiljöprogram "Eallinbiras"

Ur ett samiskt perspektiv är alla frågor miljöfrågor – eftersom miljön berör alla aspekter av våra liv och vår omgivning. Sametingets plenum antog i februari 2009 ett miljöprogram som vill inspirera till bevarandet av en bärkraftig livsmiljö.

Vårt mål

Vårt mål är en livskraftig och hållbar samisk livsmiljö. Vi önskar leva i ett livskraftigt Sápmi rotat i en bärkraftig natur och en levande samisk kultur. Människan och naturen ska ha en långsiktig förmåga att förnya sig och hållbart vidareutvecklas - även i tider av betydande förändringar. Både natur och kultur i Sápmi ska upplevas som berikande för omvärlden.

Natursyn

Den samiska synen på naturen som ett besjälat, levande väsen står i stark kontrast till den västerländska natursynen. Vår natursyn har präglat våra värderingar, sedvänjor, sociala strukturer och relationer. Vår syn på livet bildar vår gemensamma värdegrund som även återspeglas i det samiska språket. Sápmi är vårt hem. Om vi – eller någon annan – förstör naturen skadas vår kultur.

Långsiktighet

De traditionella näringarna har tagit sin utgångspunkt i långsiktighet. Om de naturliga förutsättningarna sviktade på ett visst område fanns möjligheten att nyttja alternativa resurser så att de försvagade resurserna fick återhämta sig. Samtidigt som moderna material, ny teknik och fordon kommit att bli en del av våra liv har de naturliga förutsättningarna förändrats.

Positiva och negativa förändringar

För oss som länge livnärt oss på renskötsel, jakt, fiske, slöjd och småbruk har förändringarna starkt påverkat våra livsmönster. Det moderna livet för med sig positiva förändringar och nödvändiga tekniska hjälpmedel. Dessa förändringar är välkomna och integrerade i våra liv och i de verksamheter vi driver. Samtidigt är det viktigt att vi skiljer de innovationer som underlättar på ett positivt sätt från de innovationer som gör oss mer beroende av den globala ekonomin och tillgången på olja, samtidigt som de tär på naturen.

Helhetsperspektiv

Ur vårt helhetsperspektiv är det självklart att rikta uppmärksamheten till de underliggande orsakerna till klimatförändringen som t.ex. industrialiseringen, globaliseringen, vår livsstil, våra konsumtionsvanor, den fortsatta storskaliga exploateringen av naturresurser m.m.

Syfte

Med Sametingets miljöprogram vill vi skapa en utgångspunkt för hela Sametingets verksamhet, sätta upp mål för en hållbar och livskraftig samisk livsmiljö och inspirera med vår samiska vår samiska miljösyn och vårt initiativtagande.

Bilaga 2: Metodbeskrivning uppdatering 2022

Uppdragets genomförande

Sametingets näringshandläggare Anne Walkeapää och Mirja Lindberget har ansvarat för det operativa arbetet på Sametinget. Lars-Ove Sjajn har varit ombud och deltagit i beslut om inriktning och utformning av arbetet. I granskning av utkast till handlingsplanen har Eli Larsdotter medverkat.

WSP har anlåtats för att driva arbetet med handlingsplanen.

Kunskapsinhämtning

Arbetet med att uppdatera Sametingets handlingsplan tog sin utgångspunkt i en analys av de brister som identifierats i den tidigare versionen av myndigheten själva jämfört med förordningens krav, samt en analys som utfördes av WSP mot andra myndigheters arbete och SMHI:s vägledning för klimatanpassning.

För att kunna åtgärda dessa brister inleddes ett arbete med att samla in kunskap och information från olika aktörer som bedömdes ha viktiga bidrag till Sametingets arbete med klimatanpassning. Djupintervjuer hölls digitalt med enskilda personer, samt i grupp. Rapporten bygger således på ett stort antal djupintervjuer med aktörer såsom kommuner, länsstyrelser, departement, myndigheter, forskare, Samerådet och Sametinget själva. Utöver detta bygger den uppdaterade handlingsplanen på ett urval forskningsartiklar som utkommit sedan 2017 som handlar om hur ett ändrat klimat påverkar förutsättningarna för samiska näringar och samisk kultur. En intern workshop för Sametinget har genomförts med syfte att diskutera och förankra innehållet i handlingsplanen.

Informanter

Personer från följande organisationer/ med nedanstående kompetens ingick i intervjustudien.

- Sametinget
- Samerådet
- Svenska samernas riksförbund
- Forskare Sveriges lantbruksuniversitet
- Forskare Stockholms universitet
- Lycksele kommun
- Gällivare kommun
- Arvidsjaur kommun
- Härjedalens kommun
- Skogsstyrelsen
- Naturvårdsverket
- Länsstyrelsen Norrbotten
- Näringsdepartementet
- Miljödepartementet
- Miljökonsult, WSP

Workshop

Workshopen genomfördes på förmiddagen den 29 november 2022 i Stockholm där representanter från Sametingets alla avdelningar deltog.

Inför dagen hade deltagarna fått ett PM med information om uppdateringen av handlingsplanen, klimatanpassning och resultat av intervjuer och övrig informationsinhämtning. I underlaget ingick även en sammanställning av föreslagna åtgärder baserat på handlingsplanen från 2017, resultat av intervjuer och en sammanställning av föreslagna åtgärder från tio samebyars klimat- och sårbarhetsanalyser.

Under förmiddagen deltog SMHI digitalt med en representant som höll en föreläsning om klimatförändringar, kunskapsläget samt myndigheters klimatanpassningsarbete i Sverige.

WSP introducerade och beskrev arbetet med uppdatering av handlingsplanen samt höll i workshopen där deltagarna delades in i fyra grupper. Grupperna gick igenom de föreslagna åtgärderna indelade i fyra åtgärdsområden. Åtgärder och kompletteringar diskuterades i gruppen, och varje deltagare fick prioritera föreslagna åtgärder inom varje område, samt hade möjlighet att komplettera med skrivningar eller fler åtgärder. En sammanställning och bearbetning av resultaten gjordes sedan av WSP.

Bilaga 3: Aktivitetsplan

I tabellen nedan visas en sammanställning av handlingsplanens åtgärder, inklusive kolumner för ansvarig avdelning på Sametinget samt genomförandetid och aktiviteter. Denna kommer att fyllas i av Sametinget efter hand som aktiviteter beslutas.

Tabell 1 Sammanställning av samtliga åtgärder

Åtgärdsområde 1				
Skapa kanaler för kommunikation och kunskapsförmedling				
Rubrik	Åtgärd	Ansvarig	Tid	Aktiviteter
1.1 Kommunikation	1.1.1 Kontinuerlig dialog och samverkan med Skogsstyrelsen och skogsnäringen		2023-2028	
	1.1.2 Kontinuerlig dialog och samverkan med Naturvårdsverket och Jordbruksverket samt andra berörda myndigheter		2023-2028	
	1.1.3 Kontinuerlig dialog och samverkan med Trafikverket			
	1.1.4 Kontinuerlig dialog och samverkan med länsstyrelser			
	1.1.5 Etablera dialog med SMHI kring klimatdata			
1.2 Utbildning	1.2.1 Integrera samisk kunskap i utbildningar till politiker och tjänstemän			
	1.2.2 Integrera samisk kunskap i forskning och utbildningar hos lärosäten			
	1.2.3 Genomföra kompetenssatsning om renskötsel och samisk kultur			
1.3 Kunskaps-utveckling och förmedling inom den samiska kulturen	1.3.1 Intern utbildning / kunskapsspridning inom den samiska kulturen		2023	
	1.3.2 Fortsätta utveckla renbruksplaner			

Åtgärdsområde 2 Förebygga och hantera kriser				
Rubrik	Åtgärd	Ansvarig	Tid	Aktiviteter
2.1 Ekonomiskt skyddsnät för renskötseln	2.1.1 Katastrofskadeskydd vid extrema väderhändelser			
	2.1.2 Klimatfond för förebyggande arbete för att hantera klimatrisker			
2.2 Hantering av rovdjurstryck	2.2.1 Fortsätta arbetet med toleransnivåer för skador på ren			
2.3 Forskning om renens sjukdomar	2.3.1 Säkra resurser för forskning om renens sjukdomar i förändrat klimat			
	2.3.2 Säkra tillgång till veterinärer med kunskap om renens sjukdomar			
Åtgärdsområde 3 Ta fram underlag och ge stöd vid samråd				
Rubrik	Åtgärd	Ansvarig	Tid	Aktiviteter
3.1 Arbeta för ekonomiska resurser för stöd i samråd och ta fram underlag	3.1.1 Arbeta för ekonomiska resurser till samebyarna för övervakning av samiska intressen			
	3.1.2 Säkerställ att underlag vid samråd ska inkludera klimatpåverkan			
3.2 Uppdatera riksintressen	3.2.1 Uppdatera områden av riksintresse för renskötseln			

Åtgärdsområde 4 Organisatoriska åtgärder för klimatanpassning				
Rubrik	Åtgärd	Ansvarig	Tid	Aktiviteter
4.1 Stärka arbetet med klimatanpassning	4.1.1 Säkerställ att det finns tillräckliga medel för arbetet med klimatanpassning			
	4.1.2 Utveckla en aktivitetsplan för genomförande av handlingsplanen			
4.2 Utveckla organisationen och metoder för klimatanpassning	4.2.1 Klimatanpassa myndighetens upphandlingar genom strategiskt inköpsarbete			
	4.2.2 Intern utbildning om klimatanpassning		2023	